

המנהיגות הרבנית החרדית החדשה בשעת המלחמה

הרב דוד לייבל - מקרה בוחן

תהילה גאדו

בשני העשורים האחרונים מתחוללים שינויים רבים בקהילה החרדית, ובין השאר, מתפתחת בה קבוצה שאפשר לכנותה "חרדיות מודרנית". לקבוצה זו לא ניכרה עד עתה מנהיגות רבנית ייעודית, והנושא לא נידון בספרות המחקר. מלחמת חרבות ברזל העמידה את הקהילה החרדית, ובפרט את קבוצת החרדים המודרנים, מול שאלות של אזרחות, שותפות ושייכות לחברה הישראלית, נוסף על תחושת המשבר שנחווה בכלל הציבור הישראלי. המלחמה היא גם מבחן למנהיגות הרבנית של החרדיות המודרנית, ודרך תגובתה משקפת את התמורות שחלו בקבוצה החרדית המודרנית בעת המלחמה.

מבוא

במאמר זה כחנתי את המנהיגות הרבנית החרדית החדשה בשעת המלחמה, ובמיוחד את דמותו של הרב דוד לייבל. בפרק הראשון יוצג הרקע ההיסטורי להתפתחות ההנהגה הרבנית החרדית הוותיקה, וכן אופייה, התנהלותה וערך הציות לה; עוד תתואר בסקירה זו החרדיות החדשה – החרדיות המודרנית – התפתחותה בשני העשורים האחרונים בישראל ומאפייניה; יתואר גם הצורך במנהיגות רבנית לקבוצה זו וניצנים של מענים לצורך זה. הפרק השני יציג את המנהיגות הרבנית החרדית החדשה במשבר המלחמה. בפרק השלישי תוצג דמותו של הרב דוד לייבל – ביוגרפיה קצרה, פעילותו הציבורית ועמדותיו –

דמות שהיא מודל למנהיגות רבנית חרדית אלטרנטיבית ותשמש מקרה בוחן במחקר זה. הפרק הרביעי הוא עיקרו של המאמר, ותוצג בו פעילותו של הרב דוד לייבל בחודשים הראשונים של מלחמת חרבות ברזל. ראשית תוצג עשייתו הציבורית במהלך המלחמה המונעת מהשקפת עולם, ולאחר מכן יוצגו עמדותיו האידאולוגיות של הרב לייבל מול עקרונות החרדיות הוותיקה, ההתנגדות לעמדתו ולעשייתו מצד החרדיות הוותיקה והפולמוס ביניהן. בסיומו של פרק זה יובא מבט על מנהיגות מיטיבה בשעת משבר, ודיון בהיותו של זמן המשבר הזדמנות לקידום שינויים חברתיים. בפרק החמישי ישורטטו קווים לדמותה של המנהיגות הרבנית החרדית החדשה שהתבססה בחלון ההזדמנויות שיצרה המלחמה ואפשר לחדר את ההבדלים בינה לבין המנהיגות החרדית הוותיקה. בפרק זה תידון גם ההיתכנות להתקבלותו של המודל הרבני החדש בקרב הקהילה החרדית, ויוצע שמודל ההנהגה החדש הוא שלב התפתחותי נוסף בהנהגה הרבנית החרדית. בפרק השישי והאחרון יצוין מחקר המשך הנדרש.

פרק א.

רקע: חרדיות ותיקה, חרדיות מודרנית ומנהיגות רבנית

המנהיגות הרבנית החרדית הוותיקה ואופייה התפתחו לנוכח התפתחויות בקהילה החרדית. מנהיגות זו נחלשה בשנים האחרונות, לצד התפתחותה של החרדיות החדשה – המודרנית – קבוצה שככל שגדלה כך עלה הצורך במנהיגות רבנית ייעודית לה. כדי להבין את ההתפתחויות האלה אביא סקירה היסטורית קצרה.

בסוף המאה ה־18 התפתחה באירופה תנועת ההשכלה. היהדות האורתודוקסית הגיבה לה בשני אופנים עיקריים: תגובה אחת, המזוהה עם החת"ם סופר, הייתה ברוח "חדש אסור מן

א.1. הקהילה החרדית והנהגתה הרבנית – רקע היסטורי

התורה", ודגלה בהיבדלות, בהסתגרות, בשמרנות ובהתנגדות לשינויים. התגובה השנייה, המזוהה עם הרש"ר הירש, דגלה ב"תורה עם דרך ארץ" ופיתחה את הזרם שפונה נאו־אורתודוקסי. בישראל ממשיכה הקהילה החרדית את דרכו של החת"ם סופר ואת עקרונותיה הדתיים־חברתיים ומתנהלת כקהילה דתית־שמרנית מתבדלת. בין שאר מאפייניה, הקהילה החרדית היא חברה היררכית וסמכותנית שבראשה עומדים גדולי הדור, ובני הקהילה נשמעים להם ומצייתים

להם מתוקף העקרונות "דעת תורה" ו"אמונת חכמים" (בקון, תשמ"ג; כץ, 1997; פייקאז', 1990; פרידמן, 1991).

כלל הפרקטיקות והעמדות שהציות לגדולי הדור בקהילה החרדית הליטאית מושתת עליהן מתכנסות לדוקטרינת "דעת תורה", המחייבת ציות מוחלט לגדולי תורה מוסימים גם בתחומים שאינם הלכתיים. הדוקטרינה מבססת את דמותו של גדול הדור כדמות שאין עליה עוררין, גם כשהחלטותיו אינן מובנות או מנומקות. ציות זה נחשב ערך דתי, והחלטות גדול הדור מתקבלות כבעלות תוקף הלכתי, ולכן הן מחייבות (בראון, 2005). בספרו *לקראת דמוקרטיזציה במנהיגות החרדית* (בראון, 2011) בראון מציין חמישה שלבים בהתבססותה של דוקטרינת דעת תורה בקהילה החרדית-ליטאית, הקהילה הנותנת את הטון בקהילה החרדית בכללותה. השלב הראשון, שלב ההיווצרות, הוא שלב אידאל ה"אמונה התמימה" במאה ה-19 באירופה. שלב זה מזוהה בעיקר עם רבי ישראל מאיר הכהן, החפץ חיים (1839-1933). השלב השני הוא שלב "אגודת ישראל", שלב ההתמסדות, המזוהה עם הרב אלחנן וסרמן (1875-1941) מתלמידי החפץ חיים, ועם הרב חיים עוזר גרודז'נסקי (1863-1940), מי שהתמנה לנשיא מועצת גדולי התורה. בשלב השלישי עברה הדוקטרינה לארץ ישראל, בשנים שלאחר השואה והקמת מדינת ישראל. בשלב זה התמסדה דעת תורה בשני רבדים נוספים. הוראותיהם של גדולי התורה קיבלו ממד עליון של "רוח הקודש" או "השראת שכינה", והוראותיהם בעניינים שאינם הלכתיים קיבלו ממד של פסק הלכה שיש להישמע ולציית לו. כך גם בעניינים ציבוריים. הרבנים המזוהים עם שלב זה הם הרב אליהו דסלר (1892-1953), מגדולי בעלי המוסר ומשיגי בשיבת פונוביז', הרב יצחק זאב סולוביצ'יק (1887-1959), הרב מבריסק וראש ישיבת בריסק, והרב אברהם ישעיהו קרליץ, החזון איש (1878-1953).

שלושת השלבים הראשונים העצימו את דוקטרינת דעת תורה בהדרגה, מרעיון המדגיש את מעלת התורה היא הפכה לרעיון המדגיש את מעלת גדולי התורה. מכאן היא נעשתה לתביעה לציית להם "ככל אשר יורוך". לשיא עוצמתה הגיעה התפתחותה של דעת תורה בשלב הרביעי, בתקופת מנהיגותו של הרב אלעזר מנחם מן שך (1898-2001), ראש ישיבת פונוביז'. בשלב הקודם חיזק החזון איש והעצים את דמותו של ה"גדול" – מי שמשקף בעצמו את דעת תורה, וממשיכו, הסטייפלר, הרב יעקב ישראל קנייבסקי (1899-1985) והרב שך נהנו ממעמד זה. שלב זה מאופיין בשיח פנים-קהילתי אידאולוגי ובנרטיבים אידאולוגיים יותר מקודמיו, ובו נטבע ורווח המושג "ההשקפה הטהורה"

המייצג את הרצוי והמבוקש על ידי גדולי התורה,¹ ודעת התורה, בעיקר זו של המנהיגות הליטאית, קיבלה מונופול בהוויה החרדית בארץ. השלב החמישי הוא תקופת מנהיגותו של הרב יוסף שלום אלישיב [1910-2012], שלב שבו האחיזה התאולוגית של עקרון דעת תורה התרופפה. גם ההיבט האידאולוגי פחת והנמיך פרופיל. עקרון דעת תורה המשיך לשמש את הציבור ומנהיגיו באופן רך ואבסולוטי פחות מבתקופת הרב שך (בראון, 2011).

את השלב הבא של המנהיגות הרבנית החרדית-ליטאית – השלב השישי – צפה בראון כבר בשלהי מנהיגותו של הרב אלישיב, שיהיה – כפי שאכן היה – שלב רך יותר וריכוזי פחות (בראון, 2011, עמ' 106-111). קודם כול, בשל הפיצול בהנהגה החרדית-ליטאית מתאפשרת, יותר מבתקופת הרב שך, בחירה אישית במנהיג מסוים מתוך מבחר מצומצם (Brown, 2014). יתרה מזו, בראון צפה שגילוי דמוקרטיזציה חלקי זה באופי המנהיגות החרדית וביישומיה המעשיים עשוי לתרום להשתלבות הקהילה החרדית בחברה הישראלית. לטענתו נראה כבר אז כי חרדים רבים אינם מצייתים להוראות גדולי הדור מתוך אמונה ש"שכינה שורה במעשה ידיהם" וש"רוח הקודש שרתה בחבורתם". לפיכך, הציע בראון, שהשימוש בעקרון דעת תורה ילך ויחלש עוד. נוסף על כך, תהליכי הישראליזציה שהחלו להופיע כבר אז, לפני כעשור ויותר, שהובילו להימצאותם של חרדים בעולם המעשה ולחשיפתם לתהליכי קבלת החלטות דמוקרטיות, יזרו את השינויים ביחס הציבור למנהיגות הרבנית החרדית ובאופייה, ובמיוחד במנהיגות הליטאית. לצד הגידול המספרי של הקהילה וקשייה הכלכליים, טען אז בראון, סביר להניח שבניין ה"השקפה" יתערער עוד, מה שעשוי להוביל גם הוא לשינוי באופי ההנהגה החרדית ולהיווצרות וריאציה חדשה של דעת תורה.

כאמור, במבט לאחור נראה כי התחזית של בראון בדבר התרופפות אחיזה של דעת תורה קורמת עור וגידים. למול תקופות ההנהגה הארוכות, כמו זו של הרב שך ששימש בהנהגה 23 שנים, והרב יוסף שלום אלישיב שהנהיג את הקהילה כ-17 שנים – תקופות ההנהגה הבאות הלכו והתקצרו. הרב אהרון לייב שטיינמן [1914-2017] הנהיג את הקהילה חמש שנים, הרב חיים קנייבסקי [1928-2022] – ארבע שנים, והרב אדלשטיין [1923-2023] – שנה וחצי (ברקוביץ', 2023). מתום "עידן הגדולים" – פטירת אחרוני המר"נים, הרב אלישיב והרב

1 מילת הקסם "השקופה" הייתה בידי הרב שך כלי חינוכי בעל ניחוח תאולוגי, שבאמצעותו הוא תקף בחריפות כל מה שעלול, בשוגג או במזיד, להבקיע בקיעים בחומות שסיבב העולם החרדי, וכן כלי להגבתה חומות הגטו נגד כל סכנה ממין זה (בן חיים, תשס"ד).

שטיינמן – לא נמצאו מי שימלאו את מקומם באותו אופן. עם זאת, גם היום אפשר להצביע על דמויות הנהגה רבניות הנחשבות גדולי הדור. מנהיג הקהילה החרדית האשכנזית היום הוא הרב רב לנדו, ולצידו הרב הלל הירש. אולם יש הבדל של ממש בין מקומם הציבורי של הרבנים האלה לבין קודמיהם בשלושת הדורות האחרונים. תקופות ההנהגה הקצרות לא תרמו לחוזקו של מוסד גדול הדור והובילו לאופי מנהיגות שאינו יציב ואינו אבסולוטי. גם בקהילה החרדית הספרדית חלו שינויים במנהיגות הרבנית והתרחש תהליך דומה. בזמנו של הרב עובדיה יוסף (1920–2013) הייתה ההנהגה הרבנית בתפארתה, כמו בהנהגה הרבנית החרדית האשכנזית באותו הזמן בראשותו של הרב שך, אך לאחר פטירתו של הרב יוסף ירד מעמדו של גדול הדור החרדי הספרדי (אטינגר וליאון, 2018).

אפשר שהתרופפותו של מנגנון גדול הדור היא ביטוי ל"ירידת הדורות", ואפשר, במובן ארצי יותר, שהיא ביטוי נוסף לגידול המספרי האדיר של הקהילה, ולכך שהיא מתקשה לגבש הסכמות גורפות סביב דמות אחת. אפשר גם שתופעה זו היא תולדה של החלחול – גם מבעד ל"חומות הקדושה" של החברה החרדית – של הלכי רוח כלליים בישראל ובעולם של חתירה תחת סמכויות. הסבר אפשרי אחר להתרופפות כוחה של הנהגת גדולי הדור הוא שהמצב שבו ברירת המחל של כל גבר חרדי היא לימוד בישיבה מביא למעין השטחה של הלימוד בישיבות, ומקשה עליהן להצמיח מתוכן גדולי דור, כפי שצמחו בישיבות ליטא, שהיו מיועדות לקבוצת עילית קטנה ואיכותית ובהן טופחו גדולי תורה (פורת וברקוביץ', 2023). כך או כך, כיום אין לקהילה החרדית הנהגה מרכזית אחת ויחידה. ההנהגה המבוזרת ומקורות הסמכות הרבים מובילים את החרדים להתנהל, במידת מה, כעדר ללא רועה, או, ליתר דיוק, כעדרים רבים שלכל אחד מהם רועה משלו (שטרן ואחרים, 2022). התרופפותה של דוקטרינת דעת תורה ניכרת בעיקר בקבוצת החרדיות המודרנית, ההולכת ומתרחבת בקהילה החרדית בישראל בעקבות תהליכי השינוי שחלו בה בשני העשורים האחרונים (כהנר, 2020).

ב־20 השנים האחרונות נבקעו בקיעים וסדקים בחומות ההיבדלות וההסתגרות של הגטו החרדי. בעיקר בשוליה של הקהילה מתרחשים תהליכים של שינוי וחריגה מדפוסי ההתנהלות החרדית הקלאסיים. בין היתר, ניכרת מגמת השתלבות בחיים המודרניים ובתרבות

2.א. החרדיות החדשה – חרדיות מודרנית

הישראלית באופנים שונים. תופעת התרחבות השוליים ואימוץ אורח החיים המודרני הוגדרה במחקרם החלוצי של זיכרמן וכהנר (2012) "חרדיות מודרנית". במחקר מאוחר יותר של כהנר (2020) נמצא כי 11% מהקהילה החרדית מגדירים את עצמם חרדים מודרניים.² מלבד זרם זה, אפיינה כהנר קבוצה נוספת – קבוצת ליבה חרדית בעלת מאפיינים שמרניים, אך מאופיינת גם באורח חיים המשלב פרקטיקות שאינן מקובלות בהכרח בקהילה החרדית הוותיקה, כמו שימוש באינטרנט, השכלה גבוהה, צריכת תרבות פנאי כללית ועוד. להבדיל מהחרדים המודרניים, קבוצה זו מבקשת להישאר עמוק בתוך חוקי המשחק ומנגנון החיים של החרדיות הוותיקה. כהנר כינתה את הקבוצה הזאת "בעלת נגיעות מודרניות", והעריכה את שיעורה בכ-29% מהקהילה החרדית. הבחנות אלו מבטאות את הגיוון וחוסר האחידות שבשוליה המתרחבים של הקהילה החרדית. על כן גם הגדרת החרדיות המודרנית אינה אחידה, וניתנו לה שמות שונים המבטאים היבטים מגוונים שלה, כמו "חרדים חדשים", "חרדים ישראלים" ו"חרדים עובדים".³ ככלל אפשר להצביע על מאפיין בולט של החרדיות המודרנית, והוא היכולת לקיים חלק מתחומי החיים גם מחוץ לקהילה החרדית (גאדו, 2024).

לפני שנות דור טען אליעזר שביד כי "אי אפשר להימלט מן המודרנה. אם החברה החרדית תתעקש להפנות גב לאלמנטים הגבוהים של העולם המודרני, סופה שתמצא את עצמה מתחברת דווקא לאלמנטים הנמוכים יותר שלו" (מצוטט אצל שלג, 2000, עמ' 145). ואומנם, בשלביה הראשונים של התהוות החרדיות המודרנית היה אפשר לחשוב שהתחזית הזאת מתממשת, ושהחברה החרדית

2 ההערכות הן שהקבוצה הזאת גדלה מ-2020, ובימים אלו נערך מחקר מפיץ עדכני בנושא במכון הישראלי לדמוקרטיה.

3 עם התקדמות המחקר על אודות החרדיות המודרנית זוהו בתוכה שני זרמים: זרם אחד המבקש לקיים אורח חיים מודרני-פרקטי כדי לשפר את רמת החיים, והזרם השני אידאולוגי, העושה שימוש בכלים מודרניים למטרות אינטלקטואליות ודתיות (ראו גאדו, 2024). אבקש לטעון כי ההערכה של בראון בדבר מיתון בעקרון דעת תורה נכונה לכלל הקהילה החרדית מהסיבות שציינתי. אולם בעניין השינוי בחרדיות המודרנית אטען כי הזרם הראשון, המודרני-פרקטי, דבק באידאולוגיות של החרדיות הקלאסית, וגם אם ניכר אצלו שינוי ביחס לעקרון דעת תורה, השינוי הוא פרקטי בעיקרו, ואינו נובע מערעור על המנגנון. כפי שצפה בראון במקום אחר, "אם יחול בעתיד שינוי לכיוונים מעט יותר דמוקרטיים של הנהגה, סביר להניח שהוא לא ינומק בשיקולים עקרוניים דמוקרטיים" (בראון, 2012, עמ' 28). לעומת זאת, בחרדיות המודרנית מהסוג השני, האידאולוגי, הערעור על עקרון דעת תורה הוא אידאולוגי ומנומק. יש מי שאף הגדיר תנועה חרדית זו תנועת נגד לאידאולוגיות החרדיות, ובהן לדוקטרינת דעת תורה (איחן, 2022). כך, הזרם הראשון מבטא את היחלשותו של מנגנון דעת תורה מכורח המציאות, ואילו הזרם השני תורם לפירוק האידאולוגי והמודע של המנגנון ומערער את הנחות היסוד שלו.

נחשפת לעולם המודרני דרך ההיבטים החוליים-חילוניים שלו. המחקרים הראשונים שעסקו בחרדיות המודרנית הציגו אותה כתרכות נהנתנית שעושה שימוש בהיצע של העולם המודרני למטרות חולין בלבד, כלומר בהיבטים החומריים של המודרנה, כמו תרכות בילוי ופנאי, טיפוח קריירה ולבוש אופנתי ומערבי. עם זאת, ככל שעברו השנים וגדלה הקבוצה התפתחו בה גם זרמים המבקשים להיחשף דווקא לחלקים הגבוהים של העולם המודרני ולעולמות הרוח שלו, ולהשתמש בכלים הרבים שמציע העולם הזה לפיתוח צורת האדם – האינטלקט, העולם הערכי והמוסרי, וגם לפיתוח ההוויה הדתית.⁴

הגידול המספרי של החרדיות המודרנית ואופייה הייחודי והמתרחב מחזקים את הצורך בהנהגה שתבטא את הגידול ואת ההתמסדות של קבוצה זו. אומנם, בחרדיות בכלל ובחרדיות המודרנית

א.3. מנהיגות רבנית לחרדיות המודרנית

בפרט מתפתחת תופעה חדשה של מנהיגות אזרחית, ולצד הסמכויות הוותיקות צצות לאיטן אלטרנטיבות של מנהיגות מדרג שני. מקצתן אף מאתגרות את המנהיגות הראשונות ואת ההיררכיות הקיימות, ומקצתן מאזנות ומשלימות אותה (אסבן ובכר-כהן, 2020; קפלן ושטדלר, 2009).⁵ אולם החרדיות המודרנית זקוקה ליותר מכך – היא זקוקה להנהגה רבנית ורוחנית. זיכרמן וכהנר (2012), שאפיינו בפעם הראשונה את החרדיות המודרנית, ציינו כבר לפני יותר מעשור את הנחיצות הזאת, וכהנר בספרה המאוחר יותר (2020) הצביעה על ניצנים של הנהגה כזאת אצל החרדים המודרנים.

המחקרים הראשונים שעסקו בחרדים המודרנים עסקו בעיקר בהיבטים הפרקטיים והיום-יומיים של התנהלותם. יחסם של החרדים המודרנים לעקרונות דעת תורה תואר בהם תיאור מכליל ודו-משמעי – "[הם] כפופים להנהגה החרדית אך נמנעים מציות עיוור" (זיכרמן וכהנר, 2012, עמ' 21). עם התפתחות המחקר בתחום נבחן יחסם של חרדים מודרנים למנהיגות הרבנית. נמצא כי הם נוטים לציית לדעת תורה, ועם זאת, יחסם לעמדות הרבנים רך יותר מזה של חרדים

4 להרחבה על אודות הזרמים בחרדיות המודרנית, ראו גאדו, 2024, ובהערה קודמת.

5 המנהיגות האזרחית המתפתחת לצד המנהיגות הרבנית, עוסקת במגוון תחומים, ולא רק בתחומים דתיים כפי שעושה המנהיגות הרבנית המסורתית. בין השאר היא עוסקת בקידום השכלה כללית ואקדמית, בשילוב חרדים בחברה הישראלית, בקידום תחומי תרבות, פנאי, שירות צבאי, שוויון, בריאות ספורט ואיכות הסביבה, ובתחומי רווחה, כמו טיפול בפגיעות מיניות.

קלאסים. כך, 57% מהם ו-78% מהחרדים בעלי הנגיעות המודרניות מייחסים חשיבות רבה לעמדות הרבנים. כ-80% מהחרדים המודרנים וכ-87% מקבוצת הנגיעות המודרניות תומכים בציות מלא לדברי הרבנים ולא רק בסוגיות הלכתיות (כהנר, 2020). ברמה המעשית, החרדים המודרנים מתייעצים עם רב סביב החלטות משמעותיות במעגל החיים, אך מנעד הדמויות הרבניות שאליהן הם פונים רחב הרבה יותר מזה של החרדים הקלאסים. לעומת זאת, מחקר אחר הראה שחרדים מודרנים מבקרים את ההנהגה הרבנית הוותיקה (מלאך וכהנר, 2017). נראה אפוא שהצורך של חרדים מודרנים בדמות רבנית, דמותה בעיניהם והחשיבות שהם מקנים לה, אינם חלוטים. מצד אחד, יש להם צורך בזהות חרדית ובמעטפת שלה, ומהצד האחר, הם מרשים לעצמם למתוח ביקורת ומבטאים עצמאות מחשבתית (כהנר, 2020). נראה גם כי השינוי ביחס לעקרון דעת תורה בחרדיות המודרנית בכללה – המעניקה פחות משקל לדעת תורה ומחשיבה לא מעט את "דעת בעלי בתים" – משפיע גם על החרדיות הקלאסית, ואפשר להצביע אפילו על "נדידת ערכים" מן הפריפריה של החרדיות אל מרכזה (דיין, 2017). מעבר לכך, חרדים מודרנים מצפים מהרבנים שיגלו גמישות והתאמה לצורכי הזמן. כך, למשל, סקר חדש המפורסם בקובץ זה (רביצקי טורפז, בקובץ זה) מצא שכשליש מהחרדים המודרנים – שיעור כפול מזה של חרדים קלאסים – ציפו מההנהגה הרבנית שתביע ביטויי שייכות והזדהות עם החברה הישראלית בזמן המלחמה.

יחסה האמביוולנטי של החרדיות המודרנית לתפקידו המסורתי של המנהיג הרבני מחדד את הצורך במנהיגות רבנית המותאמת לצרכיה, ומכיוון שהחרדיות החדשה הולכת וגדלה, וממילא גם מתגוונת, גם צרכיה וציפיותיה מהנהגה רבנית מגוונים למדי. בשנים האחרונות עלה הצורך בהנהגה רבנית לחרדיות המודרנית מתוככי הקהילה החרדית (הורוביץ, תשפ"א). כן צף ועלה הצורך בפיתוח יזום של מנהיגות רבנית ייעודית לקבוצה זו, ואף קמו שתי יוזמות לפתח מנהיגות כזאת, שתיהן ברמה המקומית. באלול תש"פ (אוגוסט 2020) ייסד הרב בצלאל כהן את בית המדרש "אנשי חיל" למנהיגות תורנית. במסמך החזון של בית המדרש הוא מתאר את הצורך:

6 דוקטרינת דעת תורה ביססה נרטיב המחזק את חובת הציונות לגדולים המבוסס על הביטוי הרווח "דעת תורה היפך דעת בעלי בתים". נראה שמקורו של הביטוי בשו"ת מהר"י וייל של רבי יעקב וייל [1460-?], סעיף קמ"ו:

ואם תשמעו! [על מעצתי ולדידי צייתת לא תשב אצל הקהל בשום דין, **דידעת שפסקי בעלי בתים ופסקי לומדים שני הפכים הם**. ואמרו בפרק זה בורר כך היו נקיי הדעת בירושלים עושים לא היו יושבין בדין א"כ שיודעין מי ישב עמהם. ונאה לתלמיד חכם שלא יכניס עצמו בעסק הבעלי בתים!...] [...].

בקהילה החרדית בישראל ישנו כיום ציבור גדל והולך של צעירים חרדים [...] ששירתו בצה"ל או בשירות אזרחי, שלמדו לימודים אקדמיים או מקצועיים, שהשתלבו בעולם העבודה או המסחר, אולם גם בקרב תלמידי הישיבות והכוללים ניתן למצוא כיום כאלו שנמצאים בשלב של תהיות ולבטים על מידת הזדהותם עם תפיסת העולם ואורחות החיים הרווחים בקהילה החרדית. הציבור הזה גדל והולך, והוא נדרש כיום לקהילות משל עצמו ולמנהיגות תורנית שתתן לו מענה מותאם לצרכיו. זוהי מטרתו המרכזית של בית המדרש "אנשי חיל". (אנשי חיל, ח"ת)

יוזמה נוספת להכשרת ראשי קהילות – תפקיד שלעיתים הוא מינהלי וארגוני, ולעיתים תורני או רבני – היא של רשת "אחוות תורה", ממפעליו של הרב דוד לייבל. יוזמה זו משקפת אף היא את הצורך במענה קהילתי לחרדים עובדים – חרדים מודרנים. התוכנית הושקה במאי 2023:

תוכנית הכשרה מקצועית בשם "ראש הקהל – המרכז לפיתוח מנהיגות בקהילה". התוכנית פותחה [...] במטרה להכשיר ראשי קהילות לחרדים בעולם המעשה בצורה מקיפה, יסודית ומקצועית [...] "בעלי מכולות, קבלני שיפוצים, אינסטלטורים ואנשי הייטק שקבעו עיתים לתורה [...] הם צריכים להיות גאים בזה שמקיימים את מה שכתוב בשולחן ערוך ולשמש דוגמה לאחרים איך להיות גם עובד וגם ירא שמיים המקפיד על קלה כבחמורה". (אחוות תורה, ח"ת)

אם כן, בתגובה לצורך בהנהגה רבנית לחרדיות המודרנית, ולצד ניצני היוזמות שקמות במענה לו, ובד בבד עם היחלשות כוח ההנהגה החרדית הוותיקה, צצים ניצנים של הנהגה רבנית לקהילות המתפתחות של חרדים מודרנים. מדובר בדמויות פורצות דרך הפועלות מתוך מודעות לצורכי הקהילה המתחדשים. כמה מהם נעשו מנהיגים בזכות אישיותם, התנהלותם הקשובה לצרכים ולאיי-היצמדותם לדוגמטיות. מדובר במגוון של פוסקי הלכה, רבני קהילות, והגים ואנשי חינוך.

כשבועיים לפני פרוץ המלחמה תיארה כתבה בדה מרקר את "עלייתם של הרבנים החרדים החדשים" (טוקר, 2023, 24 בספטמבר). הרבנים הפועלים מתוך מודעות ואקטיביזם בקרב החרדים המודרנים הוצגו בה כמודל למנהיגות

אלטרנטיבית וכמנהיגי העתיד של החרדיות המודרנית. לרבנים האלה, חלקם בעלי השכלה כללית רחבה, לעיתים השכלה אקדמית מתקדמת וידע נרחב בפילוסופיה ובהגות, יש דעות מגוונות בנושאים השנויים במחלוקת בין הקהל החרדי לחברה הישראלית. חלקם אינם מבטאים את עמדותיהם בפומבי כדי שלא לעורר את כעסה של הקהילה, וחלקם כן, והם סופגים לא פעם ביקורת קשה, ואף איומים, מהחרדיות הוותיקה. כך קרה, למשל, לרב אליהו פייבלזון, ראש ישיבת פתחי עולם, הוגה ומעביר שיעורים לצעירים חרדים ומעודדם לחשיבה עצמאית, שלפני כשלוש שנים נופפו כנגדו שני אברכים בסכין סמוך לביתו. אירוע זה אירע לאחר תקופה ארוכה של הטרדות טלפוניות, גם באישון ליל, וריסוס כתובות פוגעניות על קירות הבניין שבו התגורר. בתגובה לטענה שהוא "משנה מההשקפה הטהורה", דרשו ממנו להפסיק למסור את שיעוריו התורניים – המאופיינים בחשיבה פילוסופית רחבה ובעיסוק בסוגיות אמוניות, שהרבנים השמרנים נמנעים מלעסוק בהן (רוטמן, 2020, 22 ביוני). התנגדות ברוטלית יותר ספג הרב אוריה ענבל. באמצע שיעור שמסר בבית כנסת בכני ברק פרצו אנשים לאולם, הוציאו אותו ממנו, זרקו את הכיפה מראשו, היכו אותו וזרקו עליו זבל וחפצים מהרחוב, אגב קריאת קריאות גנאי כלפיו והגדרתו "מסלף ההשקפה" (ברייטקופף, 2024, 25 ביולי). דוגמה נוספת היא התקפתו של ראש ישיבת ההסדר "דרך חיים" הרב כרמי גרוס בידי מפגיני הפלג הירושלמי והעדה החרדית נגד גיוס בחורי ישיבות, בצאתו מהבקו"ם, לאחר שבירך את תלמידיו בברכת הדרך לשירותם הצבאי. הרב חולץ מהמקום בליווי משטרתו כבד (גואטה, 2024, 2 בספטמבר).

על רקע הסקירה ההיסטורית הקצרה הזאת המתארת את היווצרות הצורך במנהיגות רבנית לחרדיות המודרנית, אבקש להלן לתאר בהרחבה את מודל ההנהגה הרבנית החרדית החדשה שצבר תאוצה בזמן מלחמת חרבות ברזל.

פרק 1.

המנהיגות הרבנית החרדית החדשה במשבר המלחמה

במצבי משבר הציבור מייחל למוצא פיו של המנהיג. כמו בעת מחלה, כאשר החולה דורש ברופאים ומבקש הסבר והערכה של המצב, מידע על סיכויי החלמה ועל דרכי פעולה אפשריות, כך במצבי משבר תפקיד המנהיג לזהות, לאפיין ולהתמודד עם המצב כדי להשרות ביטחון על הציבור. עם זאת, לא תמיד בעלי התפקידים הרשמיים הם שמשרים ביטחון ותקווה, לעיתים צומחים "מנהיגים לשעת לחץ" המסייעים לקבוצה להתמודד עם המשבר (צור, 2004). נראה כי עם

היוודע דבר המלחמה בסתיו תשפ"ד (אוקטובר 2023) חשה המנהיגות החרדית החדשה כי לא עת לחשות. רבנים אלו הבינו כי עליהם לקבל על עצמם את תפקיד ההנהגה ולהנחות את הציבור. מלבד תחושת אחריות פנימית, ייתכן שגם זכר תקופת משבר הקורונה,⁷ שבה חש הציבור החרדי לא מונהג, הניע את המנהיגות החרדית החדשה לפעול כעת. כך, כבר במוצאי שמחת תורה, עת נחשפו שומרי השבת למידע על אירועי הטרור הקטלניים, נשמעו גילויי מנהיגות כאלה מפי ההנהגה החרדית החדשה. הרב דוד לייבל – הדמות שתעמוד במוקד המאמר הזה – פרסם מכתב בכתב ידו (נספח 1), ובו הנחה את קהל שומעיו להשתתף במאמץ הלאומי, ולצד תפילות לשלום הפצועים, החטופים וחילי צה"ל, ריבוי לימוד תורה וביטול חופשת "בין הזמנים"⁸ – ללכת לתרום דם וכל תרומה אחרת מתוך תחושת גורל משותף ומתוך אחריות אזרחית.

גם הרב רפאל קרויזר (רב ליטאי ירושלמי, מוסמך לדיינות ולרכנות וראש בית מדרש, הזוכה לתמיכה רחבה של קהילות חרדים מודרניים וחותר לקידומן, ובעת הצורך אינו מהסס להתעמת עם הנורמות בקהילה החרדית הוותיקה) השמיע מסר חד וברור לבני הישיבות במוצאי החג, והניע אותם לפעולה. במכתבו הוא כתב:

ביום שמחת תורה נפל דבר בישראל, וכל מי שיש לו לב מרגיש לא יכול לעמוד מנגד. הפער בין הרוקדים ומפוזים בכל עוז בבתי המדרשות, ובין המחרפים נפשם למות במלחמה ובהצלת הכלל הוא דבר שאין הדעת סובלתו [...] אלפי בחורי ישיבות הגודשים הופעות של נפתלי קמפה או מתגייסים להצלחת רשימה פוליטית בבחירות לעירייה, חייבים! חייבים! מוסרית, ערכית, רוחנית ותורנית, להתייצב למען עמנו ולשאת במשא העם בכתף [...] עשרות אלפי הישיבשערים' צריכים לדרוש מההנהגה שלהם, רבניהם וראשי הישיבות, שהם רוצים, חפצים ומשתוקקים לשאת

7 היו שראו בתקופת משבר הקורונה (2020-2022) תקופת משבר בהנהגה החרדית (לדוגמה, גרינוולד, תשפ"ב, י"א בשבט; פרקש, תש"פ, א' בניסן; שלג, 2020, 7 בנובמבר), וטענו שהיא חרמה לספקנות כלפי המנהיגות הרבנית בקרב חרדים (שמועניר ואחרים, 2021).

8 תקופת החופשה בין "זמן" (תקופת לימוד בישיבות), ל"זמן" נקראת "בין הזמנים" (נהגית במלעיל). בשנת הלימודים בישיבות שלושה זמנים: "זמן אלול" (מראש חודש אלול עד יום הכיפורים), "זמן חורף" (מראש חודש חשון עד ראש חודש ניסן), ו"זמן קיץ" (מראש חודש אייר עד תשעה באב). בעבר היו תקדימים של קריאות רבנים וראשי הישיבות לקצר את תקופת בין הזמנים בזמני מלחמות ישראל – במלחמת יום הכיפורים, במבצע חומת מגן, במלחמת לבנון השנייה ובמבצע צוק איתן.

במשא העם ולהיות חלק מהמגינים על ארצם ומולדתם כנגד בני עוולה הקמים עלינו לכלותנו. נצטוונו "לא תעמוד על דם רעך". (קרויזר 2023, 7 באוקטובר)

דברים דומים אמר הרב קרויזר גם למוחרת, בשידור רדיו, והם צוטטו בהרחבה ברשתות החברתיות.⁹

כאמור, עם היודוע דבר המלחמה בלטה המנהיגות החרדית החדשה בנוכחותה מול הציבור החרדי. למוחרת שמחת תורה, ביום ראשון, פרסם הרב יהושע פפר (רב קהילת "אור חדש" בירושלים, דיין ומקים כתב העת ההגותי המקוון "צריך עיון" להגות חרדית) מכתב הממוען לחרדים בוגרי ובוגרות הסמינרים "חכמתכם ובינתכם" שבניהולו.¹⁰ למרות ציון הנמענים, נראה כי דבריו היו מכוונים לכלל החרדים הרואים בו סמכות רבנית. לצד חיזוק בתפילה ואחרות, קרא הרב פפר להתנדב בעורף בתרומה ובסיוע לחולים ולמשפחותיהם, להשתתף בתרומת דם, בתרומות אחרות ובלוויות, וכן עודד את ציבור הלומדים לבטל את החופשה מן הישיבות בתקופת בין הזמנים.

מצבי משבר הם זרזים לשינויים מהותיים בחברה, שכן התמודדות עימם מחייבת צעדי חירום, ורמת ההיענות והנכונות של הציבור לשתף פעולה גבוהה. מנהיגים שניחנו בהחלטיות, בדבקות במטרה, בקור רוח וביציבות רגשית, עשויים, לצד המענה הספציפי הנדרש, לחפש בעת כזאת גם פתרונות חברתיים לטווח ארוך. כך הם הופכים את המשבר לגורם מאתגר להתפתחות המאיץ שינויים שבזמני שגרה מורכב יותר להובילם (צור, 2004). נראה כי שלושת הרבנים שצוינו לעיל, ביודעין או שלא ביודעין, היו מונעים מכך. כך, למשל, הרב קרויזר ראה לנגד עיניו, כבר מהיום הראשון של המלחמה, את הסוגיה הרחבה של הנשיאה בנטל של חרדים – סוגיה שעדיין לא דוברת במפורש, והבין את שעת הכושר. את דבריו שצוטטו לעיל הוא פתח במילים: "למרות שאנחנו בזמן לחימה, אבל דווקא בגלל זה. הגיע הזמן לומר את האמת".

שלוש הדוגמאות האלה משקפות את התנהלותה של המנהיגות הרכבנית החרדית החדשה בזמן המלחמה, ומעידות אגב כך על התנהלותה גם בזמני

9 הדברים קיבלו תהודה ברשתות חברתיות רבות וצוטטו באחרי חדשות שאינם חרדים, כגון ynet (2023, 8 באוקטובר), ערוץ 7 (2023, 8 באוקטובר), חדשות סרוגים (2023, 8 באוקטובר), פיתה (מערכת פיתה, 2023, 11 באוקטובר) ועוד.

10 מכתבו של הרב יהושע פפר ביום ראשון, כ"ג תשרי תשפ"ד (8 באוקטובר 2023).

שגרה ועל הדינמיקה בינה לבין הקהילה. התפוצה הרחבה של המכתבים האלה ברשתות החברתיות החרדיות מלמדת על הצמא של הציבור להנחיות ברורות, פוזיטיביות, גם בעניינים קהילתיים ויום-יומיים, ולא רק במישור הדתי-רוחני. גם בין הרבנים שאפשר לראות בהם רבניה של החרדיות החדשה יש מגוון, לא כולם דומים זה לזה במאפייניהם, אך יש חוט מקשר ביניהם. אפיונם והצגת השווה והשונה ביניהם ראויים לבחינה מעמיקה נפרדת. אשר לרמויות שהוצגו כאן, הרב רפאל קרויזר לא נמנע מלצאת באמירות נוקבות ומלאות אומץ נגד נורמות חרדיות, ואף נגד התבטאויות מסוימות של מי שנחשבים גדולה של הקהילה הוותיקה, ואילו הרב יהושע פפר מתון יותר, אך משדר מסר ברור – כפי שעשה עד כה לאורך השנים – של השתלבות ושל "חרדיות רכה". שניהם הם דוגמאות טובות לסוג זה של מנהיגות – אומנם בראשית דרכה. שלוש הרמויות שצוינו נחשבות בקהילה דמויות רבניות-תורניות, ולא רק יזמים או אנשי חינוך, ויש סביבם, במידה זו או אחרת, קהל או קהילה. להלן ארחיב על דמותו של הרב דוד לייבל ועל התנהלותו בשעת המלחמה.

פרק ג.

הרב דוד לייבל ומנהיגותו – מקרה בוחן

עיקרו של מאמר זה הוא הצגת פעילותו של הרב דוד לייבל בזמן מלחמת חרבות ברזל. אולם כדי לתת תמונה רחבה שתתרום להבנת דמותו ומיקומה בזירה החרדית, ומתוך כך להבנת משמעותה של פעילותו בזמן המלחמה, אפתח את הפרק ברקע כללי על אודותיו.

הרב דוד לייבל (70), מהעיר בני ברק. הוא יליד העיר שטרסבורג שבצרפת, בנו של הרב יואל לייבל, סוחר ואיש ציבור, שהקים, בין השאר, את הישיבות הראשונות באירופה לאחר מלחמת העולם השנייה. בצעירותו למד הרב דוד לייבל בישיבת גייטסהד באנגליה ומשם הגיע לפוניבז', ישיבת הדגל החרדית-ליטאית. בהיותו בחור בישיבה היה מקורב למנהיג הציבור החרדי המיתולוגי, הרב אלעזר שך (היון, 2024, 5 בפברואר). מעבר לידע התורני הנרחב שלו, ניסונו בהעמדת תלמידים ובהוראה בישיבות, יכולת הפלפול והרטוריקה האינטלקטואלית, גילו הוא גורם חשוב בהצבתו כמודל למנהיגות רבנית חרדית. על רקע אופייה ההיררכי של הקהילה החרדית המעניקה משמעות לגיל, היותו הרב המבוגר ביותר בהנהגה החרדית החדשה היום מעניק לגיטימציה לסמכותו.

1.ג. פעילותוהציבורית ואופייה

הרב לייבל הוא איש תורה ומרביץ [מלמד] תורה. הוא הקים את רשת הכוללים "רבי עקיבא איגר", שנהפכה ברבות הימים לרשת הפעילה והמסועפת

אחוות תורה, ובה כ-60 סניפים של כוללים ושל קהילות המקיימות פעילות תורנית-רוחנית לחרדים עובדים ולמשפחותיהם בכל רחבי הארץ (הקהילות שלנו, ח"ת). הרב לייבל עמד כעשור בראש ישיבה גדולה שהקים בבני ברק, לאחר מכן הקים את המתכתא [ישיבה] "תורה ודעת" בירושלים, והיום הוא עומד בראשה. בקיץ האחרון הקים את ישיבת ההסדר החרדית "משמר התורה" בירושלים, והוא נשיאה.

לצד עשייתו התורנית, הרב עומד בראשן של כמה יוזמות לשילוב חרדים בעולם המעשה: הכשרות מקצועיות ותעסוקה. נראה כי בזכות מפעל מסועף זה, וכפי שנראה בהמשך, גם בזכות פעילותו הציבורית הענפה בזמן המלחמה, נעשה הרב הדמות הדומיננטית מבין המנהיגים הרבניים של ציבור החרדים העובדים, ולפיכך הוא משמש במחקר זה מודל להנהגה זו.

התנהלותו של הרב לייבל ממוסדת בעיקרה. יש לו מוסדות וקהילות הממסדים את פעילותו, ואף מעניקים לו – במידה מסוימת – אוטונומיה (ויקיפדיה, 2024, 6 בפברואר; טוקר, 2023, 24 בספטמבר). יתרה מזו, העובדה שהרב לייבל הוא אדם אמיד ומחזיק בעצמו את מוסדותיו המבוססים כלכלית, היא גורם נוסף המאפשר את עצמאותו.

עשייתו הציבורית של הרב לייבל, הן ברובד התורני, הן בחיי המעשה, גיבשה סביבו עם השנים ציבור הולך וגדל הצועד בדרכו. אף שאין אומדן להיקף השפעתו, אלפי משפחות חרדיות רואות בו מורה דרך המספק את המענה הדרוש לחרדים המתמודדים עם אתגרי עולם המודרני במאה ה-21 (היון, 2024, 5 בפברואר).

2.ג. היקףההשפעה

כאמור, קשה להעריך את מידת השפעתו של הרב דוד לייבל בתוך הקהילה החרדית, ואין מידע על מספר האנשים או המשפחות שרואים בו רב ומנהיג.¹¹ כמו כן, אין אומדן מספרי של

11 יתרה מזו, יש אף טענה שאף על פי שהרב לייבל עומד בראש רשת קהילות אחוות תורה של חרדים עובדים, חלק מהקהילות המצטרפות לרשת עושות זאת בעיקר ממניעים

חרדים הרואים בדמויות רבניות חדשות אחרות שצוינו סמכות רבנית לגיטימית. אם נתבסס על האומדן של לי כהנר (2020), שלפיו 11% מהקהילה החרדית מגדירים את עצמם "חרדים מודרניים", אפשר לשער כי חלקים משמעותיים מקבוצה זו רואים במודל המנהיגות הרבנית החרדית החדשה סמכות רבנית לגיטימית. ניתן לשער כי גם חלקים מהקבוצה "בעלת הנגיעות המודרניות" שאפיינה כהנר, ששיעורה כ-29% מכלל הקהילה החרדית, הם קהל יעד פוטנציאלי הרואה במודל המנהיגות הזה סמכות לגיטימית.

נוסף על השערות אלו ולנוכח האומדן של כהנר, מהמידע החלקי שבידי על היקף הפעילות של רשת אחוות תורה של הרב לייבל, אפשר לנסות לשרטט תמונה כלשהי של השפעתו של הרב לייבל בתוך הקהילה החרדית, גם אם היא אינה תמונה מדעית. ברשת אחוות תורה, כאמור, כ-60 קהילות ברחבי הארץ, ובהן כ-4,000 משפחות; למגזין "המקום" שיוזם הרב לייבל כמה אלפי מנויים; ועלון השבת "אחוותא" המשויך למוסדותיו מגיע לכ-25-30 אלף קוראים בשבוע בפורמט מודפס או מקוון. כל אלו מצטרפים למאות בוגרי הישיבות והכוללים שבראשם עמד הרב לייבל במהלך השנים. אומדן חשוב נוסף הוא מספר התומכים בקמפיין התמיכה ברב לייבל (ראו בפרק הבא), שנערך בשבוע שבין 8 ל-15 באוגוסט 2024 – מעל 2,600 איש התגייסו להביע תמיכה ברב דוד לייבל ובמפעלותיו, מספר המדבר בעד עצמו ומוכיח שמאחורי הרב ומאחורי הרעיון שהוא מייצג עומדת קבוצה גדולה המאמינה בדרכו.

מלבד קהילות אחוות תורה ותלמידיו של הרב לייבל ואחרים הרואים בו מנהיג רבני לגיטימי, מודל ההנהגה הרבנית של הרב לייבל הוא סמל לתופעה, לא רק למי שמזוהים איתו אישית או מקושרים אליו. הרב לייבל מקדם רעיונות שחלק גדול מהקהילה החרדית מעוניין בהם, וקהילות שונות של חרדים – גם מי שאין להם קשר ישיר עם הרב או עם פעילותו – קשורות רעיונית לרעיונות ולפעולות שהוא מקדם. ביניהן ניתן למנות את הישיבות התיכונות ואת רשת בתי הספר ותלמודי התורה הממלכתיים-חרדיים (ממ"ח) המלמדים לימודי ליבה לכ-4% מהתלמידים במערכת החינוך החרדית. בעת האחרונה ניכרת תנופה בפתחה של בתי ספר ממ"ח, והביקוש למוסדות האלה גדול בהרבה מההיצע – עובדה

פרגמטיים, כדי ליהנות מהתנאים והתמיכה שהרשת מספקת, ולא בהכרח בשל הזדהות רעיונית עם דרכו של הרב לייבל או משום שהן רואות בו סמכות חלופית להנהגה החרדית הוותיקה. כמו כן, עמדתו העצמאית והביקורת של הרב לייבל כלפי הממסד החרדי מעוררות לעיתים חוסר נוחות אצל חרדים מודרניים או חרדים עובדים, שאינם מסכימים בהכרח עם עמדותיו, הנחשבות בעיניהם לעיתים רדיקליות (פלדמן, 2024).

המגדילה את האוכלוסייה הפוטנציאלית. ולכן, גם אם אין אומדן להשפעה הישירה של הרב לייבל, דמותו ועשייתו משקפים תהליכים עמוקים ורחבים המתרחשים בקהילה החרדית.

לא רק בתוך קהילות החרדים המודרנים ניכרת הכרה בהשפעתו של הרב לייבל, אלא אף מחוצה להן. בשלהי שנת תשפ"ד פורסמה בדה-מרקר רשימת מאה האנשים המשפיעים בישראל בשנת 2024. ברשימה זו מופיע הרב דוד לייבל במקום ה-72. בחירתו מנומקת בכך שהוא מי שמאפשר שינוי מהותי בחברה החרדית:

שינוי מבפנים באמצעות יצירת קהילות, וגיבוש של זהות חרדית חדשה, עם אתוס חדש וראיית עולם שונה מזו שהחרדים השמרנים רגילים לה. הזהות הזו שהרב לייבל מגבש היא אנטיטזה מוחלטת לעסקונה החרדית הוותיקה. היא דוגלת לא רק בשילוב, אלא גם בשאיפה להיות מה שקרוי "מענטש", בן אדם. (טוקר, 2024, 25 בספטמבר)

רשימת המשפיעים הזאת מציינת את האנשים שיכריעו אם ישראל תצליח לקום ממשבר 7 באוקטובר והמלחמה, כלומר, דמותו של הרב לייבל בלטה בהשפעתה בעיקר בתקופה המלחמה. גם באתר החדשות הכלכלי כלכליסט הכירו ברב דוד לייבל ברשימת מאה המשפיעים. ברשימה זו הוא מופיע במקום ה-53, כ"תקווה אמיתית לחברה הישראלית" (טייטלבוים, 2024).

3.1 עמדות והשקפה

מניתוח דבריו של הרב לייבל עולה כי הוא ער למציאות החרדית המשתנה ומזהה את צורכי הציבור שמחוץ לכותלי הישיבה ומבין את הצורך בהנהגתו ובהכוונתו. וכך הוא כתב במאמר במגזין החרדי "המקום": "הציבור משתוקק לקבל הדרכה, כיצד להלך בין עקרונות ההתבדלות מחד ובין העובדה שכולנו בני עם אחד ובני ארץ אחת מאידך" (לייבל, דצמבר 2023). מתוך ראייה נכוחה זו הרב לייבל מקבל על עצמו את המשימה ומקדיש את חייו להפיכת מסלול החיים החרדי המשלב דרך ארץ ועבודה עם חיי תורה ללגיטימי ולמסלול שראוי לבחור בו אף לכתחילה, לשם הגשמה עצמית. בשנים האחרונות פעל הרב לייבל לשם כך ביוזמות רבות ומגוונות המעודדות שילוב לימוד תורה ועבודה. הוא מעודד השכלה רחבה בחינוך הממלכתי-חרדי, הוא עמד מאחורי

הקמת ישיבה גבוהה המשלבת לימוד תורני לצד תואר אקדמי, ואף ייסד ישיבת הסדר חרדית.

הרב לייבל פועל מתוך מודעות מלאה למתח שבין שמרנות לשינוי. הוא מודע היטב לקשיים הכרוכים בכל שינוי, במיוחד בחברה שמרנית, ולהתנגדות שהוא עלול לגרום. ועם זאת, הוא מבין את ההכרח שבו. הוא גם מודע שהוא מייצג את קולם של רבים מתוך הקהילה החרדית שמסיכות מגוונות, כמו חשש למעמדם, אינם מעזים להשמיע את עמדותיהם ברבים. כך, הרב לייבל נע ומנתב את דרכו בעדינות בין ערכי התורה המסורים מדור דור, לבין מגרעותיה של שמרנות אדוקה העלולה להוביל להתנוונות. הוא רואה בחומרה את עצימת העין מול המציאות המשתנה וצרכיה המתעדכנים. במאמר שפרסם בכתב העת החרדי המקוון "צריך עיון" (לייבל, תשע"ז, א' בניסן), כתב הרב שמאז ומתמיד הייתה היהדות דינמית והגיבה למציאות שסביבה, וכך היא צריכה להיות גם היום אל מול השינויים המתרחשים בעולם, גם הקהילה החרדית. הרב לייבל יודע שהשינוי צריך להיעשות בזהירות רבה: "אחת הבעיות הקשות הניצבות בפני רועי העדה, מנהיגי היהדות שבכל דור ודור, היא: כיצד ניתן לבטל הוראה ישנה ולשנות אורח חיים הנהוג זה דורות, בלי לערער את הבניין כולו". יתרה מזו, ברור לו –

[ש]שינויים טובים נעשים מתוך דינמיקה בין שני קולות בעולם היהודי – הקול המבקש את השינוי וכנגדו הקול השמרן. מבקש השינוי הנו גורם ממריץ לקהילה לבחון את דרכיה ולהישמר מקמילה וניווון, ואילו השמרן מעמיד תמרון דרך המזהיר מפני איבוד הכיוון ומהיסחפות יתר. מבין שניהם מתעצב הצעד הנכון היודע לשלב את הצורך בשינוי ואת הצורך בשימור. (שם)

4.ג. התבטאויות פומביות והתנגדות מצד החרדיות הוותיקה והנהגתה

דרכו של הרב לייבל בהנהגה מאופיינת באמירות פוזיטיביות ובפעולות אמיצות המותאמות לצרכיה המתעדכנים של הקהילה. עמדותיו ואסטרטגיות העבודה שלו אינן עולות תמיד בקנה אחד עם עקרונות החרדיות הוותיקה, ובכל זאת הוא משמיע אותן, לעיתים אף מתוך ביקורת סמויה או גלויה. אומנם הוא אינו היחיד שמתח ביקורת מעין זו, אך אחרים אינם מצהירים על כך בגלוי (פלדמן, 2024), ונראה כי הוא משמיע גם את קולם.

גישת ה"לכתחילה" בעניין השילוב בין תורה לעבודה היא החידוש שבמשנתו של הרב לייבל,¹² בניגוד למקובל בחברת הלומדים החרדית. בנאום שנשא בקיץ האחרון בכנס של רשת אחוות תורה ביטא הרב לייבל ללא מורא או התנצלות את גישתו, ולפיה יציאה לעבודה וחי מעשה הם הדרך הראויה.¹³ לנאום היו הדים רבים והוא ספג ביקורות וגינויים מצד הממסד החרדי,¹⁴ לצד מתקפות על פעולות נוספות של הרב לייבל, כמו תמיכתו בחינוך הממלכתי-חרדי, שההגמוניה החרדית נאבקה בו בכוח. גם הקמת המתכתא שלו "תורה ודעת" – ישיבה גבוהה המשלבת לימודי תואר – גררה מתקפות נגדו בקיץ 2023, בדמות מכתב חריף של הרב דוד לנדו, גדול הדור הליטאי, שעליו חתומים חברי מועצת גדולי התורה.¹⁵ במהלך מלחמת חרבות ברזל ספג הרב לייבל ביקורת חזיתית יותר מצד ההנהגה הליטאית, לצד ביקורת אלימה יותר מצד חברי הפלג הירושלמי וחרדים נוספים שחברו להם. הביקורת הופנתה אליו בעקבות הירתמותו להקמת החטיבה החרדית בצה"ל, שעליה ארחיב להלן. אחד משיאי הביקורת היה מכתב התנגדות מאת הרב דב לנדו שפורסם ביתר נאמן ב־30 ביולי 2024, ושיא נוסף – סדרת הפגנות תחת ביתו, שהגדולה שבהן (עד כתיבתו של פרק זה) הייתה ההפגנה כליל שישי שבין 1 ל־2 באוגוסט 2024. על שניהם יפורט בהמשך.

הביקורת כלפי הרב לייבל ושיטתו מצד החרדיות הקלאסית והנהגתה היא מאפיין נוסף – פרדוקסלי משהו – המציב את הרב כאב־טיפוס למנהיגות רבנית חדשה. התנגדות זו מעידה שמדובר בגורם חזק מספיק המצדיק תגובה כבדת משקל ולא ביוזמה או בהתרחשות אנקדוטלית.

12 לגישת ה"לכתחילה" יש התנגדות לא רק מצד החרדיות הוותיקה, אלא אף מצד חלק מההנהגה החרדית החדשה, במפורש או שלא במפורש. הבדלי הגישה בין "לכתחילה" ל"בדיעבד" בפעולתה של ההנהגה החרדית החדשה ראויים לבחינה נפרדת.

13 הנאום המכונן תועד באתרי חדשות מגוונים, חרדים ושאנים חרדים, כגון כיכר השבת (ברייטקופף, 2023, 11 ביוני), מקור ראשון (פיוטרקובסקי, 2023, 11 ביוני), רש"ת 13 (בן חיים, 2023, 15 ביוני), ערוץ 14 (עכשיו 14 חינוך וחברה, 2023, 11 ביוני) ועוד.

14 מאמר מערכת בעיתון יחד נאמן הוקדש לביקורת על הנאום (מאמר מערכת, תשפ"ג, כ"ז בסיוון), וביקורת נוקבת יותר הובאה בעיתון הפלס (שכטר, ח"ת).

15 מכתב ההתנגדות פורסם בעיתון יחד נאמן ב־11 ביולי 2023, ודבר פרסומו הופץ באתרי החדשות החרדיים־שמרניים, שהצטרפו לביקורת, כגון באתר החדשות החרדי "המחדש" (גפון, 2023, 11 ביולי), וב"בחדרי חרדים" (פרלשטיין, 2023, 11 ביולי). בכתבה המסקרת את האירוע ב"כיכר השבת" מופיע העתק של המכתב (ברייטקופף, 2023, 11 ביולי).

נראה כי הרב לייבל מסתגל אט-אט לביקורת המופנית כלפיו מצד החרדיות הוותיקה והנהגתה. בשנת 2013, אחרי הביקורת שספג מצד גדולי הדור על הכולל שהקים לסטודנטים חרדים, הוא סגר את הכולל (כהן, 2013, 5 ביוני), לפחות כלפי חוץ.¹⁶ ולעומת זאת, במתקפה נגדו עשור לאחר מכן, בעקבות הקמת המתיבתא, הייתה תגובתו: "אל תקראו למוסד הזה ישיבה: יכול להיות שהסמנטיקה יכול להיות שלא רוצים שייקרא ישיבה. אין לי בעיה עם זה. נקרא לזה מתיבתא, נקרא לזה אחרת" (ברייטקופף, 2023, 16 ביולי). מול הביקורת הכבדה שספג עם היוודע תוכניתו להקמת ישיבת הסדר חרדית עמד איתן יותר. עם זאת, ראוי לציין כי בניגוד להנהגה הרבנית החרדית הוותיקה, הרב דוד לייבל אינו מעורב בפעילות המפלגות הפוליטיות, ואף מתרחק מהן (היון, 2024, 5 בפברואר).

למרות הביקורת המופנית כלפיו, הרב לייבל מצויד, כאמור, בתמיכה ציבורית רחבה, בידע תורני עשיר ובהון עצמי, המאפשרים לו עצמאות פעולה. הוא איתן ועקבי בדרכו, ואינו מראה סימני שבירה (טוקר, 2023, 24 בספטמבר). באוקטובר 2024 פרסם הרב לייבל מאמר במגזין המקום שכותרתו "מירמיהו ועד ימינו: התמודדות עם מחיר אמירת האמת". את המאמר הוא פותח בשאלה: "מה צריך לעשות יהודי בעומדו לפני ההחלטה אם לדבוק בעקרונותיו או בדעותיו בנושאי השקפה, כשהוא בוודאות יספוג חיצו רעל וחרמות מאלו שאינם חושבים כמותו?". המאמר עוסק בהתייצבות של אדם מול המתנגדים לו, ומתאר את דבקותו בעמדותיו, את תחושת השליחות ואת ההבנה שהוא פועל בדרך הנכונה. הרב לייבל מביא דוגמאות מההיסטוריה, ומדגיש שהעמידה על האמת היא לפני משורת הדין. הוא מסיים את המאמר במילים שנראה שהוא כותב על עצמו, על מניעיו ועל נכונותו לשלם מחירים כבדים על הדרך שהוא מאמין בה:

זוהי מידתם של אנשים אשר האמת בוערת בקרבם במידה כזו שהיא אינה נותנת להם מנוח. הם יודעים שאמירת האמת הזו כרוכה בקורבנות כבדים של חרמות, השמצות ואף אובדן הכבוד והמעמד. הם לא בוחרים מרצון לשלם את המחירים הללו. ככל בן אנוש, גם הם סובלים מהמחירים

16 בעקבות ההפגנות והדרשה לסגור את הכולל לסטודנטים שלומדים מקצועות הייטק בחברה התוכנה וההשמה "אברטק" שייסד, העביר הרב לייבל את המוסד אל מחוץ לבני ברק, ואת שמו שינה למכללת J.BH.

האישיים שהם משלמים, אבל הלהט הפנימי גדול מהם, והאמת פורצת מהם החוצה. (לייבל, 2024)

ההתנגדות כמו זו המופנית כלפי הרב לייבל מופנית גם כלפי מנהיגים רבניים נוספים של החרדיות המודרנית, אך היות שאנו נמצאים אחרי תום עידן ה"גרדיילים", כך טענו זיכרמן וכהנר (2012), ייתכן שהיעדרה של מנהיגות ליטאית חזקה לכלל הציבור עשוי להחליש ולמתן גם את עוצמתה של הביקורת כלפי מנהיגיו החדשים של הציבור החרדי-מודרני (שם).

כאשר תיארו זיכרמן וכהנר לפני כעשור את נחיצותה של הנהגה רבנית לחרדיות המודרנית, הם ציינו כי לא מן הנמנע שרבנים אלו יאלצו לשלם מחיר פנים-חרדי על תמיכתם בתהליך התגבשותה של החרדיות המודרנית, לפחות לזמן מה, ולכן סביר שהנהגה כזאת תצמח דווקא מקרב רבנים שמוצאם בחר"ל (זיכרמן וכהנר, 2012, עמ' 141-142). כפי שחזו, הרב דוד לייבל הוא יליד צרפת. כפי שתואר לעיל, מלבד מוצאו, יש בכיוגרפיה שלו ובעשייתו מאפיינים נוספים התורמים להיותו דוגמה למנהיגות רבנית חרדית אלטרנטיבית, ובהם גילו המבוגר יחסית, אופי פעילותו הציבורית, מיסודה של פעילותו באמצעות המוסדות שהקים, והאוטונומיה הכלכלית הנגזרת מכך; היווצרות ציבור ההולך בדרכו; ההתבטאויות הפומביות שלו, וכן ההתנגדות שהוא סופג מצד הקהילה וההנהגה החרדיות הקלאסיות

פרק ד.

מנהיגותו של הרב לייבל בזמן המלחמה

כאמור, כבר במוצאי שמחת תורה, 7 באוקטובר 2023, פרסם הרב לייבל מכתב והנחה בו את קהל שומעיו להשתתף במאמץ הלאומי, מתוך אחריות אזרחית. נראה כי הקול הברור שהשמיע, בתוך המבוכה הגדולה, הבלבול וחוסר האונים שאפיינו

את היום הראשון למלחמה, היה הקול שהציבור ביקש לשמוע. מכתבו נעשה כמעט "ויראלי" ברשתות החברתיות ובסטטוסים של חרדים. למוחרת הוא פרסם מכתב נוסף, ובו ביקש מתלמידי הישיבה והכוללים שלו לחזור לתלמודם, לבטל את חופשת "בין הזמנים" ו"ללמוד ביתר שאת להגנה ולהצלת החטופים הפצועים והחיילים"¹⁷.

17 מכתבו של הרב דוד לייבל לתלמידי הכוללים והישיבה לחזור ללמוד (ביטול בין הזמנים), כ"ג תשרי תשפ"ד (8 באוקטובר 2023).

התקשורת הבלתי אמצעית של הרב לייבל עם הציבור ועמידתו מולו באמירות ברורות, אפילו יותר מבעבר, מאפיינת את פעילותו לאורך המלחמה. הרב לייבל מביע את עמדותיו במגוון כמות וערוצים: דרשות ושיעורים קבועים, כנסים, כתיבה הגותית וכתיבה תורנית. בסקירה שלהלן משולבים ציטוטים מתוך דבריו בכמה פלטפורמות, לצד תיאור סיקור הדברים והפעולות בכלי התקשורת והרשתות החברתיות והתגובה כלפיהם.

1.1.1 עשייה המונעת מהשקפת עולם

1.1.1.1 קריאה להתגייסות בעורף

קריאתו הראשונה של הרב לייבל להשתתפות של חרדים ב"מאמץ המלחמתי" הייתה להתגייסותם לעזרה בעורף. כבר ביום שני, 9 באוקטובר, היום השלישי למלחמה, נסע הרב לייבל לדרום הארץ, ביקר את החיילים בכמה גדודים ובירך אותם בצאתם לשדה הקרב (ברייטקופף, 2023, 10 באוקטובר). באותו היום ולמוחרת נתן הרב שיעורים, ובהם הוא קרא קריאה פוזיטיבית, כחובה דתית ומוסרית, להתגייס לעורף ככל האפשר, גברים וגם נשים: "המסות צריכים להתנדב בכל דבר שנצרך עכשיו, וזו השליחות שלנו, גם על פי הלכה, גם על פי מוסר, וגם על פי היגיון" (אחוות תורה, 2023, 14 באוקטובר). הרב עודד גם השתתפות בלוויות ובניחומי אבלים. ובהמשך המלחמה גם שטח את עמדתו המנומקת יותר ביחס לגיוס חרדים לצבא, ולא רק לעורף, כפי שיוצג בהמשך.

מתוך מודעות לאופי מנהיגותו השונה מהמנהיגות הוותיקה, הרב לייבל מבין את הציפייה לשמוע מרבנים בעת הזאת דברי ניחום והנחיות רוחניות, כמו "תתחזקו קצת בצניעות והכול יהיה בסדר", אך לדבריו, יש להנחות את הציבור גם לעשייה, הן ברמה הרתית והן ברמה החברתית: "כל הדיבורים של גיוס ומכסות, זה בזמן שלום. בזמן מלחמת מצווה, אין פטור לאף אחד וכולם חייבים להתגייס, ככה כתוב בכמה גמרות, כולל חתן מחדרו וכלה מחופתה ואין שום פטור" (שם). בדבריו הוא מבליט את הצורך בחידוד תחושת השייכות לכלל החברה במדינה. גם אם בשלב זה תתבטא ההשתתפות במאמץ בעשייה דתית בלבד, חשובה לו הרמה המנטלית, כלומר תודעת ההשתתפות בצרת הכלל ותודעת היות החרדים חלק מהכלל. לחידוד דבריו בנוגע להתגייסות לתרומה

ולעשייה חברתית הוא מציין מחלוקת פוסקים בשאלה אם במצב כזה על נשים להתגייס רק כחיל אספקה או גם לקרב ממש, ואומר:

אנחנו לא התאמנו ולא יודעים להחזיק נשק, אז אנחנו צריכים להתגייס בצורה אחרת. לכן כולם חייבים להתגייס ולחזור לכוללים ולישיבות. וכמו שחיילים לא אוכלים ולא ישנים, כך גם צריך להראות הלימוד שלנו. הם קורעים את עצמם ואנחנו צריכים לקרוע את עצמנו [...] זה צריך להיות בהשוואה לחיילים עצמם, הרי זה מה שאנחנו אומרים כל הזמן, החיילים משרתים פה ואנחנו משרתים בלימוד התורה. אז בבקשה שאלו לא תהיינה מילים נכובות, צריך לשרת 18 שעות בלי שינה, זה אני מדבר על חבורת הלומדים. (שם)

ואכן, תלמידי ישיבתו נרתמו להתנדבות בתפקידי עורף למיניהם מהימים הראשונים של המלחמה. ברוח המנהיג, הודיעה רשת אחוות תורה ביום רביעי, 11 באוקטובר, על פתיחת חמ"ל בשיתוף משרד הביטחון, לסיוע לעורף ולחזית. הידיעה הופצה ברשתות החברתיות והחל גיוס מתנדבים: "חמ"ל הוקם מתוך הצורך שעלה מהשטח, כאשר אלפי משפחות מרשת הקהילות 'אחוות תורה' מבררות על אפשרויות להתנדב ולסייע בחזית ובעורף" (מערכת המחדש, 2023, 15 באוקטובר). במוצאי שבת, 14 באוקטובר 2023, התחיל החמ"ל לפעול באופן רשמי (שם). בד בבד, נוסף לאתר האינטרנט של הארגון הדף "סיוע חרבות ברזל", המוביל למערך של התנדבויות בעורף (טופס התנדבות, ח"ת). החמ"ל פעל בחודשים הראשונים של המלחמה. פעילותו הייתה מגוונת והשתתפו בה גם תלמידי ישיבה. לאחר השבועות הראשונים התרכזו עיקר הפעילות בחקלאות. לפעילות התנדבו כמה אלפי חרדים, לרבות נשים, שהתגייסו לעבודה חקלאית במשקים בדרום הארץ שנעזבו מיושביהם. הפעילות החקלאית פורסמה במכון בכמה וכמה במות חרדיות, כדי לבסס תחושה של שותפות פעילה עם המדינה ואתגריה.

בשיחת זום שערך ביום שני שלאחר מכן (ברייטקופף, 2023, 16 באוקטובר) המשיך הרב לדרבן את שומעיו לצאת ולהתנדב, והקביל את ההתגייסות הנדרשת בזמן המלחמה להתגייסות המקובלת בקהילה החרדית לקראת בחירות:

יש הגנה על עם ישראל. אבל כל בחור או אברך שיוצא שבועיים לפני הבחירות ל"חוב קדוש" לעבוד בשביל מפלגה, ושבוע אחרי הבחירות מנתח את הבחירות. יש לו "חוב קודש קודשים" עכשיו. כל אחד מהלומדים מהאברכים

מהבחורים צריך ללכת לתרום דם. צריך בחורי ישיבות ואברכים בכל לוויה. (שם)

טיעון זה מתעמת חזיתית עם ההיתר הלא-כתוב להוציא תלמידי ישיבות לפעילות מפלגתית בזמני הבחירות, למרות ההחזקה בטיעון הכללי שאסור לבטל תורה. אם יש מצבים שבהם טענת ביטול תורה נדחקה למען מטרה ציבורית חשובה, המנגנון הזה אמור להיות מיושם במיוחד כשמדובר בטובת כלל ישראל, ולא רק בטובת מפלגה מסוימת.

לא רק הטמעת ערכי ההשתתפות האזרחית חשובה לרב לייבל, אלא גם הנראות כלפי חוץ. נראה כי הרב מבין שיש לנצל את ההזדמנות כדי להוביל את השינוי שהוא מאמין בו משני כיוונים, הן מתוך החברה החרדית, הן מצד הציבור הישראלי, שיתוודע לנכונותם של חרדים להשתלב ולשאת בנטל:

כבר היו יותר מ-1,300 לוויות אזרחיות וחיילים, עוד בלי הכניסה הקרקעית. חייבים שבכל לוויה יהיה ייצוג של חרדים. תחלקו מים, לא יודע מה. אנחנו חלק. אנחנו משתתפים בצערכם, בניחומי אבלים צריך ללכת בכל מקום, לתמוך במשפחות של הפצועים, במשפחות של המילואימניקים. מי שיש לו לב, מי שמרגיש באסון. (אחוות תורה, 2023, 14 באוקטובר)

כאמור, בחודשים הבאים של המלחמה יזם חמ"ל אחוות תורה בהכוונתו של הרב לייבל קבוצות של מתנדבים ומתנדבות בתפקידי עורף במשק, כמו התנדבות בחקלאות.¹⁸

קריאה כזאת לפעילות התנדבותית בעורף לא נשמעה בזמן המלחמה מפיהם של רבניה הוותיקים של הקהילה, לכל הפחות לא קריאה ממוסדת. דוגמה להתבטאות הפוכה היא דבריו של ראש ישיבת חברון וחבר מועצת גדולי התורה של דגל התורה, הרב דוד הכהן, שאמר כי "בתקופות הקשות ביותר, עוד בזמן מלחמת השחרור לא נתנו לבחורים לצאת, אמרו להם להישאר בישיבה, התפקיד של הבחור הוא לשבת וללמוד". עוד טען, ש"איני יודע אם באמת צריך אותם. ולא מהעזרה של הבחור תבוא הישועה. התורה מגינה ומצילה. תאמינו בכוח

18 בקבוצת הוותסאפ "עדכוני אחוות תורה" פרסמו אנשי התקשורת של החמ"ל הצעות להצטרפות לפעילות התנדבותית של קבוצות גברים ונשים בחקלאות, והצעות לדווח עליהן, בחאריכים: 21, 28, 30 בנובמבר 2023; 17, 24 בדצמבר 2023.

התורה ותחזוקו" (שחר, 2023, 8 באוקטובר). ככלל, ההוראה של המנהיגות החרדית הוותיקה לצעירים בשעה קשה זו הייתה ללמוד במשנה מרץ כדי להוסיף זכויות לעם ישראל, מתוך טיפוח התחושה בקרבם שהם מגינים על העם והארץ באמצעות תורתם.¹⁹

הרב דוד לייבל, לעומת זאת, לא כיוון רק את ציבור שומעיו להתנדבות בעורף, אלא אף כיתת רגליו בעצמו בזירות שונות בעורף והביע את נוכחותו לשאת בעול. הוא נסע כמה פעמים לבסיסי צה"ל לשוחח עם חיילים, לעודדם ולברכם, סייר בבתי חולים, ביקר פצועים ועודד את בני משפחותיהם, ובא לנחם אבלים שישבו שבעה על קרוביהם שנרצחו באירוע הטרור ובמלחמה. ב־17 בנובמבר 2023 השתתף הרב לייבל בצעדת משפחות החטופים,²⁰ ובכך העביר מסר ברור של שותפות גורל, נשיאה בעול וסולידריות עם כלל החברה הישראלית.

2.1.T. התאמה למציאות המשתנה

דרישתו העקבית של הרב דוד לייבל להביט במציאות בעיניים פקוחות ולפעול בהתאם, באה לידי ביטוי ביתר שאת בזמן המלחמה. כאמור לעיל, כבר במאמר שכתב בשנת תשע"ז הראה הרב כי לאורך השנים הייתה היהדות דינמית והתאימה את עצמה למציאות – הן בהלכה, הן באורחות החיים של הקהילה. הדוגמאות שהביא בתחום ההלכה הן תקנות ששיקפו את היענות הרבנים לאתגרי הזמנים על ידי התאמות, כגון תקנת הפרוזבול, היתר עסקה והיתר מכירת חמץ גם במפעלים וחברות גדולות. בתחום אורחות החיים הביא הרב דוגמאות כגון תקנת רבינו גרשום מהמאה ה־11 שלא לשאת שתי נשים, בעקבות שינוי במעמד האישה, ומאות שנים אחר כך, הקמת בתי יעקב לחינוך הבנות, שהיה בהם חידוש גדול. טענתו של הרב מתבססת על סקירה זו ומכוונת למציאות ימינו – כאז כן עתה יש להתאים את אורחות החיים של הקהילה למציאות. לדבריו, הקהילה החרדית איתנה דיה, והיא יכולה וצריכה להתאים את עצמה לזמן ולמקום (לייבל, תשע"ז, א' בניסן).

19 בעקבות גישה זו קמו כמה יוזמות פנים-חרדיות לשלוח חבילות לבחורי הישיבות – הוקרה ועידוד ל"לוחמים". יוזמות שהן כמובן תגובה להתגייסות האזרחית הנרחבת לשלוח משלוחים של כל טוב לחיילים בחזית – אות הוקרה על מסירותם (גאדו, 2023, 13 בנובמבר).

20 תיעוד של השתתפות הרב לייבל בצעדת משפחות החטופים הופץ ברשתות החברתיות, כגון ברשת X (לשעבר טוויטר). ראו למשל בצלאל, 2023, 17 בנובמבר; לייטנר, 2023, 17 בנובמבר.

בשיחת הזום שערך הרב לייבל עם תלמידים ביום שני, 16 באוקטובר 2023, הוא חזר והבהיר במפורש את הצורך בשינוי: "צריכים לראות קצת יותר רחב. הדור משתנה. המצב משתנה וצריכים להגיב לזה. גם מי שלא רוצה, גם מי שחושב שזה לא, זה המצב וחייבים לחשוב עליו. דווקא עכשיו אני מדבר על זה. דווקא עכשיו צריכים לעשות חשבון נפש" (ברייטקופף, 2023, 16 באוקטובר). כפי שצינתי, זמני משבר עשויים להאיץ שינויים שקשה להובילם בזמני שגרה, ונראה כי הרב לייבל מבין את גודל השעה ומנתב את פעולותיו כדי להטמיע את הערכים החדשים שבהם הוא דוגל דווקא עכשיו.²¹

בדברים שנשא בכנס משותף של המכון הישראלי לדמוקרטיה ומכון ירושלים למחקרי מדיניות ב־29 בינואר 2024, כנס שעסק בתמורות ביחסה של החברה הכללית בישראל כלפי החברה החרדית, הציג הרב לייבל את עמדתו בנוגע לשינויים שחלו בקהילה החרדית מהקמת המדינה, שינויים הדורשים, לדבריו, שינוי גישה ושינוי פרקטיקה מצד הקהילה:

החרדים הם בטרומה מהעבר. בקום המדינה הציונות הכללית רדפה את הדת [...] זה היה אז. עברו הרבה מים בירדן [...] הרדיפה בדת היא לא הנושא של הציונות, השיח השתנה [...] אבל הטרומה עדיין קיימת. לכן יש חשש ופחד מאוד חזק בעולם החרדי [...] כיוון שיש חשש כזה – הנרטיב של הגלות מאוד רווח. אבל הנרטיב הזה הוא לא מחזיק מים. הנרטיב הזה הוא טוב לאנשים של מאה שערים, שאין להם תעודת זהות, שהם לא לוקחים ביטוח לאומי. לעומת זה, כשאתה שר או סגן שר, וסגן יו"ר הכנסת, יו"ר ועדות ומקבל תקציבים ענקיים – אתה חלק. אתה חלק. אתה חלק – אתה חלק. בפרט כשאתה לוקח החלטות כשר [...] לכלל האוכלוסייה, אתה לא יכול להגיד אני מסתגר בארבע אמות

21 בחלק אחר באותה שיחה ציין הרב לייבל את השוני בין ההתנהלות המדינית בזמן המלחמה לבין ההתנהלות של הקהילה החרדית. השוני הזה מזמן הזדמנות חשובה לחשבון הנפש שעליו הוא מדבר:

לדרגים המדיניים והביטחוניים יש עכשיו זמן מלחמה ולא עושים חשבון כי עכשיו כולם מרוכזים במלחמה, וזה לא הזמן לחשבונות. אבל אנחנו לא מחזיקים רובה [...] אנחנו בבית, ויש לנו זמן לחשבון נפש. דווקא עכשיו, בגלל שהתחושות הן חזקות ומחודדות וכואב לנו ואנחנו מרגישים להוציא מתוכנו מחוץ הפנימיות שלנו רגשות שביום יום מכוסים". (ברייטקופף, 2023, 16 באוקטובר)

שלי ולומר אני לא חלק, אתה בהכרח חלק. לכן אני אומר
 החרדים הם בהכרח חלק. הם חלק אינטגרלי של המדינה.
 (המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2024, 15 בפברואר).

לאחר שהיה חשוף להתנגדות מצד המנהיגות הרבנית הליטאית הציג הרב לייבל
 בשיחה עם תלמידיו את תמצית אופי פעילותו: "כל המיזמים שעשיתי זה לא
 לשנות אידיאולוגיה, זה למצוא פתרונות לבעיות, פשוט לא לעצום עיניים
 לבעיות 'אצלינו אין בעיה'" (מאחורי הפרגוד, 2024, 2 באוגוסט).

3.1.T. גבולות ההיבדלות

הצורך בהתאמת ההתנהלות למציאות העכשווית מובילה את הרב לייבל לבחון
 את עקרונות החרדיות ועד כמה הם מותאמים לצורכי השעה. לדבריו, ההיבדלות
 החרדית, שמקורה בתחושת איום שחשה הקהילה החרדית באירופה ובשנותיה
 הראשונות בארץ, עת הייתה קהילה קטנה שנלחמה על עצם קיומה, אינה נדרשת
 בצורתה זו בזמן הזה, שבו הקהילה החרדית גדולה ומבוססת. כיום פרקטיקת
 ההיבדלות אינה מתאימה למציאות, וכך גם הצורך להיאחז בטכניקות היבדלות
 מחמירות ואידאולוגיות – התאים לזמנו, אך כיום יש למצוא דרכים אחרות
 לשמר את הזהות החרדית. המציאות היא שחרדים רבים מקיימים אינטראקציה
 עם העולם שמחוץ לגבולות הקהילה, ובפועל מתקיימים חיים משותפים, ועל
 כן, רצוי שההתבצרות בגטו החרדי תוחלף בשותפות ומעורבות עם כלל ישראל.
 את המסר הזה מעביר הרב לייבל בעקביות בכלל עשייתו הציבורית, והוא ניכר
 ביתר שאת מתחילת פעילותו הציבורית במלחמה. בהצהרת הכוונות של חמ"ל
 אחרות תורה חשף הרב לייבל את החזון המנהיגותי שלו – קהילה חרדית בעלת
 תודעה אזרחית, מעורבת ומשתתפת, ולא מתבדלת:

"הקמת החמ"ל וההתגייסות של הציבור החרדי לעניין היא
 הוכחה ניצחת כי החברה החרדית חלק בלתי נפרד מהעם"
 [...] החזון שלנו הוא להיות אזרחים חרדים הנאמנים לערכי
 התורה ודקדוק מצוותיה, קלה כחמורה, ובר בבר להיות
 שבט משבטי ישראל ולשאת בחובות כמו בזכויות של כל
 אזרח. נמשיך לפעול במרץ לחיזוק העורף הישראלי.²²

22 הצהרת הכוונות פורסמה באתר האינטרנט של אחרות תורה (חמ"ל אחרות תורה, ח"ת),
 והופיעה שוב בעלון סוף השבוע של אחרות תורה (אחרות תורה, תשפ"ד, ה' בחשוון, עמ' 4).

כמו בשיעוריו בתקופת המלחמה, גם בכתבתו שוטח הרב דוד לייבל את עמדותיו.²³ במאמר שפרסם במגזין המקום באוקטובר 2023 הציג הרב לייבל את הבעיות המרכזיות הצפות בתקופה זו, שאיתן צריכה הקהילה החרדית להתמודד, התפלמס עם חלק מדרכי ההתמודדות של החרדיות הוותיקה והציע פתרונות חלופיים. אחת הבעיות שהוא מציג היא החשש מפני חילון, שבין השאר מונע מבני הקהילה החרדית מלהתגייס לצבא. הרב שותף לחשש, אך מתנגד לאופן ההתמודדות של הקהילה החרדית עימו, דהיינו לדרך ההיברלות:

האסטרטגיה החרדית להמשיך בשמירת התורה והמצוות היא להתבדל לחלוטין מן החילוניות ואיננו מכירים דרך כיצד להצטרף לצבא מבלי לפגוע בהתבדלות זו. אלא שההתבדלות מהחילוניות מביאה את המחשבה החרדית להכרה כוללת, לפיה איננו חלק מהמדינה בכלל. התודעה היא כביכול אנחנו עדיין בגלות, וענייניה של המדינה אינם ענייננו. וזו כבר בעיה רצינית. תודעת הגלות איננה כנה וקשה להלום אותה במבחן המציאות. (לייבל, 2023א, עמ' 7)

הרב מנמק עוד את התנגדותו לחוסר הכנות הזה, המופיע בתחומי חיים נוספים בקהילה החרדית, וטוען כי ההסתגרות של הקהילה אינה נותנת מענה לחשש האמיתי מפני החילון. לדבריו, יש למצוא פתרונות יעילים התואמים יותר את המציאות העכשווית.

הרב לייבל משווה את הקהילה החרדית בארץ לקהילות חרדיות אחרות, וטוען שאפשר לשלב חיי תורה ומצוות עם חיי מעשה מלאים: "קהילות של יראים ושלמים ברחבי העולם מקיימות אורח חיים שיש בו חיי מעשה מלאים, מבלי לחשוש לירידה רוחנית" (שם, עמ' 8). לטענתו החשש מפני חילון הוא תוצאה של ההיברלות, כלומר החשש מירידה רוחנית ופרקטיקת ההיברלות מזינים זה את זה:

החינוך שלנו להישארות נצחית בין כתלי בית המדרש גורם להיעדר מוכנות לקראת המפגש עם החיים עצמם, ואז, כמו נבואה שמגשימה את עצמה, כשחניך הישיבה פוגש את חיי

23 גם בטורו הקבוע "הגות בפרשה" בעלון השבועי של אהוות תורה - אהוותא - לאורך המלחמה, אפשר למצוא ביטוי לעקרונותיו ולגישתו העקבית, אולם אלו ראויים לניתוח נפרד.

המעשה הוא אכן נופל רוחנית. באותה מידה גם העבודה שיציאה לשוק העבודה כמוה כעזיבת הקהילה היא נבואה המגשימה את עצמה, במצב כזה היוצא לחיי המעשה נחתם בתווית של כישלון ונידון לחוסר־שייכות ובאופן לא מפתיע אכן יורד מבחינה רוחנית. (שם)

הרב לא רק מציג את הבעיה ושורשיה, הוא גם מציע לה פתרון, ומתכוון בדבריו גם לסוגית הגיוס לצבא, שגם הוא חלק מ"החיים [הישראליים] עצמם", ובגריה של מערכת החינוך החרדית אינם ערוכים לו:²⁴

כאשר המסלול החינוכי המקובל ייקח בחשבון את עובדת היציאה לחיי המעשה, אין ספק שהחינוך יכלול הכשרה להתמודדות עם העולם שבחוץ ועם אתגריו. זה לא יהיה פשוט אבל זה בהחלט אפשרי. (שם)

4.1.1. החרדים: חלק אינטגרלי מהמדינה

הזרמים החרדיים השמרניים דוחים את הציונות מכול וכול, והמתונים יותר מתנהלים לצידה מבחינה מעשית, אך מתנגדים לה מבחינה אידאולוגית. בספרו "הקץ המגולה ומדינת היהודים" כינה פרופ' אביעזר רביצקי (1993) את יחסה של התאולוגיה החרדית להקמת מדינה "לא אירוע", כלומר, הגלות ממשיכה גם כאן, בארץ ישראל. ואכן, ההתנגדות למדינה היא אחד מעקרונות החרדיות (בראון, 2017; פרידמן, 1991). הרב לייבל, כאמור, מתנגד לעיקרון הזה, היות שלטענתו כיום סר האיום, והחיים במדינת ישראל אינם מאיימים על הקהילה החרדית כבעבר. לדבריו, הקהילה החרדית היא חלק אינטגרלי מן המדינה, וזו התודעה שצריכה להנחות אותה. הרב לייבל פועל רבות, בעיקר בזמן המלחמה, לכיסוס הנרטיב הזה וחוזר עליו שוב ושוב בעל פה ובכתב. לדוגמה, שלושה שבועות לאחר פרוץ המלחמה, במאמרו במגזין המקום, הוא כתב:

24 את הטענה הזאת הציע הרב לייבל כבר בשנת תשע"ז, אם כי אז היא התמקדה בעיקר בענייני תעסוקה, וכעת היא מתרחבת לחומי חיים נוספים:

לא זו בלבד, אלא שההכשרה המקובלת בישיבות מציבה את הצעיר היוצא בסכנה, כיוון שהחינוך בישיבות נוטה להתמקד בשלילה של ה"חוץ", מתוך מחשבה כי הדרך היחידה להגן על החניך היא על ידי הימצאותו במסגרת ישיבתית. מתוך כך, כאשר יוצא בוגר הישיבה אל העולם ומגלה כי ה"חוץ" אינו כה נורא כפי שדימה לעצמו בצעירותו, כל עולמו התורני נוטה להתערער. (לייבל, תשע"ז)

תקופת המלחמה הציפה את סוגיית שייכותה של החברה החרדית למדינה. מי שביום הודף טענות שמופנות כלפינו בעזרת כל מיני תשובות מתפלמסות, יתקשה למצוא מענה לשון בזמן שאנשים משלמים את המחיר היקר להם מכל. הולך ומתבהר שאיננו יכולים לאכול את העוגה ולהשאיר אותה שלמה. אם אנו לוקחים חלק בזכויות, אנחנו נדרשים לקחת חלק גם בחובות. לגבי שוק העבודה כבר נמצאו פתרונות,²⁵ אבל גם בנוגע לסוגיית הגיוס, המורכבת יותר, ושבה אנו מצפים גם לפשרות מרחיקות לכת מצד הציבור הכללי, עלינו להבין שזו איננה בעיה שלהם אלא שלנו, כמי שמהווים בשר מבשרה של מדינת היהודים. (לייבל, 2023, עמ' 8)

את החיים המשותפים במדינה ממשיל הרב לייבל למגורים בבניין משותף שכל דייריו נדרשים להשתתף בתשלומי ועד הבית. כך אמורה להיות התנהלותם של חרדים במדינה, משתתפים בה בטוב וברע. כך, למשל, אמר הרב בכנס שהוזכר לעיל:

המגזר החרדי צריך להיות, והוא דה־פקטו חלק מהבית המשותף של עם ישראל. עם ישראל רוב עניינו פה, המרכז הרוחני שלו פה, הוא מקלט ליהודי התפוצות [...] אנו חלק מתוך הבית המשותף הזה. זה צריך להיות גם הנרטיב שלנו. כשאני אומר "חלק" אני אומר זכויות וגם כל החובות. לא חובות אלא כל החובות. הדרישה הזו של כל החובות היא לא בגלל החילונים, או שיש לחץ חיצוני, אלא כי אם אני חלק זו דרישה מוסרית וערכית שאני דורש מעצמי. אם אני בבית ולא משלם את החשמל אני לא מקבל את החשמל ואת השטיפה במדרגות. אני בבית משותף, רואה את ביתי כביתו של עם ישראל, מקבל את הזכויות ומשלם את החובות. (המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2024, 15 בפברואר)

25 השתתפותם של חרדים בשוק העבודה היא חלקית. הרב לייבל, ככל הנראה, מודע לכך, ובדבריו כאן הוא טוען כי המנגנון לשילובם של חרדים בתעסוקה ובכלכלה קיים כבר במידה מסוימת, גם אם הוא עוד לא מיושם במלואו.

נראה כי השותפות של חרדים במדינה חשובה מאוד לרב לייבל, הן ברמה הנרטיבית והתודעתית, הן ברמה המעשית. ולשם כך הוא נקט בפעם הראשונה פרקטיקה של החתמת ראשי קהל על מכתב פנייה לבני קהילותיהם "חזק ונתחזק בעד עמנו" (נספח 2).²⁶ על המכתב, שהופץ ב-20 בנובמבר 2023, חתומים 40 רבנים, ראשי קהל, מגידי שיעורים, מנהלי קהילות וגבאים בקהילות אחרות תורה, ומטרתו הייתה לעודד חרדים לשותפות ממשית עם המדינה ואתגריה ולהטמיע את נרטיב השותפות. החלק הראשון של המכתב פותח בהבעת הזדהות עם כלל נפגעי המלחמה, בשפה דתית המשוכצת בציטטות מספרות קודש. לאחר מכן מופיעה קריאה מעשית לשותפות: "מלחמה זו היא המלחמה של כל העם היושב בציון ואנו בתוכם, וחובתנו לגלות אחריות כלפי עם ישראל כולו". חלקו השני של המכתב פורט שלוש הנחיות מעשיות המשתמעות מקריאת ההזדהות הערכית. שתי ההנחיות הראשונות הן ברובד הדתי – להרבות בתפילה למען החטופים, הפצועים והלוחמים, ולהתחזק בתשובה ובלמוד תורה. ההנחיה השלישית היא ברובד החברתי, "להתנדב ולסייע בידי הלוחמים ובני משפחותיהם בכל צרכיהם, וכן לסייע בכל דבר הנגרם מהמלחמה, בעזרה למפונים, לנפגעים ולחקלאים, ולכל דבר שיש בו צורך, בין עזרה פיזית ובין עזרה כספית".

התמיכה בשותפות מלאה במדינה מביאה את הרב לייבל להתנגד בתוקף לדרישת הזכויות והמשאבים המקובלת בקהילה החרדית הוותיקה:

איננו יכולים להחזיק בשני קצות החבל. מי שבוחר ליטול חלק קטן ביצירת התל"ג, אינו יכול באותו הזמן לתבוע בפה מלא את התקציבים שצמחו מהתל"ג. מי שאיננו חלק מהמדינה מצד החובות המוטלות על אזרחיה, מצופה ממנו שיוותר גם על הזכויות המוקנות להם. איננו יכולים ביד אחת לדרוש את תקצוב מוסדות החינוך וביד השנייה להכחיש את היותנו חלק. אי אפשר להשקיע מאמצים להשפיע על זהותה של המדינה, ביהדות ובחינוך, ובה בעת להתכחש להיותנו איבר מאיבריה. (לייבל, 2023א)

26 מכתב זה מאמץ את הפרקטיקה של החרדיות ההגמונית – חתימות רבנים על מסמכי הבעת עמדה – בכמה שינויים קטנים, אך מהותיים. עיקר השינוי הוא הקריאה החדשנית לשותפות עם כלל הציבור היהודי במדינת ישראל. ככלל, זו דוגמה לניסיונות של הרב לייבל לעבות את ההנהגה של החרדיות המודרנית.

מעבר לכך, הרב לייבל שב ומדגיש כי הציבור החרדי אינו רק חלק מעם ישראל אלא גם ממדינת ישראל: "אנחנו מחויבים בתור חלק מהעם – בתור חלק אינטגרלי מעם ישראל ומהמדינה" (ברקוביץ', 2023, 15 בנובמבר). לטענתו הפצת מסר השותפות הוא אקט חינוכי הכרחי גם ברמה המוסרית (לייבל, 2023ב).

הרב לייבל מבקש, כפי שראינו, לבסס שותפות ומעורבות של חרדים במדינה. נראה כי את אלו הוא מבקש להטמיע לא רק בקרב הקהילה החרדית, או החרדית המודרנית, אלא גם בקרב הציבור הישראלי בכללותו. ב־27 בנובמבר 2023 פורסמה באתר החדשות ynet כתבה המבוססת על שיעור שמסר הרב בפני תלמידיו בישיבת תורה ודעת. שלא כמו רבני החרדיות הקלאסית, הבוחנים את סוגית הגיוס מנקודת מבטה של הקהילה החרדית בלבד, הרב לייבל מציג אותה לקוראיו גם מנקודת מבטו של הציבור הכללי בישראל. הכתבה פותחת במילים אלו:

בין הציבור החרדי לציבור הכללי מתנהלת מערכת יחסים מורכבת וכואבת. כך בימי שגרה וביתר שאת בזמן מלחמה. אחת הסוגיות הקשות היא השוויון בנטל. "האחיקם יצאו למלחמה ואתם תשבו פה?!" – שאלתו זו של משה רבנו מהדהדת עד ימינו, ובזמן שעשרות אלפי חיילים ניצבים בחזית היא מייסרת אף יותר. (לייבל, 2023, 27 בנובמבר)

הרב לייבל מציג את הבסיס לעמדה החרדית שלא להתגייס לצבא, אך הוא מבהיר:

אפשר להתווכח עם הכרעתנו שלא להתגייס לצבא, אך תהא זו שגיאה להתעלם מכך שבבסיסה היא איננה עורלת לב וחוסר אכפתיות כאמור, שאלת הגיוס תצטרך למצוא את פתרונה בהקדם, אולם תנאי יסוד לשיח משותף הוא לא לייחס לצדדים מניעים זדוניים. הדרישה לגייס חרדים איננה נובעת מרצון לחלץ אותם, ובאותה מידה ההימנעות מגיוס איננה נובעת מפרזיטיות, ובוודאי שאיננה נובעת מניכור וזרות. (שם)

בדבריו אלו מצליח הרב לייבל להכיל את המורכבות שבסוגית הגיוס, ולהציג באמפתיה את עמדותיהם של שני צידי המתרס. הוא ממשיך:

אתגרי השותפות החרדית עדיין ניצבים על מקומם ואין להם פתרונות קסם, אבל תהיה זו טעות חמורה להסיק מהם שאנחנו מנוכרים ולא רואים את עצמנו כחלק מהציבור [...] עמדה זו איננה עמדתי האישית בלבד. היא העמדה המייצגת את כלל הציבור. מלבד כמה קולות בשולי השוליים, הציבור החרדי השמיע קול צלול: העובדה שאיננו מתגייסים איננה נוגעת כהוא זה בשאלת השותפות וההזדהות שלנו עם העם היושב בציון. בבתי המדרש בכל רחבי הארץ נושאים תפילה דבר יום ביומו להשבת החטופים ולהצלחת החיילים; אומרים תהילים, מבקרים פצועים, מנחמים את משפחות הנופלים ומנסים בכל דרך להעביר את המסר שאיננו זרים לכאב ולגבורה. (שם)

כדי להדגיש את חשיבות השותפות וההזדהות של החרדים עם אתגרי המדינה הוא מבקש ליצור תודעת רצף, ונסמך גדולי הדורות הקודמים וגדולי זמננו –

דברים אלו נאמרו גם על ידי ראשי הישיבות הגדולות והחשובות בארץ: הרב בנימין פינקל, ראש ישיבת מיר; הרב דוד לוי, ראש ישיבת פוניבז'; והרב חיים פיינשטיין, ראש ישיבת עטרת שלמה. הם הבהירו בפני תלמידיהם את גודל הכרת הטוב שאנו חשים כלפי מי שמוסר את נפשו בקרב למעננו, ואת חובת ההשתתפות והנשיאה בעול עם החטופים ומשפחות הנרצחים. (שם)

אך שלא כמו ראשי הישיבות האלה – שהשמיעו את עמדתם בפני תלמידיהם – לרב לייבל חשוב להעביר את מסר השותפות לא רק בקרב חרדים, אלא גם לכלל העם היושב בציון. גם בעניין הגיוס לצה"ל הרב לייבל לא רק מדבר אלא גם עושה. עוד לפני פרוץ מלחמת חרבות ברזל פעל הרב להקמת מסלול גיוס לחרדים "קודקוד" – תוכנית במלגה להכשרת מתכנתים חרדים בשיתוף משרדי הביטחון והעבודה. בוגרי התוכנית משתלבים ביחידת 8200 ומשרתים בה בהפרדה ובלי מדים.²⁷ גם את התוכנית הזאת הזכיר הרב לייבל בדבריו בכנס המכון הישראלי לדמוקרטיה ומכון ירושלים (המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2024, 15 בפברואר).

5.1.T. תשתית חרדית להשתלבות - גיוס לצבא כדוגמה מייצגת

אומנם הרב לייבל מתנגד להיבדלות החרדית ובונה נרטיב שלפיו הקהילה החרדית היא חלק אינטגרלי מהמדינה ואינה פטורה מהשתתפות מלאה בענייניה גם אם בניה לומדים תורה. ועם זאת, הוא מודע לכך שהקהילה החרדית לא בנתה תשתית שתאפשר לבחורי ישיבות להתגייס לצבא. במאמר שפרסם במהלך המלחמה במגזין המקום הוא מפרט את הבעיה, מציג את חובתה של הקהילה להתמודד עם האתגר, וגם מציע בעצמו תחילתו של פתרון:

אתגר המפגש עם החילוניות בהשתתפות בצבא גדול עשרת מונים, מכמה סיבות שנמנה את חלקן. הצבא הוא גוף סמכותי שדורש ציות; גיל הגיוס פוגש את הצעיר כשקומתו הדתית טרם התעצבה והתייצבה; בניגוד לעבודה שבה העובד חוזר למשפחתו ולקהילתו מדי ערב, בשירות צבאי משמעותי נדרשת לעתים קרובות שהייה ממושכת הרחק מהעוגנים הקהילתיים המוכרים; ועוד, אין ספק שהכנה חינוכית מאסיבית עשויה לתמוך מבחינה דתית במי שהולך לשרת בצבא, אבל גם איתה איננו יכולים לערוב לחינוך ילדינו באופן מספק [...] הדרך לשותפות בגיוס עוד לא נסללה באופן ראוי, אך יחד עם זאת, עלינו להבין שזו לא בעיה של הצבא בלבד אלא גם בעיה שלנו. אנחנו אזרחי המדינה ובחרנו להיות חלק ממנה. כל עוד אין לנו תוכנית מעשית לוותר על האזרחות או להגר מכאן, פתרון אתגר הנשיאה בנטל מוטל גם עלינו. (לייבל, 2023א)

מסר דומה העביר הרב לייבל בשיעור לתלמידיו, "זו [...] אמירה חשובה כלפי חוץ וכלפי פנים. אנחנו לוקחים אחריות. אנחנו שייכים. אנחנו צריכים להגן על הבית שלנו. על הבית שלנו במובן הרחב" (ברייטקופף, 2023, 31 באוקטובר). הרב לייבל טוען שבתכנון נכון והתאמה אפשר לעשות זאת, ומדגים: "התוכנית שלנו בקודקוד שאברכים הולכים ל-8200 באופן סטריילי לחלוטין, אין נשים. כשר למהדרין. יש שיעור דף יומי. יש תפילות. צריך שיהיה מקום שהחרדי יישאר חרדי ולא ירד שום דבר ממה שהוא". הוא ממשיך וטוען כי –

כל הוויכוח האם להתגייס היה בגלל שאנשים שנכנסים לשם מאבדים את רמת היידישקייט שלהם את רמת יראת השמיים שלהם, ואת השולחן ערוך שלהם, בחצי בשלושת רבעי או לגמרי. זו הייתה הבעיה וזו עדיין הבעיה העיקרית.

ואת זה צריך לפתור. צריך ללכת ולדבר ונהל משא ומתן עם הצבא". (שם)

את ההסתייגות שלו מגיוסם של צעירים חרדים לצבא כל עוד אין בו תשתית רוחנית שתמנע הידרדרות בשמירת המצוות הציג הרב לייבל במפורש במעין גילוי דעת שפורסם ב-9 בנובמבר 2023, שכותרתו "הבהרה בעניין הגיוס". וזה לשונו:

מאחר שראיתי בלכול בנושא הגיוס ברצוני להבהיר כמה נקודות.

בעיית הגיוס אינה מחמת חיוב ללמוד תורה או איסור לעזוב את בית המדרש ולצאת לעבוד. האיסור שקבעו רבותינו זצ"ל בנוגע לגיוס הוא רק מחמת שהבחורים יורדים ברמתם בשמירת המצוות. לכן אין כל יסוד לדמות את הגיוס המבורך של חרדים לשלב ב'²⁸ לגיוס בחורים צעירים. בניגוד גמור לגיוס רגיל, לשלב ב' מתגייסים בעלי משפחות מגיל 26 ומעלה, אנשים שהתבססו מבחינה דתית, ולסוג שירות שאינו דורש שהות רצופה בצבא למשך 3 שנים.

צעירים שאינם מעוניינים לשבת וללמוד במשך יום שלם ואינם מתעתדים לקיים אורח חיים שכזה, גם הם לעת עתה בכלל המניעה להתגייס לצבא. אין היתכנות לשמירה על רמה רוחנית ראויה בצבא מבלי שתקדם לכך הכנה רוחנית אינטנסיבית, ומבלי שהצבא יתאים את עצמו לקליטתם בכמה וכמה מישורים. כל זמן שלא יתמלאו תנאים אלו, האיסור עומד בתוקפו.

שלא יצא שכרנו בהפסדנו, ושהתמיכה בגיוס חרדים לשלב ב' לא תובן חלילה כשינוי עמדה ביחס לגיוס בחורים.²⁹

28 "שלב ב" הוא מסלול גיוס מקוצר ייעודי למי שמשתייכים לאוכלוסיות שאינן מחויבות להתגייס ועברו את גיל הגיוס הרגיל. במסגרת התוכנית עוברים המחגיגים הכשרה בת שבועיים, שלאחריה הם יוכלו להתגייס לשירות מילואים בלבד, ללא שירות סדיר. לחיילים האלה, מטבע הדברים, אין הכשרה קרבית, והם יכולים לשרת במקצוע שרכשו באזרחות, כגון חובשים. בלא מקצוע כזה תועלתם לצבא ולצרכיו נמוכה, ולפיכך הם עשויים להיות מתוסכלים מחוסר יכולתם לשרת בפועל.

29 מכתב הרב דוד לייבל - הבהרה בעניין הגיוס, כ"ה בחשוון תשפ"ד (9 בנובמבר 2023).

הרב לייבל מזהיר אפוא אמונים לעמדות החרדיות הקלאסיות בעניין השמירה על האופי הרוחני של הקהילה. ואם כך, עמדתו העקרונית תומכת בגיוסם של חרדים לצבא, כמו בהשתתפותם בשאר ענייני המדינה, כשותפים בבניין מגורים אחד. אולם, הלכה למעשה, גם לדעתו טרם נעשתה הכשרת הקרקע לשילובם של חרדים בצבא, לא מצידה של הקהילה החרדית, ולא מצד הצבא והמדינה, וכל עוד לא נעשתה הכשרה תשתיתית זו, שתעזור לצעירים חרדים להשתלב בצבא ללא חשש לרמתם הרוחנית – הם לא יוכלו להתגייס בצעירותם, אלא רק לשלב ב', אחרי שביססו במידת מה את אישיותם הדתית.

6.1.1. הקמת החטיבה החרדית

עמדתו הייחודית של הרב לייבל הנחתה אותו ביתר שאת עם התמשכות המלחמה, וככל שגברה הטענה בדבר הצורך של צה"ל בכוח אדם נוסף, ובמיוחד עם פקיעת תוקפו של חוק הגיוס הקודם. חוק זה פטר משירות בחורי ישיבות חרדים, ובעקבות פקיעת התוקף החליטה הממשלה על גיוס של 3,000 חרדים בשנת הגיוס הקרובה (יוני 2024 – יוני 2025), נוסף על מספר המתגייסים הממוצע, כ־1,800 תלמידי ישיבות בשנה, לפי ספירת הצבא (לביא ואחרים, 2024, 27 ביוני). החלטת הממשלה כללה גם מניעת תקצוב מישיבות שלא יעמדו ביעדי הגיוס, ולמולה עמדה היהדות החרדית הוותיקה בלא פתרון. התגובות נעו בין אינ-אונות הנראית כאדישות, לבין התנגדות ומחאה, שקולותיהן נשמעו היטב במרחב הישראלי – בעיקר באמצעות הפגנות. במרחב החרדי התקיים שיח פנימי, שבא לידי ביטוי במכתבי רבנים, בפשקווילים וכדומה. גם תגובותיהם של רבנים נעו על הרצף הזה, למעט קול אחד חריג: קולו של הרב דוד לייבל.

הרבנים החרדים האחרים ממשכים להורות לתלמידיהם שלא להתגייס כלל. ומעבר לכך – בעקבות פקיעת תוקפו של חוק הגיוס הם מורים להם שלא לגשת כלל ללשכת הגיוס, ולהתעלם מצווי הגיוס. ואילו הרב לייבל מבין שהוראה זו לא תוכל להחזיק מעמד לאורך זמן, והוא פועל מאחורי הקלעים ומלפניהם למיסוד מענה שיכשיר את הקרקע לגיוס חרדים. במסרים בכתב ובעל פה הוא רמז שהוא פועל בעניין זה, וב־22 במאי פרסם הרב מכתב שבו נהפכה הרמיזה לאמירה ברורה. במכתב הוא פונה לבחורי ישיבה המעוניינים להתגייס לנוכח המצב הביטחוני, ומתריע כי התגייסות בלא הכנה מוקדמת עשויה להיות סכנה רוחנית, ולכן הוא מבקש מהם "להמתין קמעא עד שנוכל לומר כי מי שתורתו אינה אומנותו יוכל להתגייס לצה"ל ללא כל חשש". הוא ממשיך ואומר: "אני

יודע לומר כי מסתמן פתרון קרוב שבו כל ההיבטים הדתיים, מקצה לקצה, יהיו מסודרים על הצד הטוב ביותר".³⁰

ב־25 ביוני 2024, היום שבו קבע בג"ץ פה אחד כי בעת הזאת אין מסגרת חוקית המאפשרת להבחין בין תלמידי הישיבות ליתר המיועדים לשירות צבאי (לביא ואחרים, 27 ביוני), פרסם הרב לייבל מכתב נוסף, ובו רמז עבה יותר:

בעקבות פניות בכירי הצבא ולנוכח המצב הקשה של עולם התורה – אנו עמלים למציאת פתרונות עבור מי שאין תורתו אומנותו לשמירת הרמה החרדית בצבא ושכל הנכנס לצבא חרדי, גם יצא חרדי. בין האפשרויות הנבחנות: הקמת חטיבה חרדית של 3000 חיילים.³¹

עוד הוא מבחיר במכתב את מטרתה של החטיבה החרדית – להיות חלק מדרכו לשלב בין חיי התורה לחיי דרך ארץ ולהתאים את אורח החיים לצורכי השעה: "כך יישמר עולם התורה והישיבות – נשמתו של עם ישראל – וכך נוכל להתקיים בארץ ישראל – מתוך הבנה של חשיבות התורה ומתוך הבנה של חשיבות עם ישראל".

כמה ימים לאחר פרסומו של המכתב, בתחילת יולי, הופצה מודעה על פתיחת ישיבת "משמר התורה" – ישיבת הסדר חרדית בראשותו של הרב לייבל, שמטרתה "לגדל את דור העתיד החרדי תוך שילוב הרמוני בין לימוד תורה ברמה גבוהה לבין שירות ביטחוני משמעותי. אנו שואפים לפתח תלמידי חכמים בעלי שיעור קומה רוחני ומוסרי, המסוגלים להוביל הן בחיים הרוחניים והן בחיים המעשיים" (ישיבת משמר התורה, ח"ת). גם יוזמה זו גררה התנגדות חריפה מצד הקהילה החרדית הוותיקה ומנהיגיה, אך לאלו יש להקדיש מחקר נפרד.

לאורך ימי המלחמה השמיע הרב לייבל בפרהסיה, לא אחת, עמדות אידאולוגיות, שרובן לעומתיות ביחס לעמדות החרדיות הקלאסיות, ויש בהן עמדה פולמוסית ברורה.

2.1. עמדות אידאולוגיות ופולמוסיות מול עקרונות החרדיות הוותיקה

30 מכתב הרב דוד לייבל, י"א באייר תשפ"ד (22 במאי 2024).

31 מכתב הרב לייבל, י"ט בסיוון תשפ"ד (25 ביוני 2024).

1.2.T. לימוד תורה אינו פוטר מגיוס ומשירות לטובת המדינה

כפי שראינו לעיל, אחת המחלוקות האידאולוגיות בין הרב לייבל לבין החרדיות הוותיקה היא בסוגיית הגיוס. אציג כאן את עיקרי הפולמוס בקצרה. מהקמת המדינה עומדת סוגיית הגיוס של חרדים לצבא בוויכוח מתמשך בין הקהילה החרדית והמדינה – העומדת לצידה דרך חקיקת הפטור – לבין החברה הישראלית היהודית הלא-חרדית. במהלך השנים הוסכמו הסכמים והסכמות למיניהם, נחקקו חוקים, הוצעו הצעות, שורטטו מתווים והוגשו עתירות. בתגובה לכל אלו נשמעה ביקורת ציבורית על החרדים, והם מצידם התקוממו עד כדי הגדרתם את השאיפה לכפות עליהם להשתתף בנטל – גזירת שמד. והסוגייה עדיין לא באה על פתרונה. התנגדות הקהילה החרדית לגיוס עורנה עקבית ונוקשה, ועם זאת, לאורך השנים קמו יוזמות שונות לגיוס חרדים, כמו הקמת גרוד נצח יהודה, המאגד כמה מסלולי גיוס חרדיים לצה"ל, הקמת פלוגות חרדיות בחטיבות גבעתי והצנחנים, וכן כמה מסלולים טכנולוגיים. וכצפוי, היוזמות האלה ספגו ביקורת קשה מצד הקהילה החרדית השמרנית (גאדו, 2023, 13 בנובמבר).

כמה מעקרונות החרדיות עומדים בבסיס ההתנגדות לגיוס לצבא. אחד מהם הוא "חברת הלומדים". מונח זה מציין את ערכו העליון של לימוד התורה בקהילה החרדית, ולפיו הגברים אמורים להקדיש את כל חייהם ללימוד התורה (פרידמן, 1991). במהלך המלחמה נשמעה שוב ושוב, מצד רבנים ואנשי חינוך חרדים, הטענה שלימוד התורה פוטר את הלומדים מגיוס לצבא ומשירות לטובת המדינה – גם את מי שתורתם אינה אומנותם. לעומת העמדה הזאת, כאשר הרב לייבל קורא לשותפות מלאה במדינה, הוא אינו מתכוון רק להתנדבות בעורף, אלא גם לנשיאה בעול הביטחוני. ובכך למעשה אפשר לומר שהוא הרב הראשון הפועל במרחב החרדי הרוחח בפומבי את העמדה החרדית המסורתית והעקבית שלימוד תורה פוטר מחובת הגיוס (ברקוביץ', 2023, 15 בנובמבר). במאמרו במגזין המקום נימק הרב לייבל את עמדתו:

הקרב הנוכחי כלול בהגדרת הרמב"ם למלחמת מצווה – "עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם", ועל כן מוטל על כל אדם להשתתף בה ללא יוצא מן הכלל, חתן מחרדרו וכלה מחופתה. חובה זו לא פוסחת על תלמידי חכמים, ואם אינם יודעים לשאת נשק, חובה עליהם להתנדב למאמץ המלחמתי בלוגיסטיקה ובהחזקת העורף, לפי צורכי המערכת. הפטור לתלמידי חכמים שנזכר במקורות תחום למיסי ביצור

החומה, ובשום מקום לא מצאנוהו לגבי המלחמה גופה. אכן, רבנן לא בעי נטירותא, ולכן לא עליהם מוטל לשלם על החומה, אבל מצוות המלחמה איננה מס ואיננה מוגבלת לאלו הנהנים מן השמירה, אלא היא מצווה המוטלת על כל ישראל כאחד. (לייבל, 2023א, עמ' 6)

2.2.1. יחס כלפי התפיסה "תורה מגנא ומצלא"

היות שנושא גיוסם של חרדים לצבא עלה לשיח הציבורי ביתר שאת בתקופת המלחמה, אבקש להרחיב ולתאר דוגמה נוספת לפעילותו של הרב לייבל בתחום זה, ולחשוף דרכה את העקרונות שבבסיס עשייתו הציבורית.

התנגדותה החרדית של המנהיגות הרבנית החרדית הוותיקה לגיוס בני הישיבות, גם במצב החירום, מתבטאת גם בהוראה של ראשי הישיבות החרדיות הוותיקות לתלמידיהם להמשיך את סדרי הלימוד הקבועים בישיבה. לא מדובר בהתעלמות מוחלטת ממצב החירום, אלא בתודעה שטופחה לאורך השנים ש"תורה מגנא ומצלא" (התורה מגנה ומצילה), כלומר, שבכוחו של לימוד התורה להגן על עם ישראל בשגרה ובעת צרה (גאדו, 2023, 13 בנובמבר). הרב לייבל מתנגד לשימוש בטיעון הזה, ופרש את משנתו בעניין במאמרו במגזין המקום:

למותר גם לציין כי המימרא "תורה מגנא ומצלא" אמורה בגמרא (סוטה כא.) לגבי הצלה מיצר הרע [...] התורה איננה רפואת הגוף אלא רפואת נפשות, והצלת הגוף בזמן מלחמה צריכה להיעשות באופני ההשתדלות הטבעיים [...] הסרנו מהשולחן את הסיסמאות לפיהן לימוד התורה מהווה הגנה במובן הפשטני שפוטר מהשתדלות מעשית. (לייבל, 2023א, עמ' 6-7)

ב־21 בדצמבר 2023 פרסם הרב לייבל מכתב נוסף, שכותרתו "תורה מגנא ומצלא – על השימוש השגוי בדברי חז"ל אלו", ובו הוא מתפלמס עם העמדה החרדית הקלאסית הפוטרת גברים משירות צבאי בטענה זו (נספח 3). המכתב התפרסם על רקע אמירות הולכות ומתרחבות מצד רבנים חרדים על שכני ישיבות ואברכי כולל צריכים לשבת וללמוד בלבד, שנגדן נשמעה ביקורת חריפה בציבור הישראלי, ובעיקר בציבור הדתי. בתגובה לדברי הביקורת האלה התפרסמו בעיתון יתד נאמן דבריהם של מנהיגי הציבור הישראלי, הרב דב לנדו, ורבנים אחרים שאסרו על לומדי התורה להשתתף אפילו בהלוויות חללי צה"ל או לבקר את פצועי המלחמה בבתי החולים. נראה אפוא שמכתבו של הרב לייבל

היה תגובה פולמוסית להנחיותיו של הרב לנדו (ערוץ 7, 2023, 22 בדצמבר; קראוס, 2023, 22 בדצמבר).

במכתב, כמו במאמר המצוטט לעיל, הרב לייבל מציג את הדיון התלמודי שהוצא לדבריו מהקשרו. בסוגיה המקורית בגמרא (מסכת סוטה כ"א ע"א) התורה מגנה רק על האדם עצמו ולא על אחרים, היא מגנה מייסורים, ולא ממיתה, ומצילה מיצר הרע. הרב לייבל נצמד לפשט הדברים ומערער את הטיעון החרדי הרווח שהתורה מגנה כמו נשק ובמקומו. לפיכך, לפי הרב לייבל, בשעת מלחמה יש לפעול במעשים, ואנשים אינם יכולים לפטור עצמם מפעולות הגנה ממשיות בהסתגרות בבית המדרש:

פשיטא שאין הכוונה שסומכין על כך למעשה לעניין הצלה, שהרי אין חולק שחובת כל אדם להציל עצמו בשעת סכנה ולהפסיק מלימודו בשביל כך, ואם נשמעת אזעקה לכול"ע [לכולי עלמא, לפי כל הדעות] צריך לפסוק ממשנתו ולרדת למקלט, וכמו כן אין זה פוטר מכל חובות ההשתתפות והנשיאה בעול. (נספח 3)

כל זאת אומר הרב לייבל לאחר שהוא מצהיר כי "התורה היא נשמת אפנו ומקור חיינו". אין הוא מוכן לקבל שימוש מוטה ומוטעה בכתרה של תורה.

טיעון נוסף שמעלה הרב לייבל במכתב זה הוא שלא רק תורה מגנא ומצלא, אלא על פי הדיון התלמודי – גם מצווה מגנא ומצלא: "מצווה אף היא מגנא [...] וממילא אם מבקר פצוע מלחמה או משתתף בלוויה הרי הוא בכלל אותה הגנה" (שם). נראה כי בכך הוא מתפלמס ישירות עם הנחיות של הרב לנדו שלא לבקר פצועים או להשתתף בהלוויות של חללי צה"ל (קראוס, 2023, 22 בדצמבר).

את המכתב הוא מסיים בטענה – צינית משהו – שהנתלים בטענת תורה מגנא ומצלא לפי הפרשנות החרדית נדרשים גם לקבל אחריות לאסון הנורא ב-7 באוקטובר ולנופלים במלחמה, היות שעל פי אותו היגיון אפשר לומר גם שהוא נגרם משום שהם לא למדו טוב מספיק ולא הגנו די על המדינה:

וממה נפשך, מי שתולה את ההגנה על הכלל בלימודו ופוטר עצמו בשל כך מחובות הציבור – צריך גם ליטול אחריות אישית על כישלון ההגנה, הן ביחס לטבח הנורא בשמחת תורה והן ביחס לקורבנות המלחמה הנופלים בכל יום ויום. (נספח 3)

הרב לייבל מתנגד אפוא לשימוש במימרא "תורה מגנא ומצלא" כדי לכסות על עקרונות אחרים, כמו הרצון להיבדלות הנובע מהחשש מחילון. בהתנגדות זו מביע הרב לייבל עיקרון רוחבי המנחה אותו: התנגדות לסיסמאות נכובות. עוד נראה כי חוסר יושרה או חוסר כנות מפרים את שלוותו. הרב לייבל מפרק באומנות את הסיסמאות האלה, ומציג את המניעים או הפחדים שעומדים מאחוריהן. כך הוא מציג את הבעיה העקרונית בדרך שונה מדרכה של החרדיות הקלאסית, ועל פיה מציג דרך התמודדות חדשה – מותאמת לצורכי השעה.

3.2.T. התנגדות מצד החרדיות הוותיקה

עוד לפני המלחמה הביעה ההנהגה החרדית מידי פעם בפעם התנגדות לפעילותו של הרב דוד לייבל. הפעם הראשונה הייתה לפני מעט יותר מעשור, בשנת 2013, אחרי שפתח מסגרת להכשרה מקצועית לחרדים בהייטק, ובה כולל, שבו ימשיכו הלומדים בלימוד תורה בשעות הבוקר. ההתנגדות כללה הפגנות בכני ברק לאורך כמה שבועות והתבטאויות של רבנים, בעיקרן עקיפות. מכתב התנגדות של הגאב"ד הרב ניסים קרליץ פורסם ביתר נאמן, ושל הרב שמואל אויערבאך – בעיתון הפלס (כהן, 2013, 5 ביוני). גם הרב שטיינמן, מי שהיה אז גדול הדור הליטאי, התבטא נגד הכולל הזה בטענה שמדובר בפרצה ובחידוש העשוי להשפיע לרעה על כלל הציבור החרדי (כהן, 2013, 25 ביוני).

בקיץ 2023 הותקפו חזיתית שתי פעילויות נוספות של הרב לייבל: תמיכתו בחינוך הממלכתי-חרדי בנאום שנשא בבית שמש ב־8 ביוני 2023, והקמת ישיבה גדולה המשלבת לימודים לתואר אקדמי. ההתנגדות להקמת הישיבה הושמעה במכתב חריף של הרב דוד לנדו, שעליו חתמו חברי מועצת גדולי התורה. במכתב נטען שהרב לייבל "מקעקע את היהדות" וכי יש "לבער את הנגע" (ברייטקופף, 2023, 11 ביולי; גפן, 2023, 11 ביולי; פרלשטיין, 2023, 11 ביולי).³²

32 הנוסח המלא של המכתב:

לימוד התורה מאז ומתמיד הי' [ה] טהור ונקי מכל שמץ עירוב של דברים אחרים. ומסרו נפשם על כך רבוהינו ולחנו מלחמת קודש כנגד כל התכניות לערב לימודים אחרים ואפי' [ול] כל שהוא בתוך היכלי התורה הישיבות הקדושות. והנה שמענו כעת שעומדים להקים מוסד המתקרא ישיבה גדולה המערבת חול בקודש ר"ל [רחמנא ליצלן: השם יצילנו] בעיר בית שמש. החובה היא להתריע כנגד זאת בקול רעש גדול, ולעורר את יראי-השם בכל מקום שהם כי חלילה חס ושלום לשלוח בניהם ותלמידיהם לשם, ולתמוך בהם באיזו שהיא תמיכה, חלילה וחלילה. ואשרי כל מי שיש בידו לבער את הנגע הזה עוד מתחילת פריחתו, ויהא

במהלך המלחמה נראה כי ההתנגדות של ההנהגה החרדית הוותיקה לרב לייבל נמשכת, חלקה חזיתית ממש, ככל הנראה מפני שהיא רואה בו דמות בת סמכא המאיימת על עקרונות החרדיות ולא תופעה חולפת. דוגמה אחת לקושי של החרדיות הקלאסית השמרנית והנהגתה לקבל את דברי התוכחה שבמכתבו של הרב לייבל מיום 21 בדצמבר 2023 (נספח 3), היא תגובתם החריפה של הרב לנדו ורבנים אחרים שפורסמה כאמור למוחרת על גבי עיתון יתד נאמן: "כולם צריכים להיות כפופים לדעת תורה, ודעת תורה צריכה להישמע רק מאלו שיכולים לומר דעת תורה" (קראוס, 2023, 22 בדצמבר).³³ בכך רמז הרב לנדו כי הרב לייבל אינו כלול בין מי שיכולים להשמיע "דעת תורה". בעקבות פרסום מאמרו של הרב לייבל במגזין המקום, מאמר שבו טען כי ההשתתפות במאמץ הלאומי היא כורח חינוכי (לייבל, דצמבר 2023ב), פורסמה כתבת נגד בעיתון הליטאי השמרני הפלס (נספח 4). בכתבה זו כונה הרב לייבל "דוד לייבל" ללא תוספת התואר "רב", ובהמשכה הוא מכונה "לייבל הנ"ל", בניסיון להקטין אותו ואת מעמדו. גם הבמה שבה הובאו דבריו – מגזין המקום – מכונה "כלי תעמולתי המשרת את מגמותיהם של סוכני שינוי הפועלים לחולל רפורמה בדמותו ואורחותיו של הציבור החרדי". ככלל, נראה שלאורך המלחמה הפולמוס בין הרב לייבל להנהגה החרדית הוותיקה נוכח יותר מבעבר בפלטפורמות שונות.³⁴

כרם בית ישראל הנאמנים להשם ולתורתו נקי מכל ספיחי תרבות חטאה זו, כולו קודש רק ללימוד התורה קיום מצוותי[ה] והליכה באורחותי[ה]. (בתוך ברייטקופף, 2023, 11 ביולי)

33 כחודש לאחר מכן, ב-17 בינואר 2024, בשיחה שנשא הרב דב לנדו בבית הכנסת "בני הישיבות" ביישוב טלזסטון הרחיב את הטענה ואמר כי "לא מספיק לנהוג על פי תורה, צריך גם לנהוג על פי גדולי התורה". למוחרת זכתה השיחה לסיקור בעמוד הראשון של יתד נאמן, וביתר הרחבה כמה ימים לאחר מכן (רוזנר, 2024, 23 בינואר) גם באחרי החדשות החרדיים השמרניים, כמו המחדש (גפן, 2024, 18 בינואר).

34 רב אחר שספג ביקורת בתקופת המלחמה מצד החרדיות הקלאסית והנהגתה הוא הרב רפאל קרויזר. בכתבה בעיתון הפלס שכותרתה: "גל חסר תקדים של תעמולת הסתה המופצת באמצעות סייענים בחזות חרדית" (שכטר, 2023, 20 באוקטובר), מוצג הרב קרויזר גם הוא ללא התואר "רב", כ"עוד כותב שהחליט להפיק כותרות כמי שפעל בתור 'סוכן שינוי' באיצטלה רבנית כביכול [...] המגדיר את עצמו בתור 'ראש בית המדרש לתורה והלכה – למען דעת'". גם בהמשך נוסח הכתבה מקטין את הרב ומזלזל בו, בלי דיון בעצם טיעונו. כך, למשל, מתוך התנגדותו למכתב לבני הישיבות שפרסם הרב קרויזר במוצאי שמחת תורה (קרויזר, 2023, 7 באוקטובר) נכתב כי "הלה פרסם מאמר מסית בלשון חלקלקות [...] ממשיך בדמגוגיה מרושעת". בסופה של הכתבה מובא הסיכום הזה: "למותר לציין כי ביהדות החרדית הנאמנה דוחים כל ניסיון מחפיר לנצל את המצב כדי להוביל מהלכים הרסניים, שונים ומשונים. רבים הביעו גם חרדה עמוקה על כך שישנם כאלה שמבקשים לקעקע את הבסיס היחיד לקיומו של עם ישראל" (שכטר, 2023, 20 באוקטובר).

ככל שהתפשט הפרסום בדבר עיסוקו של הרב לייבל בנושא הגיוס ובקשתו לתת לו מענה, משך הרב יותר ויותר תשומת לב מצד ההגמוניה החרדית, וממילא – התנגדות. עם ההודעה על פתיחת ישיבת ההסדר החרדית נעשתה הביקורת אגרסיבית יותר. בין התגובות הביקורתיות הראשונות הייתה כתבה נזעמת בעיתון הפלס של הפלג הירושלמי. הכתבה התפרשה על עמוד שלם כמעט ונשאה את הכותרת – על רקע אדום – "יוזמה הרסנית של פורץ הגדר הידוע", ובכותרת המשנה מכונה הרב "דוד לייבל", ללא הכינוי "הרב" (שכטר, 2024, 5 ביולי). כתבת המשך התפרסמה לאחר כמה שבועות, ובה הוכרו ברוב חגיגות כי "חוגים נוספים הצטרפו למחאה נגד פעילותו של הרפורמטור הנודע דוד לייבל" (שכטר, 2024, 31 ביולי). בימים שלאחר תחילת המחאה הופצו פשקווילים בעיר בני ברק, חלקם בשם תושבי השכונה, לכאורה, ה"מבקשים מאוד מאת דוד צ'ארלס לייבל לעזוב את השכונה השלייה והרגועה שלנו [...] צא טמא". הרב מכונה בפשקוויל זה "צייד", "שפל", "בוגד" ושלל כינויי לעג נוספים. גם רצף של מודעות רחוב צבעוניות לא נעדרו מהתעמולה נגד הרב לייבל (ראו דוגמה בנספח 5). מודעת רחוב נוספת, מפורשת פחות, הופצה בערים ובריכוזים חרדיים אחרים ברחבי הארץ, ונאמר בה ברמז שהרב הוא "עמלקי" (נספח 6).

מלבד כתבות בעיתונים, פשקווילים ומודעות רחוב, ננקטו נגד הרב לייבל ופעולתו בעניין גיוס חרדים גם דרכי מחאה והתנגדות אחרות, ובהן שיחות בעל פה של ראשי ישיבות ומשפיעים. כזאת, למשל, הייתה השיחה של הרב מאיר צבי ברגמן, זקן מועצת גדולי התורה של דגל התורה, שבה אמר על הרב לייבל ש"כל הזמן יש לו רעיונות חדשים. הוא מחפש איך להחריב ולהרוס את הבני תורה [...] צריך להיזהר ממנו כמו מאש [...] הוא בעל גאווה גדול" (פרלשטיין, 2024, 25 ביולי). התגובה החריפה יותר הייתה מכתבם המפורש של הרב דב לנדו והרב משה הלל הירש נגד רב דוד לייבל, והשיא היה רצף ההפגנות תחת ביתו של הרב.

ב־30 ביולי 2024 פורסם בעמוד הראשון של יתד נאמן מכתב נגד הרב דוד לייבל וישיבת משמר התורה שהוא מקים, ועליו היו חתומים, "ככאב בצער ובדאגה", הרב דב לנדו והרב משה הלל הירש, שני גדולי הדור הליטאיים.³⁵ המכתב פורסם בכוונה תחילה ביום שלישי בשבוע, היום שבו העיתון מופץ חינם בכל הריכוזים החרדיים בישראל, כדי להבטיח חשיפה רחבה לעמדתה של

35 העמוד הראשון של יתד נאמן, יום שלישי, כ"ד בתמוז תשפ"ד (30 ביולי 2024).

ההגמוניה החרדית-ליטאית בכלל הציבור החרדי, גם זה שאינו מנוי על העיתון המפלגתי.

בעת האחרונה קם מתריס [...] בטענות כזב ושוא ותולה עצמו בנימוקי כחש ובוקי סריקי [בקבוקים ריקים, כלומר דברי הבל], ופועל ביוזמות חמורות ומסוכנות על מנת לשנות את צביון עולם התורה ולמעט לומדי התורה, ומשפיע על שומעיו לסור מהנהגת דעת תורה לחצוב בורות נשברים [...] ואף פועל להקים מסלולים בשם "משמר התורה" וזוה להביא לירי גיוס בני ישיבות.

באותיות מודגשות בהמשך המכתב הרבנים לנדו והירש מזהירים אזהרה גורפת מפני הרב לייבל וכלל מפעליו: "הננו במחאה נמרצת ואזהרה כי כל השקפותיו הם רוח רעה וזרה בכרם בית ישראל, וכלל יוזמותיו ומעשיו כונתם להזיק והם סכנה לעתיד עולם התורה".³⁶

שיאה של הבעת ההתנגדות לרב לייבל היה, כאמור, סדרת ההפגנות מול ביתו שבעיר בני ברק. ההפגנה הראשונה הייתה, לפי התייעוד שבידי, ב-20 ביולי 2024, ונכחו בה אנשי הפלג הירושלמי (חדשות המוקד,³⁷ 2024, 20 ביוני). ההפגנות תחת ביתו של הרב נמשכו בימים שאחר כך, בעיקר בלילות, ואף החריפו (לדוגמה, ברייטקופף, 2024, 16 ביולי). בליל שישי שבין 1 באוגוסט ל-2 באוגוסט 2024, כ-40 יום מתחילת ההפגנות האלה, התקיימה ההפגנה הגדולה, הארוכה והאגרסיבית ביותר. ההפגנה החלה ב-20:30 בערך, והתפזרה בסביבות 2:30 לפנות בוקר. לאורך ההפגנה היו הרב, אשתו וכתו נצורים בבית, בעוד המפגינים משחיתים כלי רכב ומחבלים במצלמות האבטחה של בניין המגורים ומנסים לפרוץ אל הבית בקריאות "מות יומת", "דינו דין מוות", וקריאה לסקול אותם באבנים. אירוע יוצא דופן זה קיבל תהודה לא רק בכלי התקשורת החרדיים (שטרנהרץ, 2024, 1 באוגוסט) – שלא כולם סיקרו אותו – אלא כמעט בכל כלי התקשורת הישראליים: הארץ (רבינוביץ', 2024, 1 באוגוסט), מעריב (ברסקי, 2024, 2 באוגוסט), ynet (פריד, 2024, 1 באוגוסט; 2024, 2 באוגוסט), ישראל היום (סבר, 2024, 1 באוגוסט; 2 באוגוסט), וואלה

36 המכתב זכה לסיקור נרחב בתקשורת החרדית באינטרנט, ואף בתקשורת המקוונת הלא-חרדית, כמו ynet (פריד, 2024, 30 ביולי).

37 "חדשות המוקד" היא רשת חדשות חרדית שהוקמה בראשית שנת 2020 ומשרתת אלפי משתמשי ווטסאפ חרדים.

(אדמקר, 2024, 2 באוגוסט), ערוץ 7 (2024, 1 באוגוסט) ועוד. בעקבות הפגנה זו, מחשש לשלומם ולשלום משפחתו, עזב הרב לייבל את בני ברק עד יעבור זעם, אך הוא ממשיך בפעילותו.

אפשר אפוא לסכם ולומר כי ההתנגדות לרב לייבל ומפעליו משקפת את הפער המהותי והאידאולוגי בין המנהיגות הרבנית החרדית הוותיקה למנהיגות הרבנית החרדית החדשה. התבססותה של המנהיגות החדשה מעידה על קומה נוספת בהתבססותו של זרם חרדי חדש, שאינו כבול לקהילה החרדית הקלאסית, לעקרונותיה ולהנהגתה. ואם כך, לא בכדי רואה החרדיות הוותיקה ברכנים כמו הרב לייבל איום, ומשקיעה מאמצים ומשאבים בהתנגדות להם ובהקעתם.

מכתבם של הרב רב לנדרו והרב משה הליל הירש שצוטט לעיל הוא דוגמה למעשה התנגדות כזה. מי שמכונים גדולי הדור לא יבזבו את זמנם ואת חתימת שמם על תופעה שולית, והוא הדין לחלק נכבד מעמודו הראשון של יתד נאמן של יום שלישי (שבו מועברים, כאמור, המסרים העמוקים של החברה) – שהוקדש לפרסום המכתב. שלושת הגורמים: הכותבים, המכתב והבמה, אינם מותרים ספק שמדובר בתופעה חשובה שהחרדיות הקלאסית רואה בה תופעה יציבה, מתמשכת ומשפיעה, ועל כן היא מקדישה מאמצים להתריע בפניה.³⁸

בכתבה על הרב ופועלו נטען שלמרות ההתנגדות והביקורת המושמעות כלפי חוץ, כמה מתלמידי הרב סבורים כי מתחת לפני השטח גם גדולי הרבנים מסכימים עם גישתו ומבינים את נחיצותה, אלא שהם אינם מעיזים לבטא את מחשבותיהם בפומבי. לדברי התלמידים האלה, "גם הרדיקלים ביותר ב'יתד נאמן' מבינים שהרב נותן פתרונות אמיתיים ושיום יבוא והוא יהיה לקונצנזוס – אלא שהם חוששים מהמהירות שבה הדברים מתרחשים. הם באמת פוחדים משינויים חדים בעולם שמרני" (היון, 2024, 5 בפברואר).

זיכרון וכהנר (2012, עמ' 158-161) ציינו שלוש תגובות אפשריות של החרדיות הוותיקה לחרדיות המודרנית: דחייה, התעלמות והכלה, והציעו צפי ריאלי, שלפיו שלושתם יתמשו על ציר הזמן. המנהיגות הרבנית החדשה היא

38 ככלל אוכל לטעון כי העיתונות החרדית, במיוחד העיתונות המפולגת והפוליטית, היא מעין סיסטמגראף לאתגריה המזדמנים של הקהילה החרדית. אם העיתונות מתגייסת נגד תופעה מסוימת – הווי אומר שהתופעה כבר נוכחת בקהילה, ואף רחבה מספיק שאי אפשר עוד להתעלם ממנה ומוכרחים לתת עליה את הדעת. כזאת הייתה התגובה נגד יציאת אנשים ונשים מהקהילה ללמוד באקדמיה, נגד השימוש באינטרנט ונגד השימוש בטלפונים חכמים.

תופעה טרייה למדי, ועל כן התגובה הניכרת ביותר כלפיה עכשיו היא התנגדות. ככל שהתופעה תתרחב התגובות אליה עשויות להשתנות, ואולי גם להפתיע. ימים יגידו.

4.2.T הפולמוס

מלבד הפולמוס העקרוני של הרב לייבל עם ערכי יסוד של החרדיות הוותיקה, כפי שפורסם, למשל, במאמרו במגזין המקום (לייבל, 2023א), במהלך המלחמה הוא התפלמס ישירות עם אירועים ועם דמויות מסוימות. דוגמה בולטת לכך היא תגובתו לשיחתו של הרב בונים שרייבר, ראש ישיבת נתיב הדעת בירושלים ומרבני העיר אשדוד. בכנס "תבונות" שנערך בישיבת מיר בירושלים באמצע נובמבר 2023 נשאל הרב שרייבר על היחס הראוי של חרדים כלפי החיילים הלוחמים כעת. תשובתו הייתה נוקבת והבליטה את הברלנות החרדית. לדבריו –

לא צריך להיות הכרת הטוב לחיילים שנלחמים בעזה יותר מלמנקה רחובות ומחלק חלב של תנובה [...] זה בדיוק כמו מחלק של תנובה. הם עושים את זה לא בשביל לעשות לך טובה, הם עושים את זה כי הכריחו אותם לעשות. גם רופא שבא ולקח כסף, הוא עובד. מה הכרת הטוב יותר מאינסטלטור? מה זה משנה? רופא שריפא אותך בחינם, בטח, תגיד לו הרבה תודה. אבל רופא שלקח כסף, יפה מאוד. הוא עובד. יש לו עבודה והוא לוקח כסף [...] היחס לנפגעים? מי אמר שצריך שיהיה יחס? מה הקשר שלך איתם? למה אתה אמור להתייחס אליהם?³⁹

דברים אלו עוררו, כמובן, סערה גדולה וביקורת בציבור הכללי, וגם בציבור החרדי – מצד רבנים, חברי כנסת ואנשים מן השורה. גם הרב לייבל לא מנע את ביקורתו כלפי התבטאות זו. ב־20 בנובמבר 2023 הוא פרסם מכתב ובו כתב – בלא פנייה ישירה לרב שרייבר: "כל תלמיד חכם שאין בו דעת נבלה טובה הימנו. מכאן שאפשר להיות תלמיד חכם ואף על פי כן חסר דעת".⁴⁰ הרב

39 בימים שאחרי השיחה הזאת הופיעה הקלטה שלה ברשתות החברתיות, אך מרובן היא הוסרה. אפשר למצוא אותה ברשת X (לשעבר טוויטר), ספוילר (2023, 19 בנובמבר). תמלול מלא של השיחה אפשר למצוא בשרשור באתר רוטר.נט (2023, 21 בנובמבר), העוסק בין היתר באקטואליה, וכן בעולם החרדי.

40 מכתב הרב לייבל בתגובה לדברי הרב בונים שרייבר, ז' בכסלו תשפ"ד (20 בנובמבר 2023).

לייבל קבל על חילול השם שנעשה בדברים אלו, אך יותר מכך על הטעיית הציבור. בדבריו אלו נראה כי הוא העביר מסר רחב יותר לציבור – להיות ביקורתיים כלפי טיעונים השקפתיים, לבחון אותם ולהפעיל חשיבה עצמאית – מסר המאפיין את מנהיגותו מימים ימימה:⁴¹

אפשר להאריך על הנזק העצום ועל חילול השם הנורא שנגרם באמירת דברים חסרי שחר, בחוסר רגישות משווע ובניתוק מהמציאות, אך הלב מתקומם בעיקר כנגד זחיחות הדעת והמחשבה שאפשר לומר בפני בחורי ישיבות ואברכי כוללים כל דבר שטות. ימים אלו חלפו מן העולם. ציבור לומדי התורה והציבור בכללו הם "עם נבון וחכם", ולא כל דבר השקפה מעוות ונטול יסוד יתקבל על ידם בלי בירור והבנה. לא היום נולדנו ואיננו נערים וקטנים [...].⁴²

דוגמה נוספת לפולמוס של הרב דוד לייבל עם ההגמוניה החרדית והנהגתה היא תגובתו למכתבם של הרב דב לנדו ורב משה הלל הירש שפורסם ב־30 ביולי 2024 ביתד נאמן (וכבר נזכרה לעיל). בניגוד להתפלמסותו עם דברי הרב שרייבר, שלא נגע אליו ישירות, כאן הוא התפלמס עם דברים שהופנו ישירות כלפיו. בדוגמה זו אפשר להבחין בכמה שלבים.

כשבועיים לפני פרסום המכתב, ב־18 ביולי 2024, נשא הרב שיחה קצרה במתיבתא שלו, תורה ודעת, ובה הסביר את עמדתו ואת המניע שלו לפעול להקמת החטיבה החרדית (לייבל, 2024, 18 ביולי). הרב תיאר את המצב היום, שבו בחורי ישיבות יצטרכו להתגייס בזמן הקרוב, אך אין להם מקום מתאים להתגייס אליו. לדעתו זו סכנה למתגייסים, ותוכנית גיוס שיעצבו חרדים תהיה טובה פי כמה מזו שלא תערב אותם. הרב הביע התנגדותו לטקטיקה של התנגדות ושלילת כל פתח להידברות, כלשונו "ללכת בכוח על כל הקופה", היות שבמבט ריאלי במוקדם או במאוחר יהיה צורך לשבת לשולחן הדיונים ולהגיע להסדרים. עוד עמד הרב בשיחה זו על הפרדוקס החרדי, שמחד גיסא נושא נרטיב גלותי ורואה במדינה "פריץ", ומאידך גיסא, שותף בממשלה, בעמדת ניהול והשפעה,

41 דברי הביקורת שהשמיע הרב רפאל קרויזר – מצעירי המנהיגות הרבנית החרדית החדשה – נגד דבריו של הרב בונים שרייבר (קרויזר, 2023, 19 בנובמבר), מדגישים את חובת המחאה על דבריו, המגלמים ריחוק רגשי מצרת כלל ישראל ומהנושאים בנטל העם, ואף כפיות טובה כלפיהם.

42 מכתב הרב לייבל בחגובה לדברי הרב בונים שרייבר, ז' בכסלו תשפ"ד (20) בנובמבר 2023.

ונוהג במדינה כגוף מממן בלבד. בהמשך דיבר הרב על ההתקפות שהותקף, וטען שאין צורך להתרגש מהן, גם כשהן מנוסחות בטרמינולוגיה דתית כמו "גזירת שמד". בדבריו הוא הביא דוגמאות להתקפות והשמצות שהופנו כלפי רבנים בהווה ובעבר, ובהן ההתקפה על הרב אהרון לייב שטיינמן (שהוכרו כלפיו "צא טמא"), על הרב דב לנדו (בגרפיטי "דב לנדו=עמלק"), על ר' גרשון אדלשטיין (שזרקו עליו לֶבֶן), על הרב שך (שכינו אותו בכריסק "שך=קוקו"), ועל הרב יהושוע לייב דיסקין. עוד הוא טען שאין להתרגש מ"העיתונות מטעם העסקונה", שהחרימה, למשל, את הרב לנדו בעצמו 30 שנה. את הנטייה של מוקדי הכוח להתקפות ולהשמצות הוא הסביר כניסיון להסיט את המבט מהאשמים, ו"התבייתות" על גורם אחר שטורחים לציירו כאויב. לסיום השיחה הזכיר הרב לייבל את המכתב של הרב דב לנדו משנת תשמ"ט, שבו יצא נגד פעילותו של הרב שך, והשווה את עצמו לרב לנדו, שהיה בן 58 – צעיר ממנו ביותר מעשור – כשטען באותו המכתב,⁴³ "אל תסבירו לי מה זה 'על ימין שהוא שמאל', וההלכות החדשות של 'ככל אשר יורוך', אני לא ילד". כאן פנה הרב לייבל לדבר על עצמו, "אז אני אומר לכם אני לא ילד, אני לא נער, אני בן 70, אני לא נער. ואני אמשיך להגיד את האמת, את האמת שלי. ישמעו – מה טוב, לא ישמעו – אני אמשיך את זה. השקר אין לו רגלים. אמת מארץ תצמח" (לייבל, 2024, 18 ביולי).

43 מדובר במכתב שכתב הרב לנדו נגד דגל החורה ומנהיגיה, ובו התנגד להתמודדות דגל החורה בבחירות המקומיות בבני ברק בנפרד מאגודת ישראל – מהלך שהוביל הרב שך. בסימומ המכתב מובע לעג ל"כל מיני חידושי הלכות שנתחדשו לאחרונה 'בסוגיית' דעת תורה" ודומיה. נוסח המכתב המלא מופיע בספרו של בראון (2011, עמ' 50–52), ואצטט כאן את החלק הרלוונטי:

אקווה כי בעקבות הדברים הנ"ל לא יטענו נגדם טענות ידועות ברוח המוסכמות והמפורסמות. כגון: כבר הורה זקן. או, למשל: כך דעת תורה. או, אסור להתנגד אפי' בכי הוא זה לדעת גדולי הדור. או כל מיני חידושי הלכות שנתחדשו לאחרונה, וגם לא לאחרונה, בסוגיית ימין שהוא שמאל ושמאל שהוא ימין וכיוצ"ב. ואם בכ"ז יטענוך, אומר רק זאת בלבד: כל אותם דברים טובים ונחמדים מוכרים לנו היטב ומאז ומתמיד. במחילה, לא היום נולדנו, ואיננו נערים וקטנים, לא מבחינת הגיל ולא מבחינת הכרתינו את הנושאים הללו לא מהיום ולא מאתמול. ובוודאי ובוודאי שלא עתה יאלפוננו דעת ובינה בהם [וכבוד המאלפים במקומם מונח] במה שבוננו אותנו היטב היטב רבותינו הקדושים מצוקי ארץ אשר את מימיהם הנאמנים שחינו בצימאון, וממקור תורתם הנישגבה ותבונתם העמוקה והגות ליבם הטהור זכינו לשאוב כל חד לפום שיעורא דילי'. ודמותם הקדושה ואמרוחיהם הנשגבות וקדושת הנהגתם הנפלאה, עוד גם כעת וכיום עומדים וניצבים כחיים לנגד עינינו, מלהיבים את רוחינו, חוססים ושוקקים בקרבינו, ומנווטים את דרך חיינו בתורה, באמונה, בקיום מצות, ובהשקפה תורנית בריאה ומלאה בהירה ויסודית. יבינו זאת כל אלה שלא זכו לכל זאת! [ההדגשה שלי].

בתגובה לשיחה הפולמוסית הזאת נכתב, כאמור, מכתבם של הרב לנדו והרב הירש ביתר נאמן. מכתב זה זכה בו כיום למכתב תגובה של הרב לייבל (נספח 7). במכתבו שטח הרב לייבל את עמדתו ביחס לחובה ליצור תשתית מתאימה למי שממילא יתגייסו ולא ינהגו על פי הנחיית הרבנים האחרים. הרב הקפיד להבהיר שהמענה שלו הוא למי שאין תורתם אומנותם, ושהוא מבקש לתת להם את המענה שישאיר אותם בני תורה גם כשהיו בצבא. מבחינה מבנית, מבנה המכתב של הרב לייבל תואם למבנה מכתבו של הרב לנדו, הן בפסקת הפתיחה, הן במשפט הסיום, ומנוסח כתגובת נגד מפורשת.

בשיחה שנשא הרב לייבל במתיבתא ב־30 ביולי הזכיר הרב את מכתב הרבנים לנדו והירש, והגדיר אותו "נשק יום הדין". בשיחה הוא הציע לתלמידים "ללמוד" את המכתב "בעיון", לרבות הטכניקות שנקטו בו, אופן פעילותה של העסקנות, והבנת השימוש שנעשה בדת כדי לבסס את צרכיהם של העסקנים. בשיחה הוא הציב את עצמו כמי שנותן מענה במקום שבו "אין איש":

שאלתי אותם, שאלתי את "בית הרב [...] הולכים לגייס, אתם הולכים לבחור 4,500 חיילים, אומרים לכם תגייסו, איפה אתם רוצים שיתגייסו?" מה ענו? "זה לא העסק שלנו. זה לא העסק שלנו". אני יכול להוסיף בסוגריים "כמה ספרדים", זה לא אמרו, זו פרשנות שלי. אם זה לא העסק שלהם – זה העסק שלי, זה העסק שלי. (מאחורי הפרגוד, 2024, 2 באוגוסט)

את הדיון בפולמוס בין הרב לייבל לחרדיות הוותיקה והנהגתה אבקש לסיים בתיאור פולמוס מזן אחר, פולמוס שהרב לא היה מעורב בו ישירות, אלא שתלמידיו ואנשים הרואים בו דמות להנהגה ראויה בעת הזאת התפלמסו בשמו. לאחר ההפגנה הגדולה מול ביתו של הרב לייבל, שבה היו הרב ומשפחתו בסכנה ממשית ובעקבותיה עזב את ביתו בבני ברק, התגייסו תלמידיו להשמיע מחאה מאורגנת על הביזוי הזה.

עוד קודם לכן, עת היו ההפגנות מצומצמות יותר, אך כבר הובעה בהן אלימות מילולית ופיזית לא מעטה, הוקדש מאמר המערכת של גיליון אחוותא (מאמר מערכת, תשפ"ד, כ"ו בתמוז) למחאה,⁴⁴ וכותרת המשנה כמעט שניבאה את

44 "אחוותא" הוא עלון שבט של רשת אחוות תורה בנשיאותו של הרב דוד לייבל, היוצא לאור בקביעות מתחילת תשפ"ד.

שהיה עתיד להתרחש כעבור ימים אחדים: "על האחריות הציבורית שלא לשתוק מול אלימות מילולית שסופה אלימות פיזית וחורבן נורא":

לצערנו, אנו עדים בשבועות האחרונים בתוך הציבור החרדי, לתופעה מדאיגה של אלימות מילולית ופיזית, שחלקה מופנה גם כלפי רבנים ותלמידי חכמים. בשבועות האחרונים, במסווה של חלק מהדאגה האמיתית לעולם התורה, התרחשו בשולי המחנה מספר אירועים חמורים, בהם: התקפות פרועות של ביזוי ושיסוי למול רבנים נכבדים ומנהיגי קהילות, ובהם גם נגד נשיא ארגוננו, "אחוות תורה", הגאון רבי דוד לייבל שליט"א, שמקדיש את חייו לחינוך למחויבות אמת ללימוד התורה ולדקדוק ההלכה, ואף הוא הפך יעד לתוקפנות מילולית ופיזית. (שם)

יום אחרי ההפגנה הזאת כתבו כמה אנשי רוח ורמויות מן ההנהגה החרדית המודרנית, בעיקר כחשבונות הפייסבוק שלהם, תגובות נוקבות והביעו מחאה נמרצת על ההפגנה והאלימות שבה. הרב רפאל קרויזר קישר את האירוע לענייני דיומא, הסמיכות לתשעה באב, וציטט את מעשה קמצא ובר קמצא מן הגמרא, העוסק בריב הפנימי שהוביל לחורבן הבית (קרויזר, 2024, 1 באוגוסט). הרב מנחם בומבך קרא "קריאת השכמה: על סף תהום בחברה החרדית" (בומבך, 2024, 2 באוגוסט); הרב בצלאל כהן הציע ניתוח סוציולוגי לאירוע (כהן, 2024, 3 באוגוסט); עו"ד יחזקאל רוזנבלום (רוזנבלום, 2024, 1 באוגוסט); הרב בניהו טבילה (טבילה, 2024, 2 באוגוסט); יעקב מתן בטור ככיר השבת (מתן, 2024, 2 באוגוסט) ועוד. זה היה ראשיתו של מפגן תמיכה ברב לייבל. בתחילת השבוע שלאחר ההפגנה נתלתה בריכוזים חרדיים מודעת רחוב בסגנון חרדי־פשוטילי שכותרתה "רבם דקרו", וחתומים עליה "המוחים מרה, תלמידי מרן הגר"ד לייבל שליט"א" (נספח 8).⁴⁵

45 "רבם דקרו" הוא ביטוי לציון זלזול בכבוד רבנים. הביטוי לקוח מהסיפור על הברחתו של רבן יוחנן בן זכאי מירושלים הנצורה ליבנה (בבלי גיטין נו, א). היות שהדרך היחידה לצאת מירושלים הייתה ללוויית מתים, הכינו לו תלמידיו ארון קבורה וערכו לויה מדומה. השומרים רצו לוודא שמדובר במת ולא בניסיון הברחה וביקשו לדקדק את המת. התלמידים מחו בטענה ש"יאמרו רבם דקרו?!". כלומר, לא נאה לבזות כך את גופתו של הרב.

מפגן התמיכה הגדול והחשוב ביותר היה קמפיין גיוס המונים שהביע תמיכה רב לייכל ובמפעלותיו. בעמוד השער של אתר הקמפיין מתוארים מפעליו הרבים של הרב לייכל ומוצגת מטרתו של הקמפיין:

זו לא רק תרומה, זהו מבחן לעצמנו: האם אנו יודעים לתמוך בעתיד תורני איכותי וראוי לציבור אדיר? האם נדע להשמיע קול ברור לטובת חזון ומעשה של קידוש שם שמים? והאם מול האלימות וביזוי תלמידי חכמים – נדע לתקן? יש תשובה אחת, והיא חייבת להינתן: היום כולנו מפגינים תמיכה! תומכים עכשיו במפעלות הרב לייכל – למען התורה, למען החינוך, למען החזון! [...]. אין מדובר בקמפיין גיוס המונים רגיל. זהו רגע נדיר שבו ניתן ונדרש להביע תמיכה מעשית ואפקטיבית ברוח גדולה זו של חזון ומעש למען ציבור בני התורה בישראל. מול התקפות פראיות ומשולחות רסן, הגורמות לזעזוע עמוק לכל מי שכבוד התורה בליבו ובנפשו, יש לנו הזדמנות קטנה לאפשר לגלגלים להמשיך לנוע וליצור עתיד חיובי וראוי לעולמות של תורה ומעשה [...] זה ישמיע קול שטרם הושמע, זה ירחוף עוד קצת את הרכבת, זה ייתן אפשרות וכוח להמשיך וליישם את כל מה שנדרש עוד בהמשך הדרך. אין דרכנו בהפגנות שכנגד. לנו רק האמת היא נשק, והתלכדות סביב האמת בטהרתה היא סוד הכוח. מפה תעלה קריאה, מפה תצא בשורה: יחד נשמיע קול ברור של כבוד התורה ולומדיה, של כבוד בני התורה ונושאי אצילותה, ושל עוצמת ואמת מנחילי דרכיה ביתר שאת ועוז! תלמידי הגר"ד לייכל.⁴⁶

את הקמפיין הזה ארגנו התלמידים בתוך שבוע בלבד. הוא עלה לאוויר ביום חמישי, 8 באוגוסט – שבוע לאחר ההפגנה, ובתוך שבוע הצליח לגייס מעל 2,600 תומכים ותרומה של יותר מחצי מיליון ש"ח. פולמוס מסוג זה הוא חדשני ויצירתי בחברה החרדית.⁴⁷

46 דף הקמפיין באתר קוזמאצ'. ההדגשות במקור.

47 קדם לו קמפיין גיוס דומה שיזמו תלמידיו של הרב אוריה ענבל עבור הוצאת ספריו, לאחר שהותקף בידי קיצונים במהלך שיעורו בבית מדרש בעיר בני ברק (ברייטקופף, 2024, 25 ביולי).

3.1. תבנית מוטעלת: מנהיגות מיטיבה בשעת משבר

מנהיגות היא אומנות, ומנהיגות בזמן משבר – אומנות של ממש. למודל המיטבי של מנהיגות בעת משבר כמה עקרונות, ובהם תכונות אישיות, כמו שמירה על קור רוח ושיקול דעת, אומץ לב, נחישות, נכונות לקבל החלטות כבדות משקל הנוגעות לגורלו של הציבור, אמונה של המנהיג בעצמו וביכולותיו, וגם באנשים שסביבו ומי שהוא מוביל; לצד אופטימיות ותקווה המועברים גם לציבור, וכן אמפתיה, תקשורת ברורה ותכופה עם הציבור, לרבות מסרים ברורים המפחיתים חשש ואי-ודאות, שיתוף הציבור בעשייה, דוגמה אישית, נראות ונוכחות בשטח; יכולת שיתוף פעולה עם גורמים נוספים בהתמודדות עם המשבר, יכולת למידה מתמשכת לשם שיפור היכולות, ויכולת הסתגלות ועקביות (Giuliani, 2002). לשם החזרת התקווה לציבור לאחר המשבר נדרשות גם טכניקות רטוריות מיטיבות, כגון תגובה ראשונית ומיידית לאירוע המעניקה לציבור תחושת עוגן; יכולת הערכה של המשבר; עיסוק בסוגיות של אשמה, שיח של ריפוי וסליחה, ופעולה מתקנת של בנייה מחדש באמצעות חזון (Griffin-Padgett & Allison, 2010). אומנם מודל המנהיגות של מנהיג אזורי דמוקרטי נבחר בשעת משבר שונה ממה שנדרש ממנהיגות דתית או רבנית בשעת משבר, שעשויים להיות לה היבטים ייחודיים, ועם זאת, מעקב אחר פעילותו הציבורית של הרב לייבל במלחמת חרבות ברזל מראה כי מנהיגותו מיישמת מודל אולטימטיבי של מנהיגות בשעת משבר. עשייתו ומנהיגותו – בשעת המשבר במדינה ובתוככי הקהילה – משקפות קור רוח ושיקול דעת, גם כאשר הוא בודד במערכה; פעילותו מגלמת אומץ לב, נחישות וביטחון עצמי; עשייתו יוצרת אדוות ומשפיעה על קהל שומעיו, ומעבר להם – הוא מקבל על עצמו אחריות כבדה ומקבל החלטות חשובות הנוגעות לגורלו של הציבור.

התנהלותו של הרב לייבל מול הציבור משקפת מנהיגות מיטיבה בזמן משבר. ראשית, עשייתו נובעת מתוך קשיבות רגישה לצרכיהם של הפרטים בקהילה, לרבות הצרכים הרגשיים והמנטליים, ומתוך מודעות למציאות המשתנה ולצרכים שהיא מעוררת אצל האדם הפרטי. בהתאם לכך, הוא אומר אמירות ברורות ונמנע ממסרים מעורפלים או דו-משמעיים. הקשר למציאות והקשב לצורכי הפרט הם מאפיינים ייחודיים במנהיגותו של הרב בהשוואה למנהיגות החרדית הקלאסית, השואפת לטפח אורח חיים המושתת על אידאליים, שלא תמיד מתאימים למציאות ולצרכיהם הפיזיים, הרגשיים והמנטליים של הפרטים. עשייתו מאופיינת בשיתוף הציבור בעשייה ובמתן מענה לצרכים בדמות הנחיות ברורות ואופרטיביות ודרבון לעשייה ולהשתתפות. כמו כן,

אמירותיו לציבור מלוות בדוגמה אישית; הוא הקפיד להיות נוכח בעצמו בזירות האירועים למיניהם ולהעניק בכך חוסן לציבור, לבסס תחושת אמון, וגם להשרות אופטימיות ותקווה. נראה כי עשייתו מלווה באמונה בעצמו ובאנשים הסובבים אותו. מתוקף היותו רב, השיח שלו עם הציבור הוא בשפה דתית, וכך לדבריו יש פוטנציאל רב יותר להישמע בקהילה.

את השיח שלו עם הציבור החרדי, וגם עם הציבור הישראלי, אפשר לכנות "רטוריקה משקמת". מיד עם היוודע דבר האסון, במוצאי שמחת תורה, העביר הרב לייבל מסר ראשוני ביחס לאירוע, ופרסם, כמו רבנים נוספים מהמנהיגות החרדית החדשה, מכתב לציבור. תגובה בעיתוי זה נותנת לציבור תחושה של עוגן. לאורך המלחמה הוא שב והעריך את המשבר ואת השתמעותו לקהילה החרדית; שלא כמו הנטייה הרווחת בעת משבר להאשים גורמים אחרים בהיווצרותו, הרב לייבל לא נמנע מלעסוק בסוגיות של אשמה בקרב הקהילה החרדית, ולהרהר בקול בדרכים לתיקון.

עבור הציבור החרדי מדובר היה במשבר משולש – המשבר שחווה מדינת ישראל כולה, המשבר במערכת היחסים בין הקהילה החרדית לאוכלוסייה היהודית בישראל לנוכח סוגיית הגיוס, שצפה ועלתה ביתר שאת בתקופה זו, וכן המשבר בתוך הקהילות החרדיות, בינן לבין עצמן. משום כך פעל הרב לייבל לשיח של ריפוי וסליחה עם הציבור הישראלי הרחב, ומעבר לכך, הוא דיבר לא מעט על פעולה מתקנת – הכשרת הקרקע לשותפות של חרדים בהווה הישראלית, אגב חתירה לניהול שיח דומה גם בתוך קהילתו.

עשייתו של הרב לייבל בזמן המלחמה, ובכלל, מאופיינת גם בשיתוף פעולה עם גורמים נוספים, למשל, שיתוף הפעולה שלו עם משרד הביטחון וגופים נוספים בסוגיית הגיוס, וכן בלמידה מתמשכת של המציאות ושל דרכי התמודדות עימה לשם שיפור היכולות, וגם ביכולת הסתגלות. והעיקר, עקביות המנחה אותו לאורך הזמן.

לסיכום חלק זה יש לומר כי במצבי משבר הציבור מייחל למוצא פיו של המנהיג. עם זאת, לא תמיד המנהיגים הפורמליים הם שמצליחים להשרות ביטחון ותקווה, ולעיתים צומחים "מנהיגים לשעת לחץ" המסייעים לקבוצה להתמודד עם המשבר (צור, 2004). נראה כי עם היוודע דבר המלחמה חש הרב לייבל כי לא עת לחשות, תחושה שהניעה אותו לעשייה ציבורית רחבה אפילו יותר מכפי הרגלו.

למרות שיתוף הפעולה של הרב לייבל עם מגוון גורמים, חרדים ושאנים חרדים, ולצד פעילותו עם החברה הישראלית, ואף עם משרדי ממשלה, עיקר עשייתו היא כלפי פנים, עם הקהילה החרדית. הקהילה החרדית, כאמור, מושתתת על ערכים שהתקבעו בה במשך עשרות שנים, ושינויי עומק בה הם מטבעם איטיים. שינויים כאלה הם בראש ובראשונה תודעתיים, ולכן הם מחלחלים לאיטם, ולא תמיד תוצאותיהם ניכרות מיד. אין בכוחה של עשייה בת כמה חודשים, גם אם היא מערכתית ומאומצת ביותר, להוביל לשינויים עמוקים, כמו פיתוח מענה ממשי עכשווי לסוגיית הגיוס. כפי שהצגתי בפתיחה, הקהילה החרדית משתנה בשני העשורים האחרונים בתחומי חיים שונים, ונוצרת בה תשתית שעליה יוכלו להתפתח שינויים ממשיים. סקירת האירועים שהוצגה כאן היא אבן דרך נוספת במערכת השינויים האלה, בהתפתחותה של מנהיגות רבנית אלטרנטיבית. עצם יכולת העמידה העצמאית של הרב לייבל, המוטיבציה שלו לעשייה ציבורית, האומץ שלו לערער על עקרונות החרדיות שאינם תואמים עוד את מבחן המציאות, ולהגיב לצורכי הזמן גם כאשר הוא נתקל בהתנגדות מצד החרדיות הקלאסית והנהגתה – יש בהם בשורה חשובה לקהילה החרדית ולציבור הישראלי.

4.1. זמן חשוב - חלון הזדמנויות לקידום שינויים

מצבי משבר הם מקדמים נוחים לשינויים מהותיים בחברה וגם למציאת פתרונות לטווח ארוך, שכן המצב מחייב זאת, ורמת ההיענות גבוהה יותר מבשגרה. כך המשבר מאיץ שינויים שבזמני שגרה מורכב יותר להובילם (שם). נראה כי המנהיגות הרבנית החרדית החדשה זיהתה את הפוטנציאל שבמצב הנוכחי, והיא מנצלת את אופייה הסוער של התקופה כדי להטמיע ערכי שינוי שבהם היא דוגלת. היא זיהתה את חלון ההזדמנויות לקדם שינויים בקהילה החרדית עצמה ובאופן שבו היא נתפסת בתודעת החברה הישראלית, ומצאה דרכים להעביר מסרים לציבור, הקשוב יותר בעת הזאת. נראה גם שהמשבר בין הקהילה החרדית לציבור הכללי בישראל, שנחשף במלחמה הנוכחית ביתר שאת, בעיקר על רקע סוגיית הגיוס, האיץ תהליכי שינוי.

למרות חולשתה היחסית בשנים האחרונות, לפני פרוץ המלחמה לא היה נראה כי תקום חלופה למנהיגות הרבנית החרדית הוותיקה. אולם המלחמה העלתה מעל לפני השטח את המנהיגות החדשה, שניצניה נראו עוד קודם לכן.

הרב לייבל, הדמות המרכזית בהנהגה הרבנית החרדית החדשה, פעל ללא לאות בתקופת המלחמה. גם בפעולותיו הציבוריות הכלל-ישראליות, גם בפעולות המכוונות פנימה לקהילה החרדית – הוותיקה והחדשה – וגם בכתיבתו אפשר לזהות את עקרונות מנהיגותו ואת עקרונותיה של קהילה חרדית בעולם המעשה. קהילה זו מחויבת לתורה ולמצוות, אך לא בהכרח לתכתיביה של הקהילה החרדית הוותיקה ומנהיגיה, ואף לא לעקרונותיה שאינם עולים בקנה אחד עם צורכי הדור העכשוויים (היון, 2024, 5 בפברואר; רט, 2024, 16 באוגוסט).

אפשר לומר כי המלחמה הובילה לחידוד עמדות. כך, אומנם העמדות שהביע הרב דוד לייבל בזמן המלחמה הן העמדות העקרוניות שהשמיע לפניו, אך כעת, בתקופת המשבר, הן נטענו במשמעות עמוקה יותר. עמדות אלו התבטאו גם בעשייתו הציבורית. מדובר בתהליך שינוי פנימי שהתרחש עם המלחמה ואירועיה. לדוגמה, עוד קודם למלחמה פעל הרב לייבל למען שירות של חרדים למען הצבא – שירות ללא מדים ובסביבת הייטק נפרדת – אך בעקבות המלחמה וחידוד עמדותיו ביחס לצורך בשותפות הוא הגביר את עשייתו בתחום ופעל להקמת ישיבת הסדר חרדית. זהו חידוש שלא נכח בסט פעולותיו לפני המלחמה. גם הרב רפאל קרויזר מספר שבעקבות משבר המלחמה התחדדו אצלו הבנות ביחס לשירות חרדים בצבא והוא החליט להתחיל ללמד בישיבת ההסדר החרדית "דרך החיים", וכך לבטא את עמדותיו כלפי סוגית הגיוס.

אם נמשיך לבחון את סוגית הגיוס לצבא כסוגיה לדוגמה, חידוד עמדות ניכר לא רק אצל מנהיגים, אלא גם בקרב בני הקהילה החרדית. מחד גיסא, ההתנגדות לגיוס נעשתה נחרצת יותר מבעבר, ומאידך גיסא נצפה גיוס רחב יותר של חרדים בהשוואה לשנים קודמות. כך, גם שיעור הנרשמים לישיבות ההסדר החרדיות גדל ביותר מ-200% לקראת שנת תשפ"ה. הקצנת העימות בין קבוצות חרדיות בסוגיית הגיוס והיחס לצבא גם היא תוצר של חידוד העמדות בתקופת המלחמה, והמנהיגים שהביעו עמדתם בעד גיוס שימשו בעת הזאת פה לחרדים רבים החוששים לבטא את הבושה מאי-גיוסם או את רצונם לקחת חלק פעיל בעול המלחמה.

פרק ה.

מבט על על המנהיגות הרבנית החרדית החדשה

מקרה הבוחן של הרב לייבל מאפשר להציע בסיס למבט על, הן על הסוג החדש של המנהיגות החרדית, והן על הקהילות החרדיות החדשות והתבססותן, בהנחה שההנהגה משקפת את חיי הקהילה, ותהליכים המתרחשים באחת מתרחשים גם בשנייה.

1. המנהיגות הרבנית החרדית החדשה - קווים לדמותה

כאמור, מלחמת חרבות ברזל פתחה חלון הזדמנויות להתבססות ההנהגה הרבנית החרדית ולחידוד ההבדלים בינה לבין המנהיגות החרדית הוותיקה. אומנם, מפרוץ המלחמה ועד סיום כתיבת המאמר חלפה שנה בלבד, אולם נראה שבכל זאת אפשר לומר כי משבר המלחמה הוא אבן דרך חשובה בכיסוסה ומיסודה של החרדיות המודרנית. אומנם הקהילה החרדית חוותה כמה משברים בשנים האחרונות, כמו משבר הקורונה ואסון מירון, שגם הם גרמו לתנודות בזירת ההנהגה הרבנית ובדינמיקה שבינה ובין הקהילה החרדית (גרינוולד, תשפ"ב, י"א בשבט; פרקש, תש"פ, א' בניסן; שלג, 2020, 7 בנובמבר; שמועניר ואחרים, 2021). אולם, אף שייתכן שהמשברים הקודמים כבר הניחו את המצע לכך, המשבר הנוכחי הוא שהביא לצמיחתה ולכיסוסה של המנהיגות החרדית החדשה ביתר שאת.

המנהיגות הרבנית החרדית החדשה מזהה את צרכיה של החרדיות המודרנית, זו שאינה ספונה בתוככי הישיבה או הגטו החרדי ומבקשת לשלב חיי תורה עם חיי מעשה; מנהיגות זו פועלת מתוך מודעות מלאה למתח שבין שמרנות לשינוי, מתוך מודעות לקשיים הכרוכים בכל שינוי, בפרט בחברה שמרנית, ולהתנגדות שהוא עלול לגרום. זאת לצד הבנת ההכרח שבשינוי; כך, מנהיגות זו פועלת מתוך מודעות עקבית לשינוי שהיא מחוללת, ופעילותה נעשית מתוך השקפת עולם ואמונה עמוקה בצורך להציע מענה לצורך שזיהתה בקהילה.⁴⁸ ניתן לאפיין אותה גם כמנהיגות בעלת דעות עצמאיות ואומץ להשמיע את קולה ואת ביקורתה, גם אם מדובר בערעור התפיסות והנורמות החרדיות המקובלות ובביקורת על הנהגתה.

48 אפשר לומר כי עמדה אידאולוגית זו שונה מעמדתה של החרדיות המודרנית הנהנתנית, שלא הצמיחה מנהיגות רבנית (גאדו, 2024).

מאפיינים נוספים של המנהיגות הזאת באים לידי ביטוי בקשר של המנהיגות הרבנית החרדית החדשה עם הציבור. מנהיגות זו יוצרת שיח ואינטראקציה עם הציבור; השיח הוא מכבד, והמנהיגים רואים בפרטים בקהילה שותפים ומעוררים אותם לחשיבה עצמאית ולבחינת תפיסות העולם המקובלות, ומתנגדים לעדריות; ככלל, למנהיגות זו חיבור עמוק עם עולם המעשה, מתוך אחיזה חזקה בעולם התורני והדתי, וזהו המסר שהיא מעבירה לציבור – יש לפתח מחויבות עמוקה לחיי תורה ומצוות, לצד התנהלות תואמת מציאות בעולם המעשה. משום כך, ההנחיות של מנהיגות זו לציבור הן הנחיות פוזיטיביסטיות ופרקטיות, שאינן נשארות רק ברובד הדתי או הערטיילאי. מאפיין נוסף של המנהיגות הזאת הוא אמירות ברורות, חד-משמעיות וישירות;⁴⁹ מנהיגות זו מעודדת ומניעה לפעילות ציבורית, והרבנים עצמם נותנים דוגמה אישית ומקפידים על נוכחות פיזית בשטח. מאפיין חשוב נוסף, שניכר במיוחד בעשייתו הציבורית של הרב דוד לייבל, הוא הנחישות והעקביות לאורך הזמן.

מודל המנהיגות הרבנית החרדית החדשה שנידון כאן הוא מודל ראשוני. הוא מעיד על חידוש המתפתח בהתאם לצורך השעה, שקם על מצע היחלשותה של ההנהגה החרדית הוותיקה ושונה ממנה. ייתכן, כפי שטוענת פלדמן (2024), כי מדובר במודל חדש של מנהיגות חרדית צומחת, שבניגוד למנהיגות הרבנית הוותיקה שנבחרת על פי גדלותה בתורה בלבד, מנהיגות זו מבוססת גם על מאפיינים חברתיים. יתרה מזו, העובדה שהרב לייבל סופג ביקורת מהחרדיות הוותיקה מעידה על צבירת תאוצה, ועל כך שלא מדובר בתופעה שולית שהזרם המרכזי יכול להתעלם ממנה. תגובת הנגד מצד החרדיות הקלאסית והנהגתה המופנות כלפי המנהיגות החדשה משקפת באופן חד את הפער בין שני סוגי המנהיגות.

49 משנתו של הרב לייבל דוגלת זה שנים בהעברת מסרים ברורים. הוא מתנגד בעקביות לסיסמאות ולהליכה סחור סחור, ודורש אמירות ברורות. בהגותו, ובפרט בשיעוריו, מסר זה נמצא תדיר. למשל, בכינוס הפתיחה של תוכנית ראשי הקהל נשא הרב לייבל דברים, ובין היתר אמר:

חרדים ב"עולם המעשה" זה לא רק בעבודה, אלא גם בלימוד. גם השפה צריכה להיות "בעולם המעשה", מובנת ומונגשת, ולא להיגרר לסיסמאות. מנהל מוסד שלח לי תקנון בו היה כתוב ש"ילדי הת"ח יהיו מקדשי שם ה' בהליכותיהם". אז שאלתי אותו מה זה המילים הגרנדיוזיות האלה? מה זה הסיסמאות האלה? מה אתה רוצה מהילדים? שיתנהגו יפה, שידברו יפה? תגייד להם את זה. מה זה הסיסמאות האלה? אנחנו חיים כל הזמן בסיסמאות וזה לא מגיע לאף אחד. כל דבר צריך להיות מובן. בשפה שלנו. אל תדברו בשמיים. (אחוות תורה, ח"ח)

לא בכרי חוששת החרדיות הוותיקה מזו החדשה ומתריעה מפניה. ערכי יסוד, כמו אלו שמבטא הרב לייבל, הם עמדה אידאולוגית שונה, שלא לומר הפוכה, מזו של החרדיות הוותיקה. כאשר שרטט פרידמן את קווי המתאר של ההיבדלות החרדית, כפי שרווחה כבר ביישוב הישן בארץ ישראל, הוא תיאר אותה כאידאל של הסתגרות חברתית והימנעות מכל מגע חברתי עם החברה החילונית, מלבד מגעים פורמליים. ההיבדלות התבטאה בארבעה מישורים: חברתי, ארגוני-ציבורי, תרבותי-ערכי, וסמלי (דוגמת הדגל וההמנון). בהיבדלות הזאת ראה פרידמן מכניזם של הגנה על קבוצה דתית קטנה וקיצונית הנמצאת בעימות מתמיד עם החברה הסובבת, כלומר, תגובה אופיינית של כתות דתיות המבקשות להבטיח את סגירותן מפני השפעת הסביבה (פרידמן, תשל"ח, פרק חמישי). בזמננו, אף על פי שסר האיום על עצם קיומה, הקהילה החרדית ממשיכה את קו ההיבדלות הזה ואת עקרונותיה האידאולוגיים. לעומת זאת, החרדיות המודרנית חותרת תחת ערכים אלו, ומנהיגים כמו הרב לייבל מבטאים את התוכנה שאין עוד צורך להתבצר בעמדות שהיו נצרכות לקהילה קטנה הנאבקת לשמור על ייחודיותה. תוכנה זו היא פורצת דרך, יכולת החריגה של אדם מתוך קבוצת מיעוט לטעון, בניגוד למקובל, שהאיום החיצוני סר.

מודל הפעולה של המנהיגות הרבנית החרדית החדשה מבטא יחס פעיל למדינה ולמתרחש בה, ואילו תגובתה של הרבנות הוותיקה במשבר הנוכחי, כמו במשברים קודמים, הייתה בעיקרה תגובה ברובד הדתי ולא מעורבות פעילה. ההבדל הזה אינו מקרי, והוא נעוץ בשורשיה התאולוגיים של הקהילה החרדית. כאמור, כשהציג פרופ' אביעזר רביצקי (1993) את יחסה של החרדיות למדינה הוא טען שעל פי התאולוגיה החרדית הייתה הקמת מדינת ישראל "לא אירוע", כלומר, הגלות נמשכת גם כאן, במדינת ישראל. ולכן, גם באירועים הכרוכים בהווייתה של המדינה – חרדים אינם צריכים לקחת חלק פעיל, אלא להגיב למצב באופן המסורתי, בתפילה ובפעולות דתיות אחרות. החידוש שבמודל החרדיות של הרב לייבל הוא התגובה האזרחית-ציבורית לאירועים במדינה ותחושת החלק והשותפות. רבניה של החרדיות הוותיקה זרזו את הציבור להתחזק בתורה ומצוות, בצניעות וכדומה, כמו בעקבות כל אסון אחר, ואילו הרב לייבל עודד, נוסף על כל אלו, גם פעילות חברתית בהתאם לצרכים הפיזיים של המציאות. בכך הוא מערער בעצם על התאולוגיה החרדית ביחס למדינה.

ה.2. חזרה לשיטת תורה עם דרך ארץ

נראה כי המנהיגות הרבנית החרדית החדשה והנהגתו של הרב לייבל במהלך המלחמה וקודם לכן הן מעין ניסיון לחזור לשיטתה של תנועת "תורה עם דרך ארץ", התנועה הנאו־אורתודוקסית (גרמניה, המאה ה־19), שהציעה, כזכור, תגובה אלטרנטיבית לתגובה האורתודוקסית המסתגרת והמתבדלת לאתגר שהציבה תנועת ההשכלה. כמו "תורה עם דרך ארץ", גם הנהגת החרדיות החדשה רואה בחיוב ואף שואפת לנאמנות הלכתית ולהקפדה על דרך היהדות המסורתית לצד השתלבות בתרבות הכללית. הגישה החרדית הוותיקה הדוגלת ב"חדש אסור מן התורה", בהיבדלות ובשמרנות, מתנתקת מהחברה הישראלית, ואילו ההנהגה החרדית החדשה מבקשת לחדש אידאולוגיה של שותפות, של אי־דחייתה של המדינה, של מעורבות בה ונשיאה בנטל. אציין גם כי כמו מנהיגים אחרים בהיסטוריה היהודית שדגלו בשיטת "תורה עם דרך ארץ", הרבנים שאפשר לשייך למנהיגות הרבנית החרדית החדשה הם בעצמם מודל לשילוב של תורה עם דרך ארץ – בין מי שהזכירו כאן, בין מי שלא. מלבד היותם אנשי תורה, הם גם אנשי העולם הגדול. הרב דוד לייבל הוא גם איש עסקים, הרב יהושע פפר הוא משפטן והרב רפאל קרויזר איש אקדמיה. רבני המודל החדש מאופיינים גם ברוחב אופקים, בחשיפה לידע עולם כללי רחב, וגם לידע במדעי היהדות. אפיון זה אינו חדש, והוא היה רווח אצל מנהיגים רבניים וגדולי תורה לאורך ההיסטוריה היהודית. אולם החרדיות הישראלית מנסה לצמצם את רחבות האופקים הזאת, ולכן ביחס אליה הוא מאפיין ראוי לציון. גישת "תורה עם דרך ארץ", המבוססת על מקורות אורתודוקסיים חשובים, יכולה לשוב ולפרוח בחרדיות בת זמננו. ועל כן, כאשר תבקש ההנהגה החרדית החדשה להתרחב ולהעמיק את השפעתה, למרות ההתנגדות שעלולה לקום לה מצד החרדיות הוותיקה, היא עשויה להתקבל על סמך עקרונות הגישה הזאת. למודל המנהיגות הרבנית שאופיין במחקר זה יש אפוא תקדים היסטורי. לדוגמה, כאשר שרטט הרב בצלאל כהן את דמותו של המנהיג הרבני המתאים לחרדיות המודרנית הוא נסמך על כמה דמויות השראה:

עמיתי בית המדרש מבקשים להמשיך את דרכם של גדולי תורה מפורסמים כדוגמת הרש"ר [שמשון רפאל] הירש זצ"ל מפרנקפורט, הרי"י [יחיאל יעקב] וינברג זצ"ל בעל "שרידי אש", הרב הראשי לישראל הרי"א [יצחק איזיק] הרצוג זצ"ל, הרי"ד [יוסף דב] סלוביץ' זצ"ל מבוסטון ראש "ישיבה ויניברסיטי" וחתנו הר"א [אהרון] ליכטנשטיין זצ"ל ראש

ישיבת "הר עציון". כל אחד מהם בזמנו ובמקומו התווה דרך לרבים לשילוב תורה עם דרך ארץ. (אנשי חיל, ח"ת)

המנהיגות הרבנית של הרב לייבל, כמו גישתם של מנהיגים רבניים חרדים חדשים נוספים, דומה גם לגישתם הקשובה לאתגרי הזמן ולציבור של חכמי עדות המזרח בדורות האחרונים. לדוגמה, לגישת הרב יוסף משאש [1829-1974], שהעמיד את מעשה הרבנות על שלושה עמודי הוראה: השכל, הדין והזמן (ביטון, 2021). כלומר, קבע את חובתו של הרב להתחשב, נוסף על פרטי ההלכה (הדין), גם במוסר ובהגיון (השכל), ולהיות קשוב לצורכי השעה ולמציאות המשתנה (הזמן). וכלשונו "וכל שאין לו עסק בענייני העולם, חכמתו בתורה מלאה פתיות ותמימות, וגם בערות" (משאש, תשמ"ז, דרוש תנר, עמ' עט).

ה.3. מודל חדש - ברקע למחקר הזה הצגתי שישה שלבים התפתחותיים של ההנהגה הרבנית החרדית שמנה שלב חדש

בראון (2005, 2011). לנוכח הסקירה שהצגתי

במחקר זה, והעיונות הנגלה וזה שאינו נגלה בין החרדיות הוותיקה והנהגתה לבין המנהיגות הרבנית החדשה, ייתכן שאנו עומדים בפני שלב חדש – שביעי, לפי המספור של בראון – בהתפתחות המנהיגות הרבנית החרדית.

אסף מלחי (2023) מדמה את החרדיות הישראלית בת זמננו לנער מתבגר הנמצא באזור הגבול שבין ילדות לכגרות, נער התובע שיכירו בו ובייחודו, שיש לו שאיפות ורצונות עצמאיים, שצרכיו הולכים וגדלים, וכך גם המשאבים הנדרשים כדי לכלכל אותו. לטענתו של מלחי, כדי לסייע לקהילה החרדית לצלוח את שלב המעבר המשמעותי שהיא נמצאת בו נדרשת הנהגה אמיצה ומפוכחת שתכיר הכרה ממשית בצורכי השעה ותיענה להם. נראה כי מודל הנהגתו של הרב דוד לייבל נענה לצורך הזה ומתאים לו. הרב לייבל, כאמור, רואה בציבור שותף לעשייתו, ולא מונהג ונגרר. הוא מעודד את שומעיו לעצמאות מחשבתית, כמו מבוגר המקנה לנער המתבגר את הכלים להתנהלות עצמאית ומיטיבה בחיים הבוגרים.

פרק 1.

מחקר המשך והסתייגות

כאמור, אפיונו של מודל המנהיגות הרבנית החרדית החדשה שהוצע כאן הוא אפיון ראשוני. מחקר המשך יעזור ללמוד עוד על מאפייניה של המנהיגות הזאת ולזהות בה דמויות משמעותיות,

גם אם הן בתחילת דרכן, וכן פרקטיקות נוספות. ייתכן שמחקר עומק כזה יחשוף מודלים נוספים בהנהגה הרבנית החרדית החדשה מלבד המודל שהצגתי כאן. כמו כן, בחינה שיטתית של תגובות הנגד מצד החרדיות הקלאסית והנהגתה כלפי המנהיגות החדשה תועיל לברר את יסודות החרדיות – הוותיקה והחדשה – בעת הזאת. השוואה בין המנהיגות הרבנית החרדית הוותיקה להנהגה החדשה גם היא מתבקשת, ונכון להקדיש לה עבודת המשך.

למרות המחקר המסועף על החרדיות בישראל ועל השתנותה של הקהילה, טרם נערך מחקר מעמיק על אודות המנהיגות הרבנית החרדית החדשה, ונראה כי בחינה מעמיקה שלה נחוצה להבנת תהליכי עומק המתרחשים בקהילה החרדית. יש שיאמרו שדמותו של הרב לייבל היא אנקדוטה יוצאת דופן, או שהתנהלותו בשעת משבר – הראויה לציון בפני עצמה – היא פרט שללמד על עצמו בלבד יצא. עם זאת, אני סבורה כי הפופולריות והאהדה שהוא צובר, וקהל שומעי לקחו שהולך וגדל, מעידים שמדובר בתופעה בת קיימא.

מחקר זה בחן את המנהיגות הרבנית החרדית החדשה בתקופת זמן קצרה ומשברית, תקופת זמן ייחודית שבה גם צפו ועלו קונפליקטים רבים בין הקהילה החרדית לחברה הישראלית ובין הקהילות החרדיות השונות לבין עצמן. מכאן עולה השאלה אם המודל ששורטט על בסיס ההתנהלות בתקופה זו משקף את מודל ההנהגה הרבנית החרדית החדשה שיפעל גם לאחר סיומו של המשבר, ואם קווי המתאר והמאפיינים שלו, כפי ששורטטו לעיל, משקפים את המודל גם בזמני שגרה? שאלה זו תישאר לעת עתה בלא מענה, וכמוה גם השאלות אם המודל יתחזק ודרכו יישמרו, ואף יואצו, תהליכי השינוי המתרחשים בקרב החרדיות המודרנית, או שמא יתמתנו או ייסוגו לעבר דפוסי ההנהגה הוותיקים, ואם הקולות שהיו דומיננטיים בשעת משבר לא ייעשו לא רלוונטיים לאחר שיחלוף.

נספח 1


מכתב שפרסם הרב דוד לייבל במוצאי שמחת תורה תשפ"ד
(7 באוקטובר 2023)

כ"ב

לאמי המרבים כפי אמה ואמר

דג צכה אוקרא -

אצד התפולג אפצודים זלמטופים וואיז צה"ל הנואמים
זא גאנינו

 -
 מתקדל כל אמת ואמת - מתוך אמרינו באצדמים -
 וזובנינו אהאגל כחלן גניאלי באגלן האמאה -
 אצדג ואגתים צם - ואמר אינה ובינה זוג אקזר אהפז לכתחילה
 אז חקנו ונחיינו אהורף האמאל אלא כל אמנו ביה יתהל
 וכן אהאפז בלואד הגויה - וביזר אמן אקום אפן הזאנים -
 כל מי אלוואר קצד באפזילוג ואינו גורם אמ חלון
 גות אפזר ואין או השיאנים המסיסים קל עם יתחול = תאנים סוג
 האמם דכגל וקצדזי ובהפולג - ולערי צאמט אל נהון

אזו אב

נספח 2

מכתב ראשי הקהל אל חברי קהילות אחוות תורה, ד' בכסלו תשפ"ד
(20 בנובמבר 2023)



ד' כסלו תשפ"ד

לכתחילה
חדשות לחרדים עובדים

"עת צרה היא ליעקב וממנה יושע"

אל חברי קהילות אחוות תורה היקרים, עם ישראל שרוי בתקופה מאתגרת, רבים מבני עמנו נתונים בצרה כשאויבינו קמים עלינו לכלותנו ממש, יהודים רבים נתונים בשביה, מגיני עמנו עומדים בין בים ובין ביבשה ומחריפים את נפשם למעננו, רבים מבני העם שרויים באפלה ומיטלטלים בגלות הרחוק מבתים - המקום ירחם עליהם ועלינו. אירועים אלו הם מנת חלקו של כל העם היושב בציון אשר אנו חלק ממנו. אנו, אשר התורה נר להגלנו ראו לנו שנשתתף בצער הציבור ולא נפרוש ממנו, כמבואר בא"ר"ח הלכות תעניות סימן תקע"ד "מצווה לאדם להרעוב עצמו בשני רעבון... וכל המצטער עמהם זוכה ורואה בנחמתו". עלינו להיות בזמן זה לצד הלוחמים ובני משפחותיהם, להצטער בצער הנמצאים בשבי, ולתת עינינו להיות להיות מיצרים על צער תושבי הדרום והצפון אשר גלו מבתים. עלינו להיות שותפים הן ברוחניות והן בהשתדלות במעשים, מלחמה זו היא המלחמה של כל העם היושב בציון ואנו בתוכם, וזמנתנו לגלות אחריות כלפי עם ישראל מול.

לכן פונים אנו אליכם קהל יראי ה' בני תורה ואנשי מעשה, בקריאה של חיבה לתת אל לב מספר דברים שראוי שכל קהילה וקהילה תעשה:
1. להוסיף בתפילה, בזעקה ובתחנונים לפני ה' עבוד אחינו החטופים, עבור הפצועים ועבור הלוחמים בחזית, והן הקב"ה מתאווה ומכמה לתפילת כל אחד ואחד מאיתנו.
2. להתחזק בתשובה ובלימוד התורה, כפי שכתב הרמב"ם פ"א מהלכות תעניות הל' ג': "מצווה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבוא על הציבור... ודבר זה מדרכי התשובה הוא... אבל אם לא יזעקו ולא יריעו אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם ארע לנו וצרה זו נקרה נקרת. הרי זו דרך אכזריות".
3. להתנדב לסייע בידי הלוחמים ובני משפחותיהם בכל צרכיהם, וכן לסייע בכל דבר הנגזר מהמלחמה, בעזרה למפוסים, לנפגעים ולחקלאים, ולכל דבר שיש בו צורך. בין עזרה פיזית ובין עזרה כספית, וכן מבואר בבאר הטב בא"ר"ח תקע"ד.

"חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלוקינו"

והקב"ה יעשה הטוב בעיני ויוציאנו מצרה לרווחה ומשעבוד לגאולה

אמן כן יהי רצון

על החתום: רבנים, ראשי הקהל, מגידי שיעורים, מנהלי קהילות וגבאים

אחוז בתן בית שמש	ניסים מלמן בית שמש	חיים נוטליב בית שמש	אריאל בן שלמה ירושלים	יאיר הורביג בית שמש
אלכס לאער בית שמש	חיים מולים בית שמש	יואל מנצ'ר בית שמש	אריה ליפקה ירושלים	דודו אייבך בית שמש
נתנאל מישר בית שמש	יוסי בן בית שמש	עקיבא מנסטר בית שמש	יצחק קוטובסקי שחר ירושלים	אשה פריד בית שמש
ישראל אברמוב בית שמש	שאול מריבין בית שמש	דוד קורלנסקי הרצליה	אשי הורביץ ירושלים	שלמה שטיין בית שמש
יושע רבשל בית שמש	אבי ברמן בית שמש	אלימור רונברג הרצליה	ישעיהו בורנבוים ירושלים	ישראל יצחק רובין בית שמש
אלעזר לייבני בית שמש	אחוז זווירמן בית שמש	יונתן אושנסקי ירושלים	מוטי הירשלהר ירושלים	אלידו בלנצברג בית שמש
גבי הרון בית שמש	יעקב דיבין בית שמש	אלימור סקוריגין ירושלים	אלידו אלטליה עפולה	ישי זך רמת
יוסף המטלר בית שמש	נתן הושמן בית שמש	מישה שחר ירושלים	נח פריד בית שמש	

נספח 3

מכתב הרב דוד לייבל, תורה מגנא ומצלא, ט' בטבת תשפ"ד
(21 בדצמבר 2023)

Rabbi Dovid Leibel
Rosh Kollel Rabbi Akiva Eiger
Rosh Yeshiva Mesivta Torah V'Daas
President Achvat Torah

הרב דוד לייבל
ראש כוללי רבי עקיבא איגור
ראש ישיבת תורה ודעת
נשיא אחוות תורה

תורה מגנא ומצלא

על השימוש השגוי בדברי חז"ל אלו

'תלמוד תורה כנגד כולם'. התורה היא נשמת אפנו ומקור חיינו, והגשמת תכליתה היא ללמוד ולקיים, כלומר לעשות את כל העניינים המחוייבים על פי תורה.

ומה שאמרו חכמים 'תורה מגנא ומצלא' (סוטה כא) – א. בסוגיית הגמ' שם מוכח דמגנא רק על עצמו ולא על אחרים, דאל"ה מה קושיית הגמרא התם אמאי לא הגינה תורת דואג ואחיתופל עליהם, מכאן שההגנה אינה על כל עם ישראל מכוח תורת כלל, אלא זו הגנה אישית). ב. כדפי' רש"י היינו מגנא – מייסורים (ולא ממיתה, עיין מהרש"א) ומצלא – מיצר הרע. ג. מצווה אף היא מגנא, כמפורש שם, וממילא אם מבקר פצוע מלחמה או משתתף בלוייה הרי הוא בכלל אותה הגנה. ד. והעיקר, פשיטא שאין הכוונה שסומכין על כך למעשה לעניין הצלה, שהרי אין חולק שחובת כל אדם להציל עצמו בשעת סכנה ולהפסיק מלימודו בשביל כך, ואם נשמעת אזעקה לכול"ע צריך לפסוק ממשנתו ולרדת למקלט, וכמו כן אין זה פוטרו מכל חובות ההשתתפות והנשיאה בעול.

וממה נפשך, מי שתולה את ההגנה על הכלל בלימודו ופוטרו עצמו בשל כך מחובות הציבור – צריך גם ליטול אחריות אישית על כישלון ההגנה, הן ביחס לטבח הנורא בשמחת תורה והן ביחס לקורבנות המלחמה הנופלים בכל יום ויום.

דוד לייבל

נספח 4

פולמוס נגד מאמרו של הרב לייבל, עיתון הפלס

"להשלים חסר בזהות הישראלית"

"ההשתתפות במאמץ הלאומי היא כורח חינוכי"



מגזין 'המקום' היוצא לאור בשנים האחרונות מהווה כלי תעמולתי המשרת את מגמותיהם של סוכני שינוי הפועלים לחולל רפורמה בדמותו ואורחות חייו של הצבור החרדי, ובראשם דוד לייבל. היוזמים של העתון הצהירו בשנה שעברה בראיון לתקשורת החילונית, כי זהו 'המגזין הראשון שמצהיר באופן פומבי על יצירת זהות חרדית חדשה'.

לדבריהם, הם תלמידיו של דוד לייבל, שהשיג את הסכום הראשוני לצורך ההוצאה לאור, ודואג גם לכתוב את מאמרי הפתיחה שמופיעים בכל גליון. לצורך ההפקה גוייסו כמה 'חרדים חדשים' למיניהם, שהצהירו כי יצאו לדרך לאחר 'שהחליטו שכל מהפכה צריכה גם עיתון'.

בגליון האחרון מופיע מאמר של לייבל הנ"ל תחת הכותרת 'ההשתתפות במאמץ הלאומי היא כורח חינוכי'. במאמר זה הוא מסביר, כי לדעתו יש לעודד את המגמה, למרות 'החשש הנפוץ מפני החילון שיתקוף אותנו מן החוץ פנימה', משום שיותר חשוב 'להעביר מסר ברור לילדינו - איננו עוורים לנסיבות המשתנות'.

באותו גליון מופיעה סקירה של חוויות 'גיוס חרדים' במסגרת שלב ב', תוך תיאור נרגש כיצד במסגרת הטקסים הצבאיים 'החייילים שרו 'אני מאמין' והתקווה' בזה אחר זה'.

אחד המתגייסים מסביר ש, כי 'הבחירה במסלול שלב ב' נבעה מרצון להשלים חסר בזהות הישראלית'. והוא מסביר: 'אני שייך לזרם החרדי-מודרני, שם יש הרבה מורכבות

בעניין הזהות: אתה חרדי? אתה מודרני? אתה ישראלי? אני מגדיר את עצמי כנע בין הציר הישראלי לחרדי... אני מרגיש שהיה עלי להשלים מבחינת הזהות שלי את החלק הישראלי שבי'.

בשער של הגליון החדש מופיע ציור שמבטא בצורה ברורה ביותר את דרכם הנלווה של אותה קבוצה שמייצגת כאלה ששנו ופירשו וכן בעלי חזות חרדית שאכולים ברגשי נחיתות מול הציבור החילוני. בציור נראית דמות של אדם הנושא את כל הסממנים החיצוניים של יהודי חרדי - כיפה שחורה, זקן ופאות - כשהוא פושט בשמחה את החליפה והמגבעת וממיר אותם במדים צבאיים. לצדו מארז שהוכן עבורו ע"י משפחתו עם המילים: 'אבא, תודה!' ועל כך ניתן לומר, על בסיס הפתגם הידוע, כי לעתים ציור מסביר יותר מאלף מילים.

נספח 5

חלק מסדרת מודעות רחוב שנתלו בבני ברק ביולי 2024

**"הרי הוא בכלל דין מסית ומדיח
לכל דבר, ובכלל מחטיאי הרבים
שאין מספיקים בידם
לעשות תשובה"**

מתוך מכתב הראב"ד וחב"י בד"ץ העדה"ח.

**מי
אתה
דוד
לויביל
???**

**האמת נחשפת
פרטים בקרוב---**

נספח 6

מודעת רחוב בריכוזים חרדיים בארץ (תחילת אוגוסט 2024)

דרוש

עמלקי

היות שבסייעתא דשמיא
 ו אף בחור בעולם אָפּוּ
 לא מתייצב בלשכת הגיוס

על פן דרוש:

"רב" / "ראש ישיבה" /
 "אדמו"ר" / "עסקן" וכדו'
 לקרר את האמבטיה הרוחת
 (אפילו ברמז)

תשלום גבוה במיוחד למתאימים

7 נספח

מכתב הרב דוד לייבל בתגובה למכתב הרב דב לנדו והרב משה הלל הירש
ביתד נאמן, כ"ד בתמוז תשפ"ד (30 ביולי 2024)

Rabbi Dovid Leibel

Rosh Kollel Rabbi Akiva Eiger
Rosh Yeshiva Mesivta Torah V'Daas
President Achvat Torah

הרב דוד לייבל

ראש כוללי רבי עקיבא איג"ר
ראש ישיבת תורה ודעת
נשיא אחוות תורה

כד תמוז תשפ"ד, בין המצרים

בע"ה

זכינו שהשיבות הקדושות מלאות בחורים רבים שמוסרים נפשם על לימוד התורה
ואברכים יקרים שלומדים לילות כימים. גם אני תרמתי את חלקי במסירת שיעורים במשך
חמישים שנה ובהקמת רשת כוללים למאות אברכים. ב"ה רבים מתלמידיי נעשו תלמידי
חכמים גדולים מרביצי תורה.

בשנים האחרונות נרתמתי כמה פעמים לסייע לרבים בפתרון מצבים שראינו במו עינינו
שגרמו לדרדר חמור ברוחניות. מסגרות רבות שהייתי שותף להקמתם, הצליחו למרות
החששות שהיו בתחילה מכל שינוי יוזמה חדשה אך הכרחית, ויצרו דורות של תלמידי
חכמים שחיזקו את דרך התורה.

פעלתי הרבה מאוד גם בעניין אותם שעמלים לפרנסתם, בפתחת קהילות קדושות
שיסיעו בידם להתמיד בקביעות עתים לתורה ולדקדק בהלכה, בהיותם מחויבים לקהילות
קבועות. וגם שמעתי שבעקבות קהילותינו קמו עוד לזכות את הרבים ופתחו קהילות
דומות, וקוב"ה חדי בכולהו כמובן.

המצב לאחרונה הוא שישנם בחורים שלא השתלבו בישיבות קדושות ועוסקים בעניינים
אחרים. ואנן סהדי, שכל אותם בחורים לא ייאותו להטות שכמם למעצר או שלילת זכויות
כלשהי וסופם שילכו למסגרות לא מפותחות. ולכן פעלנו להקים מוסד, שוודאי לא נועד
למי שבוחרים בחיים של תורה בלבד, אבל יועיל לאותם בחורים ללמוד ענייני הלכה
ואמונה ולהכינם לחיי המעשה בלומדם מקצוע כראוי מתוך השקפה יהודית של בני תורה.
וגם השתדלנו לפעול בתחום זה של הצבא, עבור אלו שאינם בנייים לעמוד בניסיונות של
סנקציות כלשהן, וסופם שיתגייסו לצבא, שיהיה להם שם מקום שיחזק אותם ויאפשר להם
חיים לאור ההלכה עם קביעות עתים לתורה לצד השירות הצבאי באופן שיישארו יהודים
נאמנים לתורה ולתעודה.

בברכת התורה

בשמחה, בתקווה ובמרץ לעוד עשייה

דוד לייבל

נספח 8

מודעת רחוב בריכוזים חרדיים, 5 באוגוסט 2024

רבם דהקרו!

הלא למשמע אוזן דאבה נפשנו, ולב מי לא חרד
כאשר אותם מחוצפים, הני אינשי דלא מעלי
הבאים באיצטלא של קנאות עשו מעשים
אלימים, וכבר העיזו פנים מול מרן בעל איילת
השחר זצוק"ל ועתה נשאו קול וחוצפתם גברה
ובביזוי הקודש והתורה פערו פיהם בביזוי נורא
והרימו זרועם לפגוע במורינו הגאון רבי דוד
לייבל שליט"א. רח"ל.

אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים דהוו יתבי רבנן ולא מחו ביה.

וכתב שם המהרש"א: 'אפשר שעשו כן כי החנופה היא שגברה
באותו הדור'. ומחובת החכמים להיזהר בדבריהם ואף בשתיקתם.

אוי לנו שכך עלתה בימינו, לדאות אנשי דמים ומרמה,
פוחזים וריקים שמטילים חיתתם בארץ החיים,
פוגעים ברבנים ובבני ביתם.

וכדי שחס ושלום לא תהא הוא אמינא דמדשתקי
רבנן שמע מינה ניחא להו, הרינו להרים קול מחאה
גדולה ועזה נגד הני אינשי דלא מעלי, ומרן דבשמיא
ימלא עלינו רחמים ירחם עם עמוסים ויזכור ברית
איתנים

ועלינו לומר בקול ברור, שכך לא נראית תורה וכך לא נראים בני תורה,
ועליהם ועל כיוצא בהם נאמר 'סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה'.

החוחים חרה, חלמידי חרן הגר"ד לייבל שליט"א

פרשת דברים לסדר "ויבא אשה לכי ערחתם וישאכם ויבכס"

רשימת המקורות

—

אדמקר, יקי (2024, 2 באוגוסט). [דקה אחר דקה: כך ניסו מאות חרדים קיצונים לפרוץ לבית הרב שמעודד גיוס. וואלה.](#)

אחוות תורה. (2023, 14 באוקטובר). [הגאון רבי דוד לייבל בשיעור מיוחד למלחמת חרבות ברזל](#) [סרטון וידאו]. *YouTube*.

אחוות תורה. (תשפ"ד, ה' בחשוון). [חמ"ל אחוות תורה: בחזית ובעורף.](#) אחוותא, 8, 4.

אחוות תורה. (ח"ת). [סיקור השקת "ראשי הקהל – המרכז לפיתוח מנהיגות בקהילה". אתר אחוות תורה.](#)

אטינגר, יאיר וליאון, נסים (2018). [באין רועה: ש"ס וההנהגה החרדית-מזרחית אחרי עידן הרב עובדיה יוסף.](#) המכון הישראלי לדמוקרטיה.

איתן, אהרן (2022). **חרדיות ישראלית: אידיאולוגיה, ריאליה, זכויות אדם**. מוסד ביאליק.

אנשי חיל. (ח"ת). **אנשי חיל: בית מדרש למנהיגות חורנית**. אתר האגודה לקידום החינוך ירושלים.

אסבן, אברהם ובכר-כהן, יעל (2020). **מובילי דרך: מנהיגות אזרחית חדשה**. מחקר מדיניות 131. המכון הישראלי לדמוקרטיה.

בומבר, מנחם (2024, 2 באוגוסט). **"קריאת השכמה: על סף תהום בחברה החרדית"** [רשומה]. פייסבוק.

ביטון, דוד (2021). **"הדין, השכל והזמן": מנהיגות, הלכה ומטא-הלכה במורת הרב יוסף משאש**. המכון הישראלי לדמוקרטיה.

בן חיים, אבישי (תשס"ד). **איש ההשקפה: האידיאולוגיה החרדית על פי הרב שך**. מוזאיקה.

בן חיים, אבישי (2023, 15 ביוני). **הנאום המהפכני של הרב החרדי: "ניתן לגיטמציה למי שייצא לעבוד"**. רשת 13.

בצלאל, דנה [דנה בצלאל] (2023, 17 בנובמבר). **טוב זה מדהים, אני לא בטוחה שהוא מבין את מי הוא צילם** [רשומה]. רשת-X.

בקון, גרשון (תשמ"ג). **דעת תורה וחבלי משיח: לשאלת האידיאולוגיה של "אגודת ישראל" בפולין**. תרביץ, נב, 497-508.

בראון, בנימין (2005). **דוקטרינת "דעת תורה": שלושה שלבים**. בתוך יהודיע עמיר (עורך), **דרך הרוח: ספר היובל לאליעזר שבייד (מחקרי ירושלים מחשבת ישראל, י"ט) (עמ' 537-600)**. האוניברסיטה העברית בירושלים.

בראון, בנימין (2011). **לקראת דמוקרטיזציה במנהיגות החרדית? דוקטרינת דעת תורה במפנה המאות העשרים והעשרים ואחת**. מחקר מדיניות 89. המכון הישראלי לדמוקרטיה.

בראון, בנימין (2012). **חרדים מ"שלטון העם": ביקורת חרדית על הדמוקרטיה הישראלית**. המכון הישראלי לדמוקרטיה.

- בראון, בנימין (2017). **מדריך לחברה החרדית: אמונות וזרמים**. המכון הישראלי לדמוקרטיה ועם עובד.
- בראון, בנימין (2021). **חברה בתמורה: מבנים ותהליכים ביהדות החרדית**. המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- ברקוביץ', אליהו (2023). **מות הרב אדלשטיין הוא שלב נוסף בהיעלמות מנגנון "גדול הדור"**. אתר המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- ברייטקופף, חנני (2023, 11 ביוני). **נאום מעורר הדים של הגר"ד לייבל: "לצאת לעבוד זה לכתחילה"**. כיכר השבת.
- ברייטקופף, חנני (2023, 11 ביולי). **גדולי ישראל הליטאיים נגד ישיבות גדולות עם לימודי חול: "לבער את הנגע"**. כיכר השבת.
- ברייטקופף, חנני (2023, 16 ביולי). **הרב לייבל משיב לסערה נגדו: "אל תקראו למוסד הזה ישיבה"**. כיכר השבת.
- ברייטקופף, חנני (2023, 10 באוקטובר). **הרב לייבל לחרדים העובדים: "מחובתכם כחלק מהעם להתגייס לעזור איפה שצריך ובמה שצריך"**. כיכר השבת.
- ברייטקופף, חנני (2023, 16 באוקטובר). **הרב לייבל הסביר: "זה מה שכל חרדי חייב לעשות בזמן הזה"**. כיכר השבת.
- ברייטקופף, חנני (2023, 31 באוקטובר). **הרב לייבל: "ישנה אמירה חשובה בהתגייסות החרדית לצה"ל"**. כיכר השבת.
- ברייטקופף, חנני (2024, 16 ביולי). **מהומה לילית מתחת בית הרב דוד לייבל בבני ברק; קריאות גנאי לעבר קצינים בצה"ל**. כיכר השבת.
- ברייטקופף, חנני (2024, 25 ביולי). **תיעוד מבני ברק: קיצונים תקפו באלמות קשה את "המשפיע הליטאי"; "מסלף את ההשקפה"**. כיכר השבת.
- ברסקי, אנה (2024, 2 באוגוסט). **כולל ניסיון פריצה: הפגנה סוערת כנגד הרב דוד לייבל הפועל לגיוס חרדים**. מעריב.
- ברקוביץ', אליהו (2023, 15 בנובמבר). **חרדי או מודרני: ההתגייסות בזמן המלחמה מספקת תשובה חדשה**. מקור ראשון.

גאדו, תהילה (2023, 13 בנובמבר). [ההתגייסות החרדית למלחמת "חרבות ברזל" מבטאת מודל חדש של מנהיגות רבנית](#). ערוץ 7.

גאדו, תהילה (2024). שני זרמיה של החרדיות המודרנית: סקירת המחקר, קטגוריזציה ומשמעויות לעתיד. [לשם שינוי, 3, 89-69](#). [פורסם גם באתר [המכון הישראלי לדמוקרטיה](#)]

גואטה, אור (2024, 2 בספטמבר). [התרגיל של צה"ל: המלש"בים החרדים זומנו לפארק שרון, המפגש עם מפגיני הפלג הירושלמי נמנע](#). דבר.

גפן, חיים (2024, 18 בינואר). [הגר"ד לנדו בטלז-סטון: "לא מספיק לנהוג ע"פ תורה, צריך ע"פ גדולי תורה"](#). [המחדש](#).

גפן, חיים (2023, 11 ביולי). ["לבער אורחותיה": מרן הגר"ד לנדו וחברי המועצת במכתב חריף נגד פרצת הממ"ח](#). [המחדש](#).

גרינוולד, יהודה (תשפ"ב, י"א בשבט). [איפה המנהיגות שלנו? צריך עיון](#).

דיין, חיים (2017). מעבר לעקרון "הבינוניות": אודות החרדיות המתחדשת ואתגריה הערכיים-חברתיים. [כתב עת לחקר החברה החרדית, 5, 1-34](#).

היון, אליעזר (2024, 5 בפברואר). [הרב שמאגר את ההנהגה החרדית ולא מפחד מגיוס או עבודה](#). [ynet](#).

הורוביץ, מתי (תשפ"א, י"ג תשרי). [דרושים רבנים לקהילה העובדת](#). [צריך עיון](#).

[הקהילות שלנו](#). (ח"ת). [אחוות תורה](#).

ויקיפדיה. (2024, 6 בפברואר). [דוד לייבל](#).

זיכרמן חיים וכהנר, לי (2012). [חרדיות מודרנית: מעמד הביניים החרדי](#). המכון הישראלי לדמוקרטיה.

חדשות המוקד [חדשות המוקד]. (2024, 20 ביוני). [מפגינים מהפלג הירושלמי הקיצוני](#) [רשומה]. רשת-X.

חדשות סרוגים. (2023, 8 באוקטובר). [רב חרדי קורא לגיוס כולל של בני הישיבות החרדים](#). [סרוגים](#).

[חמ"ל אחוות תורה: בחזית ובעורף](#). (ח"ת). אתר אחוות תורה.

טבילה, בניהו (2024, 2 באוגוסט). [את הסרטון צילמתי אמש](#) [רשומה]. פייסבוק.

[טופס התנדבות](#). (ח"ת). אתר אחוות תורה.

טוקר, נתי (2023, 24 בספטמבר). השכלה, עבודה וליברליזם: עלייתם של הרבנים החרדים החדשים. דה מרקר, 10-14.

טוקר, נתי (2024, 25 בספטמבר). [100 המשפיעים: 72 - הרב דוד לייבל. דה מרקר](#).

טייטלבוים, שלמה (2024). [100 המשפיעים של כלכליסט 2024 - 53 הרב דב לנדו. כלכליסט](#).

ישיבת משמר התורה (ח"ת). [אתר ישיבת משמר התורה](#).

כהן, בצלאל (2024, 3 באוגוסט). [בעקבות המאבק הנוכחי של המנהיגות הרבנית הליטאית](#) [רשומה]. פייסבוק.

כהן, ישראל (2013, 5 ביוני). [כולל לחרדים עובדים ייסגר: "מישהו יתן על זה את הדין". כיכר השבת](#).

כהן, ישראל (2013, 25 ביוני). [הגראי"ל נגד "כולל ההיי טק": "זה חציו לה' וחציו לכם". כיכר השבת](#).

כהנר, לי (2020). [החברה החרדית על הציר שבין שמרנות למודרניות](#). המכון הישראלי לדמוקרטיה.

כץ, יעקב (1997). דעת תורה: הסמכות הבלתי מסויגת שטוענים לה בעלי ההלכה. בתוך זאב ספראי ואבי שגיא (עורכים), [בין סמכות לאוטונומיה](#) (עמ' 95-104). הקיבוץ המאוחד ונאמני תורה ועבודה.

לביא, מירית, שמיר-בורר, ערן וזיו קיסוס, עדיה (2024, 27 ביוני). [אבני דרך בהליך המשפטי לגיוס החרדים](#). אתר המכון הישראלי לדמוקרטיה.

לייבל, הרב דוד חיים (תשע"ז, א' בניסן). [סתירת זקנים בניין: שינוי ושימור בעולם היהודי](#). צריך עיון.

לייבל, הרב דוד (2023א). [מחגיגים למצוא פתרון](#). המקום, 31, 8-6.

- לייבל, הרב דוד (2023). [ההשתתפות במאמץ הלאומי היא כורח חינוכי. המקום, 32, 12-13.](#)
- לייבל, הרב דוד (2023, 27 בנובמבר). [גם אם החרדים לא מתגייסים בהמוניהם, יש בהם תחושת שייכות והכרת הטוב. ynet.](#)
- לייבל, הרב דוד (2024). [מירמיהו ועד ימינו: התמודדות עם מחיר אמירת האמת. המקום, 40, 10-12.](#)
- לייבל, הרב דוד (2024, 18 ביולי). [אמינת הדברים: הגאון רבי דוד לייבל שליט"א בהעמדת האמת על חילה בעיניני השעה, הנאום המלא |סרטון וידאו|. YouTube.](#)
- לייטנר, מוטי |@מוטי לייטנר| (2023, 2017 בנובמבר). [הגאון הרב לייבל מדגיש חרדיות המשולבת עם אחריות |רשומה|. רשת-X.](#)
- מאחורי הפרגוד |@מאחורי הפרגוד|. (2024, 2 באוגוסט). [הגאון הרב דוד לייבל מסביר את פועלו |רשומה|. רשת-X.](#)
- מאמר מערכת (תשפ"ג, כ"ז בסיוון). [על משמר ההשקפה: "ויקהלו על משה ועל אהרון". יחד נאמן, 12-13.](#)
- מאמר מערכת (תשפ"ד, כ"ו בתמוז). [מפני שהיו מבזין. אחוותא, 48, 1.](#)
- מלאך, גלעד וכהנר, לי (2017). [נגיעות מודרניות או חרדיות מודרנית? אומדן מספרי לתהליכי המודרניזציה בחברה החרדית. תרבות דמוקרטית, 17: חרדיות מודרנית, 19-51.](#)
- מלחי, אסף (2023). [תינוקות שנישבו מגדלים נער מתבגר? אחריות מגזרית בעת משבר. אתר המכון הישראלי לדמוקרטיה.](#)
- מערכת המחדש. (2023, 15 באוקטובר). [אנחנו צריכים אתכם בעורף: הצטרפו לחמ"ל אחוות תורה. המחדש.](#)
- מערכת פיתה. (2023, 11 באוקטובר). [רב חרדי קורא לגיוס בני ישיבות לצה"ל. פיתה.](#)
- מתן, יעקב (2024, 2 באוגוסט). [הקול קול יעקב, והידיים? יעקב מתן על ההפגנה נגד הרב לייבל. כיכר השבת.](#)
- משאש, הרב יוסף (תשמ"ז). [נחלת אבות: חלק ו. א.ב.](#)

- סבר, מרב (2024, 1 באוגוסט). מאות חרדים התפרצו לבית הרב לייבל שעודד גיוס: "הוא בסכנה אמיתית" | תיעוד. ישראל היום.
- סבר, מרב (2024, 2 באוגוסט). במערכת הפוליטית גינו את הפריצה לביתו של הרב לייבל: "אין לכך מקום, זה תמרור אזהרה אדום". ישראל היום.
- ספוטלר, סימי (@SimiSpolter). (2023, 19 בנובמבר). **אוקיי מסתבר שיש חלקים גרועים בהרבה בשיחה הזו** [רשומה]. רשת-X.
- עכשיו 14 חינוך וחברה. (2023, 11 ביוני). הנאום המכונן של הרב החרדי: "לצאת לעבוד זה לכתחילה". עכשיו 14.
- ערוץ 7. (2023, 8 באוקטובר). הרב החרדי: "זה הזמן לומר את האמת". ערוץ 7.
- ערוץ 7. (2023, 22 בדצמבר). "קחו אחריות אישית": הרב החרדי שוב מעורר סערה. ערוץ 7.
- ערוץ 7. (2024, 1 באוגוסט). מפגינים ניסו לפרוץ לביתו של הרב דוד לייבל וקראו: "דינו של הרב מוות". ערוץ 7.
- פורת, בני וברקוביץ', אליהו (2023). **ההסללה ללימודי תורה פוגעת במצוינות התורנית**. אתר המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- פיטרקובסקי, שלמה (2023, 11 ביוני). מנהיג חרדי בקריאה נדירה: "לצאת לעבוד זה לכתחילה". מקור ראשון.
- פייקאז', מנדל (1990). חסידות פולין: מגמות רעיוניות בין שתי המלחמות ובגזרות ת"ש-תש"ה ("השוואה"). מוסד ביאליק.
- פלדמן, דבורה (2024). החרדים ו"חרבות ברזל": בין התנגדות להזדמנות, פורום קהלת.
- פריד, שילה (2024, 30 ביולי). מנהיג הציבור החרדי-ליטאי נגד הרב שנפגש עם בכירים בצה"ל: "רוח רעה וזרה". ynet.
- פריד, שילה (2024, 1 באוגוסט). קיצונים חסמו את כביש 4 - והקיפו את בית הרב שנפגש עם בכירי צה"ל. ynet.
- פריד, שילה (2024, 2 באוגוסט). חרדים קיצוניים ניסו לפרוץ לביתו של הרב לייבל: "שברו מצלמות, קראו לו 'רוצח'". ynet.

- פרידמן, מנחם (תשל"ח). **חברה ודת: האורטודוקסיה הלא ציונית בארץ-ישראל, תרע"ח-תרצ"ז / 1918-1936**. יד יצחק בן-צבי.
- פרידמן, מנחם (1991). **החברה החרדית: מקורות, מגמות ותהליכים**. מכון ירושלים לחקר ישראל.
- פרלשטיין, אברמי (2023, 11 ביולי). **גדולי ישראל במכתב חריף כנגד הקמת הישיבה החדשה של הרב לייבל**. בחדרי חרדים.
- פרלשטיין, אברמי (2024, 25 ביולי). **ראש הישיבה בדברים חריפים על הר' לייבל: "צריך להיזהר ממנו כמו מאש"**. בחדרי חרדים.
- פרקש, משה יצחק (תש"פ, א' בניסן). **"לעמוד על נפשנו"**, צריך עיון.
- צור, נדיר (2004). **רטוריקה פוליטית: מנהיגים ישראלים במצבי לחץ**. הקיבוץ המאוחד.
- קרויזר, רפאל (2023, 7 באוקטובר). **הזמן לומר את האמת** [רשומה]. פייסבוק.
- קרויזר, רפאל (2023, 19 בנובמבר). **קריאה להנהגת ישיבת מיר** [רשומה]. פייסבוק.
- קרויזר, רפאל (2024, 1 באוגוסט). **אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה** [רשומה]. פייסבוק.
- קפלן, קימי ושטדלר, נורית (עורכים). (2009). **מנהיגות וסמכות בחברה החרדית בישראל: אתגרים וחלופות**. הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר בירושלים.
- קראוס, יאיר (2023, 22 בדצמבר). **רב חרדי בכיר מעורר סערה במגזר: "לימוד תורה לא פוטר מנשיאה בעול"**. ynet.
- רבינוביץ', אהרון (2024, 1 באוגוסט). **מאות מפגינים בבני ברק מחוץ לביתו של הרב דוד לייבל, שקורא לגיוס חרדים שאינם לומדים בישיבות**. הארץ.
- רביצקי, אביעזר (1993). **הקץ המגולה ומדינת היהודים: משיחיות, ציונות ורדיקליזם דתי בישראל**. עם עובד.

רוזנבלום, יחזקאל (2024, 1 באוגוסט). **אי אפשר להבליג על הפגיעה בכבוד התורה** [רשומה]. פייסבוק.

רוזנר, ישראל (2024, 23 בינואר). צריך ללמוד בהתלהבות, בחשק ובמסירות, לא כלאחר יד, ואם יש חידוש אז צריך להידלק אור בעיניים. **יחד נאמן, 43**.

רוטמן, אלי (2020, 22 ביוני). **אירוע חמור: קיצונים שלפו סכין ואיימו איתה על ראש ישיבה**. כיכר השבת.

רוטרנט. (2023, 21 בנובמבר). **פניני הרב שרייבר + *תמלול מלא* של דבריו המזעזעים** [חגובה].

רט, ריקי (2024, 16 באוגוסט). חזון ואיש, מי אתה, הרב דוד לייבל, פרופיל. **מקור ראשון, 16-21**.

שחר, אילן (2023, 8 בנובמבר). **למה 250,000 אברכים ותלמידי ישיבות לא קוטפים פלפלים? כלכליסט**.

שטרן, ידידיה, יפה, נחומי, מלאך, גלעד ומלחי, אסף (2022). **יהודית, חרדית ודמוקרטית: מדינת ישראל והדמוקרטיה בעיניים חרדיות**. המכון הישראלי לדמוקרטיה.

שטרנהרץ, נחמן (2024, 1 באוגוסט). **הפגנה סוערת מחוץ לבית הרב דוד לייבל בבני ברק**. כיכר השבת.

שכטר, י' (ח"ת). מייסד אחרות תורה במסר הרסני וחסר תקדים. **הפלט**.

שכטר, י' (2023, 20 באוקטובר). גל חסר תקדים של תעמולת הסתה המופצת באמצעות סייענים בחזות חרדית. **הפלט, 9-10**.

שכטר, י' (2024, 5 ביולי). יוזמה הרסנית חדשה של פורץ הגדר הידוע: "בית מדרש לשילוב לימוד תורה ושירות ביטחוני". **הפלט**.

שכטר, י' (2024, 31 ביולי). נמשכת הסערה סביב היוזמה ההרסנית להקמת "בית מדרש לשילוב לימוד תורה ושירות ביטחוני". **הפלט**.

שלג, יאיר (2020). **הדתיים החדשים: מבט עכשווי על החברה הדתית בישראל**. כתר.

שלג, יאיר (2020, 7 בנובמבר). [הכישלון הבולט של "דעת תורה"](#). מקור ראשון.

שמוע־ניר, ליפז, כהן, ז'נט ורזפורקר־אפפלד, איירין (2021). משבר קורונה או משבר אמון? תרומתו של אירוע הקורונה לספקנות בחברה החרדית כלפי הממסד החילוני והמנהיגות הרבנית. [סוציולוגיה ישראלית](#), כא(2), 40–47.

ynet. (2023, 8 באוקטובר). [המתקפה שקטעה את שמחת החג: בין יום כיפור תשל"ד לשמחת תורה תשפ"ד](#). ynet.

Brown, Benjamin (2014). Jewish political theology: The doctrine of Da'at Torah as a case study. *Harvard Theological Review*, 107(3), 255–289.

Griffin-Padgett, Donyale R., & Allison, Donnetrice (2010). [Making a case for restorative rhetoric: Mayor Rudolph Giuliani & Mayor Ray Nagin's response to disaster](#). *Communication Monographs*, 77(3), 376–392.

Giuliani, Rudolph W., & Kurson, Ken (2002). *Leadership*. Miramax Books.

יום הזיכרון מושתק

שרה פרבר

צְחוֹקֵן הַמִּתְגַּלְגֵּל בְּרִכְבֵּת מְכַאֵיב לִי בַעֲצֻמוֹת.

הַצְמוֹת

הַמִּבְטֵה הַתְּמִים

הַצְּאִיּוֹת אֲרָכוֹת מְסַפֵּיק

כְּדֵי לְכַסּוֹת.

אִישׁ לֹא סִפֵּר לָהֶן

עַל יוֹם הַזִּכְרוֹן.

רִיחַ הַדְּמָעוֹת עוֹד נִשָּׂא בְּאִפִּי

הַקּוֹל הָרוֹעֵד

הַלְּכָבוֹת הַבוֹעֲרִים

הָאֲבָדָן

אֵלּוּ שֶׁהִלְכוּ וְלֹא יָשׁוּבוּ

שֶׁנִּשְׁאַרוּ וּמִתְחַנְנִים שִׁפְסֵק

שֶׁחַיִּים עִם הַשְּׂאֲרִיּוֹת

שֶׁל מִי שֶׁפָּעַם הָיוּ

וְלַעוֹלָם כָּבֵד לֹא.

מְדוּעַ

מְדוּעַ

אִישׁ לֹא סִפֵּר לִי

עַל יוֹם הַזִּכְרוֹן.

(2021)

